પ્રકાશકીય

[૧]

પુસ્તક વિભાગ

આ વિભાગના અન્વયે કમલ પ્રકાશન [પબ્લિક ટ્રસ્ટ] બે કાર્યો કરે છે.

પહેલું કાર્ય :

પ્રાચીન જૈનશાસ્ત્રગ્રન્થોનો થતો વિનાશ અટકાવીને આ ગ્રન્થોનું પુનર્મુદ્રણ કાર્ય કરીને એમનું આયુષ્ય વધારી દેવાનું પહેલું મંગળમય કાર્ય.

પ. પૂ. મુનિરાજ શ્રી ચંદ્રશેખરવિજયજીની સંપૂર્ણ દેખરેખ નીચે આ કાર્ય અમે ઝડપી વેગથી કરી રહ્યા છીએ.

જેમ જેમ અમને આ કાર્ય માટે સંઘગત કે વ્યક્તિગત રકમો મળે છે તેમ તેમ અમે શાસ્ત્રગ્રન્થોનું પુનર્મુદ્રણ કાર્ય કરતા રહીએ છીએ. આજ સુધીમાં અમે ઉપદેશ રહસ્ય (સંસ્કૃત) ગ્રન્થ [મૂલ્ય રૂ. ૧૦–૦૦ પો. ખર્ચ જુદો] તથા ઉપમિતિ ભવપ્રપંચા કથા [સંસ્કૃત] નો પ્રથમ વિભાગ [મૂલ્ય રૂ. ૧૫–૦૦] પ્રકાશિત કર્યા. હવે પછી તેના દ્વિતીય વિભાગનું પુનર્મુદ્રણ કાર્ય આરંભવાની અમારી મંગળ ભાવના છે. જ્ઞાનભંડારોને આ સંસ્કૃત ગ્રન્થો અમે ભેટ આપીએ છીએ.

આ આયોજનથી અમે બે વિશિષ્ટ લાભો જોઈ રહ્યા છીએ.

(૧) શાસ્ત્રગ્રન્થોને જીવનદાન. (૨) જ્ઞાનદ્રવ્યની અઢળક રકમના ભાવી શક્ય દુરુપયોગનું નિવારણ અને એનો સુંદરમાં સુંદર વિનિયોગ.

જ્ઞાનખાતાના વહીવટદારોને અમારી વિનંતિ છે કે તેઓ આ સંસ્થા માટે જ્ઞાનખાતાની વધુમાં વધુ રકમ ફાળવી આપે.

પ્રકાશકીય

[૧]

પુસ્તક વિભાગ

આ વિભાગના અન્વયે કમલ પ્રકાશન [પબ્લિક ટ્રસ્ટ] બે કાર્યો કરે છે.

પહેલું કાર્ય :

પ્રાચીન જૈનશાસ્ત્રગ્રન્થોનો થતો વિનાશ અટકાવીને આ ગ્રન્થોનું પુનર્મુદ્રણ કાર્ય કરીને એમનું આયુષ્ય વધારી દેવાનું પહેલું મંગળમય કાર્ય.

પ. પૂ. મુનિરાજ શ્રી ચંદ્રશેખરવિજયજીની સંપૂર્ણ દેખરેખ નીચે આ કાર્ય અમે ઝડપી વેગથી કરી રહ્યા છીએ.

જેમ જેમ અમને આ કાર્ય માટે સંઘગત કે વ્યક્તિગત રકમો મળે છે તેમ તેમ અમે શાસ્ત્રગ્રન્થોનું પુનર્મુદ્રણ કાર્ય કરતા રહીએ છીએ. આજ સુધીમાં અમે ઉપદેશ રહસ્ય (સંસ્કૃત) ગ્રન્થ [મૂલ્ય રૂ. ૧૦–૦૦ પો. ખર્ચ જુદો] તથા ઉપમિતિ ભવપ્રપંચા કથા [સંસ્કૃત] નો પ્રથમ વિભાગ [મૂલ્ય રૂ. ૧૫–૦૦] પ્રકાશિત કર્યા. હવે પછી તેના દ્વિતીય વિભાગનું પુનર્મુદ્રણ કાર્ય આરંભવાની અમારી મંગળ ભાવના છે. જ્ઞાનભંડારોને આ સંસ્કૃત ગ્રન્થો અમે ભેટ આપીએ છીએ.

આ આયોજનથી અમે બે વિશિષ્ટ લાભો જોઈ રહ્યા છીએ.

(૧) શાસ્ત્રગ્રન્થોને જીવનદાન. (૨) જ્ઞાનદ્રવ્યની અઢળક રકમના ભાવી શક્ય દુરુપયોગનું નિવારણ અને એનો સુંદરમાં સુંદર વિનિયોગ.

જ્ઞાનખાતાના વહીવટદારોને અમારી વિનંતિ છે કે તેઓ આ સંસ્થા માટે જ્ઞાનખાતાની વધુમાં વધુ રકમ ફાળવી આપે.

: માસિક વિભાગ :

કમલ પ્રકાશન પબ્લિક ટ્રસ્ટ તરફથી 'મુક્તિદૂત' નામનું એક માસિક જૂન '૬૯થી અમે શરૂ કર્યું છે. પુસ્તકોનાં પ્રકાશનનો ઘણો મોટો બોજ અમારા શિરે હોવાથી આ માસિકનું સંચાલન કાર્ય "શ્રમણોપાસક વિદ્યાર્થી સંઘ"ને કેટલીક શરતો સાથે અમે સોંપી દીધું છે.

મુક્તિદૂત નામનું આ માસિક સત્યને સંપૂર્ણ રીતે વફાદાર રહીને આર્ય સંસ્કૃતિના એ બેનજરમાન ગૌરવોની ઘટઘટમાં પુનઃ પ્રાણપ્રતિષ્ઠા કરવા તલપે છે. આગળ વધીને પ્રત્યેક માનવમાં અધ્યાત્મભાવના તેજલિસોટા પ્રસરાવવા ઇચ્છે છે.

અમારું ચાલે તો આવા માસિકને લવાજમના બળથી અમે ચલાવવા માંગતા નથી. વધુને વધુ પાનાનું તાત્ત્વિક વાંચન આપતા જઈને અમારે એને દળદાર પણ બનાવવું છે. આજે પણ આવા માસિકની કદર કરનારા ભાગ્યવંતો ગામગામમાં પથરાએલા છે. તો શા માટે અમે એમનેજ ન સમજાવીએ કે આ માસિકને તમે તમારું જ સમજો અને એને આર્થિક બળથી સુસજ્જ બનાવવા માટે બધો સહકાર આપી છૂટો? આ માટે અમે નીચે મુજબની એક યોજના કરી છે. આ યોજનાનો લાભ લેનારા દાતાઓના નામ માસિકના એક અંકમાં પ્રગટ કરવામાં આવશે.

૩૦૦૦ સંસ્કૃતિ સમુદ્ધારક　　　　૧૦૦૦ સંસ્કૃતિ ભક્ત

૨૦૦૦ સંસ્કૃતિ રક્ષક ૨૫૦ સંસ્કૃતિ સભ્ય ૫૦૦ સંસ્કૃતિ-અનુરાગી

કમલ પ્રકાશનનું પબ્લિક ટ્રસ્ટ થએલું હોવાથી બંધારણની કલમ ૧૫ B મુજબ આપની રકમ કરમુક્ત બની રહેશે.

માસિકનું કાર્યાલય :-

મહેન્દ્ર આર. શાહ ←**પેટી પ્રાપ્તિસ્થાનો**→ લક્ષ્મી પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ
ટ્યુટોરીઅલ સ્કુલ પાસે　　　　સુરેન્દ્રનગર
ટંકશાળ, અમદાવાદ

: માસિક વિભાગ :

કમલ પ્રકાશન પબ્લિક ટ્રસ્ટ તરફથી 'મુક્તિદૂત' નામનું એક માસિક જૂન '૬૯ થી અમે શરૂ કર્યું છે. પુસ્તકોનાં પ્રકાશનનો ઘણો મોટો બોજ અમારા શિરે હોવાથી આ માસિકનું સંચાલન કાર્ય "શ્રમણોપાસક વિદ્યાર્થી સંઘ"ને કેટલીક શરતો સાથે અમે સોંપી દીધું છે.

મુક્તિદૂત નામનું આ માસિક સત્યને સંપૂર્ણ રીતે વફાદાર રહીને આર્ય સંસ્કૃતિના એ ઝળહળતા ગૌરવોની ઘટઘટમાં પુનઃ પ્રાણપ્રતિષ્ઠા કરવા તલપે છે. આગળ વધીને પ્રત્યેક માનવમાં અધ્યાત્મભાવના તેજલિસોટા પ્રસરાવવા ઇચ્છે છે.

અમારું ચાલે તો આવા માસિકને લવાજમના બળથી અમે ચલાવવા માંગતા નથી. વધુને વધુ પાનાનું તાત્ત્વિક વાંચન આપતા જઈને અમારે એને દળદાર પણ બનાવવું છે. આજે પણ આવા માસિકની કદર કરનારા ભાગ્યવંતો ગામગામમાં પથરાએલા છે. તો શા માટે અમે એમનેજ ન સમજાવીએ કે આ માસિકને તમે તમારું જ સમજો અને એને આર્થિક બળથી સુસજ્જ બનાવવા માટે બંધા સહકાર આપી છૂટો? આ માટે અમે નીચે મુજબની એક યોજના કરી છે. આ યોજનાનો લાભ લેનારા દાતાઓના નામ માસિકના એક અંકમાં પ્રગટ કરવામાં આવશે.

૩૦૦૦ સંસ્કૃતિ સમુદ્ધારક ૧૦૦૦ સંસ્કૃતિ ભક્ત
૨૦૦૦ સંસ્કૃતિ રક્ષક ૨૫૦ સંસ્કૃતિ સભ્ય ૫૦૦ સંસ્કૃતિ–અનુરાગી

કમલ પ્રકાશનનું પબ્લિક ટ્રસ્ટ થએલું હોવાથી બંધારણની કલમ ૧૫ B મુજબ આપની રકમ કરમુક્ત બની રહેશે.

માસિકનું કાર્યાલય :–

મહેન્દ્ર આર. શાહ ←**પેટી પ્રાપ્તિસ્થાનો**→ લક્ષ્મી પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ
ટયુટોરીઅલ સ્કુલ પાસે સુરેન્દ્રનગર
ટંકશાળ, અમદાવાદ

આધ્યાત્મિક ચિંતનનો રસથાળ

[ઘેર બેઠાં વી. પી. થી મેળવો]

પો. ખર્ચ અલગ.

લેખક: **મુનિશ્રી ચન્દ્રશેખરવિજયજી**

	મૂલ્ય [રૂપિયામાં]
૧. સાધનાની પગદંડીએ	૨
૨. શરણાગતિ	૨
૩. વિરાગની મસ્તી	૨
૪. ઊંડા અંધારેથી...	૨
૫. અધ્યાત્મસાર [અપ્રાપ્ય]	૫
૬. ગુરુમાતા	૨
૭. વંદના	૨
૮. વિરાટ જાગે છે ત્યારે	૨
૯. મહાપંથનાં અજવાળાં	૨
૧૦. જૈન દર્શનમાં કર્મવાદ	૧ાા
૧૧. સ્વ. આ.દેવ શ્રીમદ્દ પ્રેમસૂરીશ્વરજી મહારાજા સાહેબનું સચિત્ર જીવનદર્શન	૩
૧૨. કાનજીભાઈ–મત–પ્રતિકાર	૩
૧૩. તિમિર ગયું ને જ્યોતિ પ્રકાશી	૨
૧૪. અનન્તનાં પાત્રો	૩

લેખક : **વસંતલાલ કાન્તિલાલ ઈશ્વરલાલ**

૧. જ્ઞાનસાર ૧ લો ભાગ.	૨

પ્રાપ્તિસ્થાન :

કમલ પ્રકાશન
૫૦૮૨/૩, બીજે માળે
ગાંધી રોડ, રતનપોળ નાકા
અમદાવાદ-૧

આધ્યાત્મિક ચિંતનનો રસથાળ

[ઘેર બેઠાં વી. પી. થી મેળવો]

પો. ખર્ચ અલગ.

લેખક : **મુનિશ્રી ચન્દ્રશેખરવિજયજી**

	મૂલ્ય [રૂપિયામાં]		મૂલ્ય [રૂપિયામાં]
૧. સાધનાની પગદંડીએ	૨	૧૦. જૈન દર્શનમાં કર્મવાદ	૧॥
૨. શરણાગતિ	૨	૧૧. સ્વ. આ.દેવ શ્રીમદ્ પ્રેમસૂરીશ્વરજી મહારાજા સાહેબનું સચિત્ર જીવનદર્શન	૩
૩. વિરાગની મસ્તી	૨	૧૨. કાનજીભાઈ–મત–પ્રતિકાર	૩
૪. ઊંડા અંધારેથી...	૨	૧૩. તિમિર ગયું ને જ્યોતિ પ્રકાશી	૨
૫. અધ્યાત્મસાર [અપ્રાપ્ય]	૫	૧૪. અનન્તનાં પાત્રો	૩
૬. ગુરુમાતા	૨		
૭. વંદના	૨		
૮. વિરાટ જાગે છે ત્યારે	૨		
૯. મહાપંથનાં અજવાળાં	૨		

લેખક : **વસંતલાલ કાન્તિલાલ ઈશ્વરલાલ**

૧. જ્ઞાનસાર ૧ લો ભાગ. ૨

પ્રાપ્તિસ્થાન : **કમલ પ્રકાશન**
૫૦૮૨/૩, બીજે માળે
ગાંધી રોડ, રતનપોળ નાકા
અમદાવાદ–૧

અગમ આંધીનું દર્શન કરતાં...

રોકેટ યુગના માનવોના જીવન પ્રચંડ વેગથી ખરાબે ચડી રહેલા જોતાં જ તમ્મર આવી જાય છે.

ક્યાં એ શાસ્ત્રકાર ભગવંતોની માનવ જીવનના મૂલ્યને વર્ણવતી વાતો? અને ક્યાં પસ્તીના ભાવે વેચાઈ જતી માનવ જીવનની પળો!

માનવ સસ્તો બનતો ચાલ્યો છે! ખૂબ ઝડપથી જિંદગીનું અવમૂલ્યન થઈ રહ્યું છે. સહુએ મોત મૂઠીમાં રાખ્યું છે. 'આજ મરો કે કાલ મરો' એની હવે જાણે કોઈને પરવાહ નથી. આત્મા, પુણ્ય, પાપ કે પરલોકના ચિંતનોને અનુલક્ષીને ભયાનક પ્રકારના 'બ્રેઈન વોશીંગ' સતત સર્વત્ર ચાલી રહ્યા છે.

સિનેમા, સહશિક્ષણ, સહજીવન, સંતતિ નિયમન, ગર્ભપાત, છૂટાછેડા, પાદરીઓની ખતરનાક ભૂગર્ભ પ્રવૃત્તિઓ. આ બધા ય એક સાથે ભારતીય સંસ્કૃતિને વ્યૂહાત્મક ભીંસમાં લઈ લેવા માટે કટિબદ્ધ થયા છે અને ઘણા અંશોમાં સફળતા પણ પામી ચૂક્યા છે.

ભારતીયતા (સંસ્કૃતિ)ના ભોગે ભારત દેશ આબાદ બની રહ્યો હોય તો તેમાં શાણો માણસ કદી પણ આનંદ અનુભવે નહિ. વર્ત્તમાન સ્થિતિ અત્યંત ગમગીનીભરી બનતી ચાલી છે.

આવા પ્રચંડ ઝંઝાવાતને જોતા ક્ષણભર તો એમ થઈ જાય છે કે સાડા ત્રણ હાથનો વામન 'બિચારો' આ ઝંઝાવાતને શી રીતે પડકારી શકે? એમ કરવામાં તો એની જ હસ્તિ નેસ્તનાબૂદ થઈ જવાનો સંપૂર્ણ ભય ઊભો નથી શું?

ગમે તેમ હોય. આવા વિચારો તો ભલભલા હિંમતબાજને ય નાહિંમત કરી દે; અધર્મ ફેલાઇ રહ્યો છે એ જોયો જાય તેવો નથી માટે જ એને પડકારવો... એની સામે યુદ્ધ ચડવું. વિજય મળે તો સારી વાત છે. પરાજય મળે તો ય એક દુષ્કાર્યને હિંમતભેર પડકાર્યાનો આનંદ તો અપરાજિત જ બની રહેવાનો છે.

અગમ આંધીનું દર્શન કરતાં...

રોકેટ યુગના માનવોના જીવન પ્રચંડ વેગથી ખરાબે ચડી રહેલા જોતાં જ તમ્મર આવી જાય છે.

ક્યાં એ શાસ્ત્રકાર ભગવંતોની માનવ જીવનના મૂલ્યને વર્ણવતી વાતો? અને ક્યાં પસ્તીના ભાવે વેચાઈ જતી માનવ જીવનની પળો!

માનવ સસ્તો બનતો ચાલ્યો છે! ખૂબ ઝડપથી જિંદગીનું અવમૂલ્યન થઈ રહ્યું છે. સહુએ મોત મૂઠીમાં રાખ્યું છે. 'આજ મરો કે કાલ મરો' એની હવે જાણે કોઈને પરવાહ નથી. આત્મા, પુણ્ય, પાપ કે પરલોકના ચિંતનોને અનુલક્ષીને ભયાનક પ્રકારના 'બ્રેઈન વોશીંગ' સતત સર્વત્ર ચાલી રહ્યા છે.

સિનેમા, સહશિક્ષણ, સહજીવન, સંતતિ નિયમન, ગર્ભપાત, છૂટાછેડા, પાદરીઓની ખતરનાક ભૂગર્ભ પ્રવૃત્તિઓ. આ બધા ય એક સાથે ભારતીય સંસ્કૃતિને વ્યૂહાત્મક ભીંસમાં લઈ લેવા માટે કટિબદ્ધ થયા છે અને ઘણા અંશોમાં સફળતા પણ પામી ચૂક્યા છે.

ભારતીયતા (સંસ્કૃતિ)ના ભોગે ભારત દેશ આબાદ બની રહ્યો હોય તો તેમાં શાણો માણસ કદી પણ આનંદ અનુભવે નહિ. વર્તમાન સ્થિતિ અત્યંત ગમગીનીભરી બનતી ચાલી છે.

આવા પ્રચંડ ઝંઝાવાતને જોતા ક્ષણભર તો એમ થઈ જાય છે કે સાડા ત્રણ હાથનો વામન 'બિચારો' આ ઝંઝાવાતને શી રીતે પડકારી શકે? એમ કરવામાં તો એની જ હસ્તિ નેસ્તનાબૂદ થઈ જવાનો સંપૂર્ણ ભય ઊભો નથી શું?

ગમે તેમ હોય. આવા વિચારો તો ભલભલા હિંમતબાજને ય નાહિંમત કરી દે; અધર્મ ફેલાઇ રહ્યો છે એ જોયો જાય તેવો નથી માટે જ એને પડકારવો... એની સામે યુદ્ધે ચડવું. વિજય મળે તો સારી વાત છે. પરાજય મળે તો ય એક દુષ્કાર્યને હિંમતભેર પડકાર્યાનો આનંદ તો અપરાજિત જ બની રહેવાનો છે.

સાધના ભંજનનો જ કાર્યક્રમ! બહુમતિવાદના નામે લઘુમતિમાં ગણાતા ધર્મોના અસ્તિત્વને જ ખતમ કરી નાંખવાનું ગણિતબદ્ધ આયોજન!

આટલી હદ સુધીનાં ગુપ્ત આક્રમણોની જે સંતોને પાકી માહિતિ મળી જાય એ કદાપિ શાન્તિથી બેસી રહી શકશે ખરા!

ખામોશ! પણ ત્યારે કરવું શું? લડવા માટે પોલાદી તલવાર તો છે નહિ તો શું લાકડાની તલવારે સામા નીકળી પડવું!

ના... એમ નથી કહેવું. શક્તિનું માપ પણ અંશત: તો કાઢવું જ જોઈએ. પણ જો શક્તિ અલ્પ જણાય તો વળી પાછા શાન્તિથી બેસી તો ન જ જવાય. બેશક બળથી મુકાબલો ન થાય તો કળથી કામ લેવું.

અલ્પશક્તિવાળાના યત્નો બળપૂર્વકના થાય તો તે પોતે જ મહાત થાય: અને ભેદી આક્રમણો વધુ બળવાન બની જાય. એટલે કળ અજમાવ્યા વિના તો કોઈ રસ્તો જ નથી. "ઓછામાં ઓછા ગણિતપૂર્વકના કળદાર યત્નો અને વધુમાં વધુ ફાયદો-" [with minimum effort maximum result.] એજ આપણું સૂત્ર બની રહેવું ઘટે.

પણ એક પ્રશ્ન થાય છે કે કળ કહેવી કોને: ધર્મના સિદ્ધાન્તોની વાતોને સાંભળવાની પણ કોઈને રુચિ થતી નથી ત્યાં સમજવાની અને જીવનમાં પામવાની તો વાત જ ક્યાં રહી!

વિજ્ઞાનવાદે આત્માના ચિંતનની બાબતમાં જગતને અત્યંત સંકુચિત કરી નાંખ્યું છે અને હૈયાને ખૂબ જ નક્કરવાળું બનાવી દીધું છે. આવી સ્થિતિમાં શાસ્ત્રસિદ્ધાન્તોની વાતોને કઈ કળથી રજૂ કરવી!

પણ માનવ પોતાના અન્તર જીવન ઉપર દૃષ્ટિ નાંખીને ઊંડા વિચારમાં ગરકાવ થઈ જાય તેવી એ જીવન-કથા છે.

એટલે જ મેં એ કથા લઈને એની અંદર ધર્મના રહસ્ય-ગંભીર સિદ્ધાન્તોને વણી લીધા.

આ રીતે આ ગ્રન્થના પ્રથમ ખંડનું બારું બંધ કર્યું.

પછી બીજા ખંડનું દ્વાર ઉઘાડ્યું. એમાં એ જ પરમાત્માના સમકાલીન પાત્રોને લીધા. દરેક પાત્ર-ખંડમાં ડોકિયું કરીને એમનામાં રમતો એકેકો સિદ્ધાન્ત નજરમાં લીધો અને કલ્પનાની શાહી લઈને કાગળ ઉપર કંડારી લીધો.

કાલ્પનિક વાર્તાલાપો વગેરે ચરિત્રગ્રન્થોમાંથી પંક્તિસ્વરૂપે નહિ મળે. છતાં એટલું ચોક્કસ કહી શકું કે એ કલ્પનાઓ શાસ્ત્ર-સિદ્ધાન્તને જરા પણ બેવફા ય નહિ જ બને. દા.ત. કારાગારમાં કટકા મારનારની સાથે મહારાજા શ્રેણિકનો જે વાર્તાલાપ ગોઠવ્યો છે તે શું, 'સમ્યગ્દૃષ્ટિની દુઃખમાં પણ અદીનતા'ના શાસ્ત્ર સિદ્ધાન્તને સર્વથા સંવાદી નથી?

મહાત્મા નંદિષેણના સમ્યગ્દર્શનની સાથે કામલતાના રૂપભવનના એમના વિરાગી જીવનની કલ્પના શું એકદમ શાસ્ત્ર-સંગત નથી? અસ્તુ.

બેદી આક્રમણનો ભોગ બનેલી ધર્મી માતાપિતાઓની સંતતિને ધર્મસન્મુખ બનાવવાના એક માત્ર શુભાશયથી આ પુસ્તકરૂપી પંખીડાને કલ્પનાની પાંખે ઉડાડ્યું છે.

અજય-અને સંજય (ગુરુ-શિષ્ય) પણ એ જ વાર્તાઓના સિદ્ધાન્તને વધુ સુપાચ્ય બનાવવા માટે જ મેં કલ્પ્યાં છે. એમના વાર્તાલાપ દ્વારા ઘણી બાબતોની સ્પષ્ટતા કરવાનો મેં યથાશક્તિ યત્ન કર્યો છે. ઉપમિતિકારશ્રીએ કરેલી પ્રકર્ષ અને વિમર્શના પાત્રોની કલ્પનાએ જ મને આ પાત્રોનું સર્જન કરવાની પ્રેરણા આપી છે.

પણ માનવ પોતાના અંતર જીવન ઉપર દૃષ્ટિ નાંખીને ઊંડા વિચારમાં ગરકાવ થઈ જાય તેવી એ જીવન-કથા છે.

એટલે જ મેં એ કથા લઈને એની અંદર ધર્મના રહસ્ય-ગંભીર સિદ્ધાન્તોને વણી લીધા.

આ રીતે આ ગ્રન્થના પ્રથમ ખંડનું બારું બંધ કર્યું.

પછી બીજા ખંડનું દ્વાર ઉઘાડ્યું. એમાં એ જ પરમાત્માના સમકાલીન પાત્રોને લીધા. દરેક પાત્ર-ખંડમાં ડોકિયું કરીને એમનામાં રમતો એકેકો સિદ્ધાન્ત નજરમાં લીધો અને કલ્પનાની શાહી લઈને કાગળ ઉપર કંડારી લીધો.

કાલ્પનિક વાર્તાલાપો વગેરે ચરિત્રગ્રન્થોમાંથી પંક્તિસ્વરૂપે નહિ મળે. છતાં એટલું ચોક્કસ કહી શકું કે એ કલ્પનાઓ શાસ્ત્ર-સિદ્ધાન્તને જરા પણ બેવફા ય નહિ જ બને. દા.ત. કારાગારમાં ફટકા મારનારની સાથે મહારાજા શ્રેણિકનો જે વાર્તાલાપ ગોઠવ્યો છે તે શું, 'સમ્યગ્દૃષ્ટિની દુઃખમાં પણ અદીનતા'ના શાસ્ત્ર સિદ્ધાન્તને સર્વથા સંવાદી નથી?

મહાત્મા નંદિષેણના સમ્યગ્દર્શનની સાથે કામલતાના રૂપભવનના એમના વિરાગી જીવનની કલ્પના શું એકદમ શાસ્ત્ર-સંગત નથી? અસ્તુ.

જેદી આક્રમણનો ભોગ બનેલી ધર્મી માતાપિતાઓની સંતતિને ધર્મસન્મુખ બનાવવાના એક માત્ર શુભાશયથી આ પુસ્તકરૂપી પંખીડાને કલ્પનાની પાંખે ઉડાડ્યું છે.

અજય-અને સંજય (ગુરુ-શિષ્ય) પણ એ જ વાર્તાઓના સિદ્ધાન્તને વધુ સુપાચ્ય બનાવવા માટે જ મેં કલ્પ્યાં છે. એમના વાર્તાલાપ દ્વારા ઘણી બાબતોની સ્પષ્ટતા કરવાનો મેં યથાશક્તિ યત્ન કર્યો છે. ઉપમિતિકારશ્રીએ કરેલી પ્રકર્ષ અને વિમર્શના પાત્રોની કલ્પનાએ જ મને આ પાત્રોનું સર્જન કરવાની પ્રેરણા આપી છે.

[૧]

વિરાગમૂર્ત્તિ

*

સુમધુર સંગીતનો પંચમસૂર વાતાવરણમાં રેલાઈ રહ્યો હતો. વિવિધ વાદ્યોના ઉસ્તાદો ધીમે ધીમે રંગમાં જમાવટ લાવી રહ્યા હતા.

સંગીતરસિકોની ઠઠ પણ જામતી જતી હતી. વાતાવરણ સંગીતમય બનતું જતું હતું.

ત્યાં......દેવનર્ત્તકીઓએ પ્રવેશ કર્યો. રૂમઝુમ રૂમઝુમ કરતી મંડપ ઉપર આવી ગઈ.

નર્યું સૌન્દર્ય નીતરતું હતું અંગઅંગમાંથી. એનો અકેકો અંગભંગ પ્રેક્ષકોના દિલને ઝણઝણાવી જતો હતો. દેવાંગનાના કોકિલ સ્વરની કાકલી તો પાષાણ હૃદયને પણ પાણી પાણી કરી દેતી હતી.

સહુના દિલ ડોલતાં હતાં, સહુના-મસ્તક હાલતાં હતાં. સહુનાં હૈયાં હલબલી ઊઠયાં હતાં; ચિત્ત વારંવાર ચમત્કૃતિ અનુભવતાં હતાં.

[૧]

વિરાગમૂર્ત્તિ

*

સુમધુર સંગીતનો પંચમસૂર વાતાવરણમાં રેલાઈ રહ્યો હતો. વિવિધ વાદ્યોના ઉસ્તાદો ધીમે ધીમે રંગમાં જમાવટ લાવી રહ્યા હતા.

સંગીતરસિકોની ઠઠ પણ જામતી જતી હતી. વાતાવરણ સંગીતમય બનતું જતું હતું.

ત્યાં.......દેવનર્ત્તકીઓએ પ્રવેશ કર્યો. રૂમઝુમ રૂમઝુમ કરતી મંડપ ઉપર આવી ગઈ.

નર્યું સૌન્દર્ય નીતરતું હતું અંગઅંગમાંથી. એનો અકેકો અંગભંગ પ્રેક્ષકોના દિલને ઝણઝણાવી જતો હતો. દેવાંગનાના કોકિલ સ્વરની કાકલી તો પાષાણ હૃદયને પણ પાણી પાણી કરી દેતી હતી.

સહુના દિલ ડોલતાં હતાં, સહુના-મસ્તક હાલતાં હતાં. સહુનાં હૈયાં હલબલી ઊઠયાં હતાં; ચિત્ત વારંવાર ચમત્કૃતિ અનુભવતાં હતાં.

આવાં પુણ્યફળો પામવાનું કાર્ય કઠિન હોય તો એ ફળો ભોગવીને પચાવવાનું કાર્ય તો ખૂબ જ કઠિન છે; લગભગ અશક્ય છે. કોઈ હીરલો જ એને પચાવી શકે છે. સિંહણના દૂધ સમું એ પુણ્ય પમાડવાનું સામર્થ્ય બાહ્ય ત્યાગતપમાં છે. પરન્તુ એ ભોગોને પચાવવાની તાકાત બક્ષવાનું સામર્થ્ય તો એવા ભોગો પ્રત્યેની અંતરંગ નફરત ભાવની સાધનામાં જ નીપજે છે.

સંગીતના સુરોની વિવિધ યોજનાઓએ વાતાવરણને ખૂબ જ હલબલાવી મૂક્યું હતું. દરેક દેવાત્મા ભાન ભૂલ્યો હતો. અપ્સરાના દર્શનમાં આંખો સંતાકૂકડી રમતી હતી.

રસમધુર સંગીતની સુરાના પાનમાં કર્ણો ખોવાઈ ગયા હતા. લગભગ બધા ગાંડા બન્યા હતા.

પણ......આ દેવોની મેદનીમાં એક દેવાત્મા તદ્દન હતાશ થઈને બેઠેલો જણાતો હતો. લમણે હાથ દઈને એ બેઠો હતો. ક્યારેક ઊંચું જોઈ લેતો, ચારે બાજુ એક નજર નાંખી દેતો, ક્યાંક વળી એ નજરને ટેકાવતો, અને એક દીર્ઘ નિઃશ્વાસ લઈને ફરી લમણે હાથ દઈને બેસતો.

એને ક્યાંય સુખ જણાતું ન હતું. નૃત્ય કરતી નૃત્યાંગનાઓ અને ગાંડા બનીને નાચતા–કૂદતા દેવાત્માઓ....બધાયમાં અને કશુંક નવું જ દર્શન થતું હોય એમ એની મુખાકૃતિ કહી જતી હતી.

થોડી પળો વીતી.

વિવિધ અંગ–ભંગ કરતી નૃત્યાંગનાઓ તરફ એની

આવાં પુણ્યફળો પામવાનું કાર્ય કઠિન હોય તો એ ફળો ભોગવીને પચાવવાનું કાર્ય તો ખૂબ જ કઠિન છે; લગભગ અશક્ય છે. કોઈ હીરલો જ એને પચાવી શકે છે. સિંહણના દૂધ સમું એ પુણ્ય પમાડવાનું સામર્થ્ય બાહ્ય ત્યાગતપમાં છે. પરન્તુ એ ભોગોને પચાવવાની તાકાત બક્ષવાનું સામર્થ્ય તો એવા ભોગો પ્રત્યેની અંતરંગ નફરત ભાવની સાધનામાં જ નીપજે છે.

સંગીતના સુરોની વિવિધ યોજનાઓએ વાતાવરણને ખૂબ જ હલબલાવી મૂક્યું હતું. દરેક દેવાત્મા ભાન ભૂલ્યો હતો. અપ્સરાના દર્શનમાં આંખો સંતાકૂકડી રમતી હતી.

રસમધુર સંગીતની સુરાના પાનમાં કર્ણો ખોવાઈ ગયા હતા. લગભગ બધા ગાંડા બન્યા હતા.

પણ......આ દેવોની મેદનીમાં એક દેવાત્મા તદ્દન હતાશ થઈને બેઠેલો જણાતો હતો. લમણે હાથ દઇને એ બેઠો હતો. ક્યારેક ઊંચું જોઈ લેતો, ચારે બાજુ એક નજર નાંખી દેતો, ક્યાંક વળી એ નજરને ટેકાવતો, અને એક દીર્ઘ નિઃશ્વાસ લઈને ફરી લમણે હાથ દઈને બેસતો.

એને ક્યાંય સુખ જણાતું ન હતું. નૃત્ય કરતી નૃત્યાંગનાઓ અને ગાંડા બનીને નાચતા-કૂદતા દેવાત્માઓ....બધાયમાં અને કશુંક નવું જ દર્શન થતું હોય એમ એની મુખાકૃતિ કહી જતી હતી.

થોડી પળો વીતી.

વિવિધ અંગ-ભંગ કરતી નૃત્યાંગનાઓ તરફ એની

અશરીરી ! શરીરનો દાસ !

તદ્દન સ્વતંત્ર ! કર્મનો ગુલામ !

વિનાશીના પ્યારે અવિનાશીની કેવી ખૂનરેજી બોલાવી ! એના અગણિત સુખોના કેવા હલાલ કર્યા ! એના અપરિમેય પરાક્રમનો કેવો કરુણ ફેજ આણ્યો !

ઓહ ! ભોગસુખના સ્વામી બનેલા આ દેવાત્માઓને આટલુંય નથી સમજાતું ! સમજાયેલું અહીં જ બધું ભૂલી ગયા ! હવે જાતને જ ધમરોળી નાંખે એવા ભોગરસે પાગલ બન્યા !

શું થશે આ દેવાત્માઓનું ! અપ્સરાઓનું ! નૃત્યાંગ-નાઓનું !'

વિચારોથી અકળાઈ ગએલા દેવાત્માએ માથું નીચે નાંખી દીધું ! ચારેબાજુ વ્યાપેલી વિલાસની બદબૂ આ દેવાત્માને ગૂંગળાવતી લાગતી હતી.

ક્યાંક વિનાશીના વિરાગ ઉપર તે ઊતરી જતો, ક્યાંક એ વિરાગ જ અવિનાશીની કરુણાના રૂપમાં ફેરવાઈને વાણીમાં વ્યક્ત થતો !

એ સ્વગત બોલી રહ્યો હતો, 'ક્યાં મારો એ નંદન ઋષિનો ભવ ! રાજ્યની દોમદોમ સાહેબી અને ફાટફાટ યૌવન બેયનું કેવું સુભગ મિલન થયું હતું ! જોનારને ઈર્ષ્યા આવે ! પણ છતાં એ બધુ મેં ફગાવી દીધું ! વિનાશીના મોહે અવિનાશીનો ભોગ આપવાની કાયરતામાંથી મારામાં

અશરીરી ! શરીરનો દાસ !

તદ્દન સ્વતંત્ર ! કર્મનો ગુલામ !

વિનાશીના પ્યારે અવિનાશીની કેવી ખૂનરેજી બોલાવી ! એના અગણિત સુખોના કેવા હલાલ કર્યા ! એના અપરિમેય પરાક્રમનો કેવો કરુણ ફેજ આણ્યો !

ઓહ ! ભોગસુખના સ્વામી બનેલા આ દેવાત્માઓને આટલુંય નથી સમજાતું ! સમજાયેલું અહીં જ બધું ભૂલી ગયા ! હવે જાતને જ ધમરોળી નાંખે એવા ભોગરસે પાગલ બન્યા !

શું થશે આ દેવાત્માઓનું ! અપ્સરાઓનું ! નૃત્યાંગનાઓનું !'

વિચારોથી અકળાઈ ગએલા દેવાત્માએ માથું નીચે નાંખી દીધું ! ચારેબાજુ વ્યાપેલી વિલાસની બદબૂ આ દેવાત્માને ગૂંગળાવતી લાગતી હતી.

ક્યાંક વિનાશીના વિરાગ ઉપર તે ઊતરી જતો, ક્યાંક એ વિરાગ જ અવિનાશીની કરુણાના રૂપમાં ફેરવાઈને વાણીમાં વ્યક્ત થતો !

એ સ્વગત બોલી રહ્યો હતો, 'ક્યાં મારો એ નંદન ઋષિનો ભવ ! રાજ્યની દોમદોમ સાહેબી અને ફાટફાટ યૌવાન બેયનું કેવું સુભગ મિલન થયું હતું ! જોનારને ઈર્ષ્યા આવે ! પણ છતાં એ બધુ મેં ફગાવી દીધું ! વિનાશીના મોહે અવિનાશીનો ભોગ આપવાની કાયરતામાંથી મારામાં

હતા. પર્યાયોના રંગરાગની ક્ષણિકતાનું જ્ઞાન મારા અંતરમાં વ્યાપી ચૂક્યું હતું.

હું 'હું'માં મસ્તાન હતો. હું પરાયણ મટી હરિપરાયણ બન્યો હતો.

જેને કોઈ વહાલા નહિ તેમ કોઈ દવલા ય નહિ.

કોઈ મામકા નહિ અને પરાયા પણ નહિ; એને કોઈ મત નહિ અને મમત પણ નહિ.

જ્યાં કાંઈ નથી ત્યાં બાદબાકીમાં એકલી શાન્તિ જ બાકી રહી જાય ને ?

તો પછી આ શું થયું ? જેને મેં ત્યાગ્યું તે મારી પાછળ આવ્યું ! અહીં મને વળગ્યું ? છઠ્ઠા સાતમા ગુણસ્થાનોની અનુપમ મસ્તીએથી મારે અહીં પટકાવાનું થયું ? ઓ ! કર્મરાજ ! તેં મારી આ અવદશા કેમ કરી ? મારે તો આ ભોગ–સંસાર સ્વપ્નમાં ય ન જોઈએ. સાતમી નારકના સમાધિપૂર્વકના દુઃખો હજી સારા પરન્તુ ભોગોની આ મોહિની તો અતિભયાનક ! કે જે આત્માને દીનહીન બનાવીને સદાનો સંસારવાસી બનાવી દે !

ક્યાં ભૂલ થઇ ? મારી નંદનઋષિના ભવની સાધનામાં હું ક્યાં ચૂક્યો ? ઘોર તપ તપીને મેં નથી તો નિયાણું કર્યું ! નથી તો સ્વપ્ને ય એ ભોગસુખોનો અભિલાષ સેવ્યો ! ભોગોના રાગ વિના મને આ બધું કેમ જ મળી શકે ?

હા. હવે સમજાયું. ઋષિના એ જીવનમાં ભોગનો રાગ ખૂબ તો ન જ હતો. પરન્તુ યોગનો રાગ જરૂર હતો.

હતા. પર્યાયોના રંગરાગની ક્ષણિકતાનું જ્ઞાન મારા અંતરમાં વ્યાપી ચૂક્યું હતું.

હું ' હું ' માં મસ્તાન હતો. હું પરાયણ મટી હરિપરાયણ બન્યો હતો.

જેને કોઈ વહાલા નહિ તેમ કોઈ દવલા ય નહિ. કોઇ મામકા નહિ અને પરાયા પણ નહિ; એને કોઈ મત નહિ અને મમત પણ નહિ.

જ્યાં કાંઈ નથી ત્યાં બાદબાકીમાં એકલી શાન્તિ જ બાકી રહી જાય ને ?

તો પછી આ શું થયું ? જેને મેં ત્યાગ્યું તે મારી પાછળ આવ્યું ! અહીં મને વળગ્યું ? છટ્ઠા સાતમા ગુણસ્થાનોની અનુપમ મસ્તીએથી મારે અહીં પટકાવાનું થયું ? ઓ ! કર્મરાજ ! તેં મારી આ અવદશા કેમ કરી ? મારે તો આ ભોગ–સંસાર સ્વપ્નમાં ય ન જોઈએ. સાતમી નારકના સમાધિ પૂર્વકના દુઃખો હજી સારા પરન્તુ ભોગોની આ મોહિની તો અતિભયાનક ! કે જે આત્માને દીનહીન બનાવીને સદાનો સંસારવાસી બનાવી દે !

ક્યાં ભૂલ થઇ ? મારી નંદનઋષિના ભવની સાધનામાં હું ક્યાં ચૂક્યો ? ઘોર તપ તપીને મેં નથી તો નિયાણું કર્યું ! નથી તો સ્વપ્ને ય એ ભોગસુખોનો અભિલાષ સેવ્યો ! ભોગોના રાગ વિના મને આ બધું કેમ જ મળી શકે ?

હા. હવે સમજાયું. ઋષિના એ જીવનમાં ભોગનો રાગ ખૂબ તો ન જ હતો. પરન્તુ યોગનો રાગ જરૂર હતો.

ખેતી લાયક બનાવવા માટે તેના ક્ષાર તત્વોને ખેંચી લેવા માટે ગાંડો બાવળિયો વાવવામાં આવે છે. એની મેળે એ ચારે બાજુ ફેલાતો જાય અને માઈલોના માઈલો સુધીની જમીન ઉપર ફેલાઈ જાય. જમીનના બધા ક્ષારોને ખેંચીને ખેતીલાયક બનાવી દે! પછી? પછી શું! એક જ ચીનગારી ગાંડા બાવળિયાના આખા ય વનને બે ઘડીમાં જ સાફ કરી નાંખે! આ પુણ્યકર્મ ય ગાંડા બાવળિયા જેવું જ બન્યું ને? પાપના બધા ક્ષારોને એ આતમના પ્રદેશોમાંથી ખેંચી કાઢે અને પછી ધ્યાનની ધારાનો મહાનલ પ્રગટ્યો કે એ પુણ્યકર્મના ઢેરના ઢેર અંતર્મુહૂર્તમાં જ બળીને ભસ્મ થઇ જાય!

બળવાન કર્મરાજના સઘળાં ય ગણિતને ઉથલાવી પાડવાની કળ માત્ર ધર્મરાજ પાસે જ છે ને?'

દેવાત્માની વિચારણા ચાલુ જ હતી! પાપપુણ્યના ગણિતની કરામતો એ વિચારી રહ્યો હતો. સંગીતમાં એને કોઈ રસ ન હતો! જ્યાં બીજા બધા દેવાત્મા ભાન ભૂલ્યા હતા ત્યાં આ દેવાત્મા અલિપ્ત–સાવ જ નિર્લેપ–ઊભો હતો.

થોડો સમય થયો. સંગીતના વાદ્યોએ પોતાનો ગંભીરપથ પસાર કરીને હવે વાચાળપથ પકડ્યો હતો. મૃદંગ અને પખાજ જોરથી બજી રહ્યા હતા. ઘોંઘાટ વધતો જતો હતો. દેવાત્માઓ અને એમની પ્રેયસીઓ આ વાચાળ સંગીતથી ડોલી ઊઠ્યા હતા. તાલીઓ ઉપર તાલીઓ પડતી હતી.

ખેતી લાયક બનાવવા માટે તેના ક્ષાર તત્વોને ખેંચી લેવા માટે ગાંડો બાવળિયો વાવવામાં આવે છે. એની મેળે એ ચારે બાજુ ફેલાતો જાય અને માઈલોના માઈલો સુધીની જમીન ઉપર ફેલાઈ જાય. જમીનના બધા ક્ષારોને ખેંચીને ખેતીલાયક બનાવી દે! પછી? પછી શું! એક જ ચીનગારી ગાંડા બાવળિયાના આખા ય વનને બે ઘડીમાં જ સાફ કરી નાંખે! આ પુણ્યકર્મ ય ગાંડા બાવળિયા જેવું જ બન્યું ને? પાપના બધા ક્ષારોને એ આતમના પ્રદેશોમાંથી ખેંચી કાઢે અને પછી ધ્યાનની ધારાનો મહાનલ પ્રગટ્યો કે એ પુણ્યકર્મના ઢેરના ઢેર અંતર્મુહૂર્તમાં જ બળીને ભસ્મ થઇ જાય!

બળવાન કર્મરાજના સઘળાં ય ગણિતને ઉથલાવી પાડવાની કળ માત્ર ધર્મરાજ પાસે જ છે ને?'

દેવાત્માની વિચારણા ચાલુ જ હતી! પાપપુણ્યના ગણિતની કરામતો એ વિચારી રહ્યો હતો. સંગીતમાં એને કોઈ રસ ન હતો! જ્યાં બીજા બધા દેવાત્મા ભાન ભૂલ્યા હતા ત્યાં આ દેવાત્મા અલિપ્ત–સાવ જ નિર્લેપ–ઊભો હતો.

થોડો સમય થયો. સંગીતના વાદ્યોએ પોતાનો ગંભીરપથ પસાર કરીને હવે વાચાળપથ પકડ્યો હતો. મૃદંગ અને પખાજ જોરથી બજી રહ્યા હતા. ઘોંઘાટ વધતો જતો હતો. દેવાત્માઓ અને એમની પ્રેયસીઓ આ વાચાળ સંગીતથી ડોલી ઊઠ્યા હતા. તાલીઓ ઉપર તાલીઓ પડતી હતી.

પણ આ દેવાત્માને કોઈ હસાવી શક્યું ન હતું. રે! એના મોંએ સ્મિત કે એના અંતરે ઉર્મિલતા ય લાવી શક્યું ન હતું!

એણે આ બધું ય જોયું! થોડી પળો સુધી બધું જોયા જ કર્યું. મંદ સ્મિત કરતો એ બોલ્યો, 'જો જગતના જીવોને રૂપરંગ દેખાય છે તો ત્યાં લખેલો 'નાશવંત' શબ્દ કેમ નહિ વંચાતો હોય! જો પેલો સપ્તરંગી પરપોટો! રે! ફુટી પણ ગયો! કેટલો સુંદર હતો! કેટલો મોહક હતો! અને ખલાસ થઇ ગયો!

આ જો પેલું પતંગિયું! રે! અગ્નિની જ્વાળામાં કુદી પડયું! બસ! હોમાઈ ગયું!

આ ઝબૂકો! કેટલો પ્રકાશવાન્! પણ એ ય વિનાશ પામી ગયો!

આ પેલું નીલકમલ. એના ઉપર કેવું સુંદર જલબિંદુ દેખાય છે! પણ હાય! એ ય ગયું!

શું બધું જ ક્ષણિક છે! તો જગતના જીવો વસ્તુની મોહકતાને જ કેમ જુએ છે! એની ક્ષણિકતાને કેમ વાંચતા નહિ હોય! જો એટલું વંચાઈ જાય તો જડના રંગરાગ જગતમાં જે વેરઝેર અને તોફાનો પેદા કરે છે તે બધા ય મટી જાય ને! જીવ, જીવને ચાહવા લાગી જાય ને? પરાર્થના યજ્ઞયાગો અને સ્વાર્થના હોમહવનો ઘર ઘરમાં થવા લાગેને! કોણ સમજાવશે જગતના જંતને

પણ આ દેવાત્માને કોઈ હસાવી શક્યું ન હતું. રે! એના મોંએ સ્મિત કે એના અંતરે ઉર્મિલતા ય લાવી શક્યું ન હતું!

એણે આ બધું ય જોયું! થોડી પળો સુધી બધું જોયા જ કર્યું. મંદ સ્મિત કરતો એ બોલ્યો, 'જો જગતના જીવોને રૂપરંગ દેખાય છે તો ત્યાં લખેલો 'નાશવંત' શબ્દ કેમ નહિ વંચાતો હોય! જો પેલો સપ્તરંગી પરપોટો! રે! ફુટી પણ ગયો! કેટલો સુંદર હતો! કેટલો મોહક હતો! અને ખલાસ થઈ ગયો!

આ જો પેલું પતંગિયું! રે! અગ્નિની જ્વાળામાં કુદી પડયું! બસ! હોમાઈ ગયું!

આ ઝબૂકો! કેટલો પ્રકાશવાન્! પણ એ ય વિનાશ પામી ગયો!

આ પેલું નીલકમલ. એના ઉપર કેવું સુંદર જલબિંદુ દેખાય છે! પણ હાય! એ ય ગયું!

શું બધું જ ક્ષણિક છે! તો જગતના જીવો વસ્તુની મોહકતાને જ કેમ જુએ છે! એની ક્ષણિકતાને કેમ વાંચતા નહિ હોય! જો એટલું વંચાઈ જાય તો જડના રંગરાગ જગતમાં જે વેરઝેર અને તોફાનો પેદા કરે છે તે બધા ય મટી જાય ને! જીવ, જીવને ચાહવા લાગી જાય ને? પરાર્થના યજ્ઞયાગો અને સ્વાર્થના હોમહવનો ઘર ઘરમાં થવા લાગેને! કોણ સમજાવશે જગતના જંતને

મને ફસાવ્યો ? આંખ સામે જોઈ રહ્યો છું-સુખમાં ભાન ભૂલતાં, શાતાની વેદનામાં ખદબદતાં અગણિત દયાપાત્ર જીવોને ! આ બીજી બાજુ જોઈ રહ્યો છું-દુઃખમાં હિચકિચાટ કરતાં, હૃયાફાટ રૂદન કરતાં દુઃખિત-પીડિતોની વિરાટ દુનિયાને !

જો દુઃખ નથી સારું, તો તેનું જ કારણ સુખ પણ કેમ સારું કહેવાય ? કોઈ આ વાત સમજતું નથી. એનું જ આ તોફાન છે ને ?

હવે હું ક્યારે આ નજરકેદમાંથી છૂટીશ ? કેટલો કાળ બાકી છે ? ઓહો હો...મારું આયુષ્ય વીસ-વીસ સાગરોપમનું ! અસંખ્ય વર્ષોનું ! શે' જીવાશે આ જીવન ! શે' ભોગવાશે આ ભોગ ! પ્રભો ! કોઈ ઉપાય નથી આ જીવનમુક્તિનો !

વિચારની ઊંડી તન્દ્રામાં દેવાત્મા ઊતરી ગયો છે. હજી થોડો આગળ વધે છે ત્યાં એકાએક કોઇ પાછળથી આવે છે અને દેવાત્માની બેય આંખો દાબી દે છે.

મને ફસાવ્યો ? આંખ સામે જોઈ રહ્યો છું-સુખમાં ભાન ભૂલતાં, શાતાની વેદનામાં ખદખદતાં અગણિત દયાપાત્ર જીવોને ! આ બીજી બાજુ જોઈ રહ્યો છું-દુઃખમાં હિચકિચાટ કરતાં, હૈયાફાટ રૂદન કરતાં દુઃખિત-પીડિતોની વિરાટ દુનિયાને !

જો દુઃખ નથી સારું, તો તેનું જ કારણ સુખ પણ કેમ સારું કહેવાય ? કોઈ આ વાત સમજતું નથી. એનું જ આ તોફાન છે ને ?

હવે હું ક્યારે આ નજરકેદમાંથી છૂટીશ ? કેટલો કાળ બાકી છે ? ઓહો હો...મારું આયુષ્ય વીસ-વીસ સાગરોપમનું ! અસંખ્ય વર્ષોનું ! શે' જીવાશે આ જીવન ! શે' ભોગવાશે આ ભોગ ! પ્રભો ! કોઈ ઉપાય નથી આ જીવનમુક્તિનો !

વિચારની ઊંડી તન્દ્રામાં દેવાત્મા ઊતરી ગયો છે. હજી થોડો આગળ વધે છે ત્યાં એકાએક કોઇ પાછળથી આવે છે અને દેવાત્માની બેય આંખો દાબી દે છે.

"કોણ છે ?" અકળાઈ ગએલા દેવાત્માએ પછ્યું

શી ઘેલછા જાગી છે ? મર્ત્યલોકના એરંડા બજારના દીવેલ પીધેલા જેવી ઉદાસીનતા જ તમારા મોં ઊપર કેમ સદા તરવરે છે ? શું તમને કાંઈ જ ગમતું નથી ? કયાંય કશું સારું દેખાતું જ નથી ! મર્ત્યલોકની સ્ત્રી હજી ન ગમે, અશુચિથી ભરેલી છે માટે; પરન્તુ અમારા જેવી દેવાંગનાઓ-નૃત્યાંગનાઓ પણ તમને ન ગમે ? શી બદબૂ છે અમારા તનમાં ? શી કમીના દેખાઈ અમારા ખૂબસુરત બદનમાં ? શી ઊણપ જોઈ અમારા અંગઅંગમાં ?"

અત્યન્ત ગમગીન અને ખૂબ જ હતાશ બનતી જતી દેવાંગનાનું વદન વિલખું પડી ગયું હતું. ભારે મહેનતે જાણે કે દેવાત્માએ માથું ઊંચક્યું. દેવાંગનાની સામે જોયું. એટલામાંજ આનંદિત થઈ ગએલી દેવાંગના દેવાત્માને વળગી પડી.

પણ......દેવાત્માએ એને તરછોડી નાખી. "બેસ... બાજુ પર બેસ ઓ, પરમાણુના પુંજની ઢગલી !

ઓ ! વિનાશમૂર્ત્તિ ! તારી વિનાશિતાનું દર્શન કર ! યાદ રાખ કે અહીંનો પ્રત્યેક દેવાત્મા જ્યારે આ અમર્ત્ય લોકમાંથી વિદાય લેવાની પળોની નજદિકમાં આવી જાય છે ત્યારે એ ધ્રૂજી ઊઠે છે. દેવ-જગતના મધુર સંભારણા એને ત્યારે સતાવે છે ! દેવવાસના વિરહની યાદ ઉપર એ છાતીફાટ રૂદન કરે છે ! ઓ અબળા ! તારે ય જવાનું છે ! કેમકે તું પરમાણુનો જ ઢગલો છે ! પરમાણુના જ કેટલાક પર્યાયોનું તારું સ્વરૂપ છે ! અનંત કાળના ગણિતમાં

શી ઘેલછા જાગી છે ? મર્ત્યલોકના એરંડા બજારના દીવેલ પીધેલા જેવી ઉદાસીનતા જ તમારા મોં ઊપર કેમ સદા તરવરે છે ? શું તમને કાંઈ જ ગમતું નથી ? ક્યાંય કશું સારું દેખાતું જ નથી ! મર્ત્યલોકની સ્ત્રી હજી ન ગમે, અશુચિથી ભરેલી છે માટે; પરન્તુ અમારા જેવી દેવાંગનાઓ-નૃત્યાંગનાઓ પણ તમને ન ગમે ? શી બદબૂ છે અમારા તનમાં ? શી કમીના દેખાઈ અમારા ખૂબસુરત બદનમાં ? શી ઉણપ જોઈ અમારા અંગભંગમાં ?"

અત્યન્ત ગમગીન અને ખૂબ જ હતાશ બનતી જતી દેવાંગનાનું વદન વિલખું પડી ગયું હતું. ભારે મહેનતે જાણે કે દેવાત્માએ માથું ઊંચક્યું. દેવાંગનાની સામે જોયું. એટલામાંજ આનંદિત થઈ ગએલી દેવાંગના દેવાત્માને વળગી પડી.

પણ......દેવાત્માએ એને તરછોડી નાખી. "બેસ.... બાજુ પર બેસ ઓ, પરમાણુના પુંજની ઢગલી !

ઓ ! વિનાશમૂર્ત્તિ ! તારી વિનાશિતાનું દર્શન કર ! યાદ રાખ કે અહીંનો પ્રત્યેક દેવાત્મા જ્યારે આ અમર્ત્ય લોકમાંથી વિદાય લેવાની પળોની નજદિકમાં આવી જાય છે ત્યારે એ ધ્રૂજી ઊઠે છે. દેવ-જગતના મધુર સંભારણા એને ત્યારે સતાવે છે ! દેવવાસના વિરહની યાદ ઉપર એ છાતીફાટ રૂદન કરે છે ! ઓ અબળા ! તારે ય જવાનું છે ! કેમકે તું પરમાણુનો જ ઢગલો છે ! પરમાણુના જ કેટલાક પર્યાયોનું તારું સ્વરૂપ છે ! અનંત કાળના ગણિતમાં

ભરવું પડશે તે તું જાણે છે ? ન જાણતી હોય તો જાણી લે. આ મૂડીના વ્યાજ પેટે એને કોઈ ભરવાડને ત્યાં બકરી બનીને બેં બેં કરવાનું અને ભરવાડને દૂધ દેવાનું જીવન જીવવું પડશે.

ક્યાંક કોઈ શેઠના નોકર બનીને શેઠની જમીન વાંકા વળીને ઘસવી પડશે, અંગ વાંકુ વળી જાય, દાંત પડી જાય ત્યાં સુધી.

ક્યાંક વળી બળદિયો બનીને ગાડામાં જોતરાવું પડશે. ૨૦-૨૦ મણ વજનના ભાર ઊઠાવવા પડશે! છતાં ય માર ખાવાનું અને ભૂખ્યા રહેવાનું તો વધારામાં જ !

ક્યાંક લુખ્ખા સુક્કા રોટલાના ટુકડા ખાતર પૂંછડી પટપટાવતા કૂતરાનું જીવન પણ જીવવું પડશે !

ક્યારેક ભરયૌવનમાં સેંથીના સિંદૂર ભૂંસવા પડશે.

ક્યારેક વહાલસોયો દીકરો ખોતી માતા બનીને છાતીફાટ રૂદન કરવા પડશે !

મૂર્ખ જગતને કર્મરાજના આ પઠાણી વ્યાજની ખબર નથી. એથી જ પરમાણુની મૂડી લઈને ધંધો કરવા નીકળ્યું છે ! પણ એ ધંધો એને માલ આપશે કે માર; એ તો જ્ઞાનીઓ જ જાણે છે ! પગલી ન બનીશ બાળા ! નહિ તો જીવનોના જીવનો સુધી હોળીઓ સળગશે પાપની ! દુઃખની ! વધુ તો શું કહું ? તારી સાથે બોલવું ય ગમતું નથી; છતાં તને એક વાત કરું ? સાંભળ ત્યારે. તું અને તારા જેવી જગતની વ્યક્તિઓ જેમાં

ભરવું પડશે તે તું જાણે છે? ન જાણતી હોય તો જાણી લે. આ મૂડીના વ્યાજ પેટે એને કોઈ ભરવાડને ત્યાં બકરી બનીને બેં બેં કરવાનું અને ભરવાડને દૂધ દેવાનું જીવન જીવવું પડશે.

ક્યાંક કોઈ શેઠના નોકર બનીને શેઠની જમીન વાંકા વળીને ઘસવી પડશે, અંગ વાંકુ વળી જાય, દાંત પડી જાય ત્યાં સુધી.

ક્યાંક વળી બળદિયો બનીને ગાડામાં જોતરાવું પડશે. ૨૦–૨૦ મણ વજનના ભાર ઊઠાવવા પડશે! છતાં ય માર ખાવાનું અને ભૂખ્યા રહેવાનું તો વધારામાં જ!

ક્યાંક લુખ્ખા સુક્કા રોટલાના ટુકડા ખાતર પૂંછડી પટપટાવતા કૂતરાનું જીવન પણ જીવવું પડશે!

ક્યારેક ભરયૌવનમાં સેંથીના સિંદૂર ભૂંસવા પડશે.

ક્યારેક વહાલસોયો દીકરો ખોતી માતા બનીને છાતીફાટ રૂદન કરવા પડશે!

મૂર્ખ જગતને કર્મરાજના આ પઠાણી વ્યાજની ખબર નથી. એથી જ પરમાણુની મૂડી લઈને ધંધો કરવા નીકળ્યું છે! પણ એ ધંધો એને માલ આપશે કે માર; એ તો જ્ઞાનીઓ જ જાણે છે! પગલી ન બનીશ બાળા! નહિ તો જીવનોના જીવનો સુધી હોળીઓ સળગશે પાપની! દુઃખની! વધુ તો શું કહું? તારી સાથે બોલવું ય ગમતું નથી; છતાં તને એક વાત કરું? સાંભળ ત્યારે. તું અને તારા જેવી જગતની વ્યક્તિઓ જેમાં

છે. થાક ઉત્પન્ન કરે તે સુખ નહિ, તું અંતરાત્મની અનુભૂતિ કર. એનાં સુખોનો રસાસ્વાદ માણ. તને ક્યારે ય થાકનો કે કંટાળાનો ભાસ પણ નહિ જાગે. એથી જ આત્માનું સુખ એ સાચું સુખ છે."

દેવાંગના તો આ બધું સાંભળીને સજ્ઞ થઈ ગઈ! એને થયું કે આ તે કોઈ દેવાત્મા છે કે મહાત્મા છે! અમર્ત્યલોકનો દેવ છે કે માનવલોકનો કોઈ સંત છે! દેવના ખોળિયે સંતનો આત્મા નથી શું?

દેવાંગના એના પગમાં પડી. પણ જ્યાં માથું ઊંચું કરીને કાંઈક કહેવા જાય છે ત્યાં જ દેવાત્મા અલોપ થઈ ગયો.

દસમા દેવાવાસનો એ દેવાત્મા પોતાના દેવાવાસમાં ચાલ્યો ગયો હતો.

પણ ત્યાં ય તેને ચેન ન હતું, શાન્તિ ન હતી, સુખ ન હતું.

એ અશોકવાટિકામાં ગયો. એનું અંતર રડું રડું થઈ ગયું હતું. જાણે કે એ ડૂસકાં લેતું હિબકા ભરશે તેમ જણાતું હતું.

અશોકવૃક્ષના એ વનમાં ચોમેર વિવિધ પુષ્પોની સુગંધિ ઉછાળા ભરતી હતી. આખું ય વન સુગંધિથી મહેંકી રહ્યું હતું. અત્તરના હોજ પણ ત્યાં હતા. ગમે તેવા માથાના દુખાવાને, શાન્ત કરી દે તેવી ત્યાંની સોડમ હતી. ગમે તેવા અનિદ્રાના રોગને નિર્મૂળ કરી નાખે તેવો ત્યાં સુગંધિ સમીર વાતો હતો.

છે. થાક ઉત્પન્ન કરે તે સુખ નહિ, તું અંતરાત્મની અનુભૂતિ કર. એનાં સુખોનો રસાસ્વાદ માણ. તને કયારે ય થાકનો કે કંટાળાનો ભાસ પણ નહિ જાગે. એથી જ આત્માનું સુખ એ સાચું સુખ છે."

દેવાંગના તો આ બધું સાંભળીને સજ્ઞ થઈ ગઈ! એને થયું કે આ તે કોઈ દેવાત્મા છે કે મહાત્મા છે! અમર્ત્યલોકનો દેવ છે કે માનવલોકનો કોઈ સંત છે! દેવનાં ખોળિયે સંતનો આત્મા નથી શું?

દેવાંગના એના પગમાં પડી. પણ જ્યાં માથું ઊંચું કરીને કાંઈક કહેવા જાય છે ત્યાં જ દેવાત્મા અલોપ થઈ ગયો.

દસમા દેવાવાસનો એ દેવાત્મા પોતાના દેવાવાસમાં ચાલ્યો ગયો હતો.

પણ ત્યાં ય તેને ચેન ન હતું, શાન્તિ ન હતી, સુખ ન હતું.

એ અશોકવાટિકામાં ગયો. એનું અંતર રડું રડું થઈ ગયું હતું. જાણે કે એ ડૂસકાં લેતું હિબકા ભરશે તેમ જણાતું હતું.

અશોકવૃક્ષના એ વનમાં ચોમેર વિવિધ પુષ્પોની સુગંધિ ઉછાળા ભરતી હતી. આખું ય વન સુગંધિથી મહેંકી રહ્યું હતું. અત્તરના હોજ પણ ત્યાં હતા. ગમે તેવા માથાના દુખાવાને, શાન્ત કરી દે તેવી ત્યાંની સોડમ હતી. ગમે તેવા અનિદ્રાના રોગને નિર્મૂળ કરી નાખે તેવો ત્યાં સુગંધિ સમીર વાતો હતો.

વિચારોના હિંડોળે હિંચાતો દેવાત્મા એકદમ ઝબકી ઊઠયો.

એકાએક કંઈક કોલાહલ સંભળાયો. જોયું તો કેટલાક મિત્રદેવો એની પાસે આવી રહ્યા હતા.

એકદમ નજદિક આવી ગયા. વૃંદનો એક આગેવાન મિત્ર દેવ બોલ્યો, "દેવાત્મા! તને આ શું સૂઝયું છે? ક્યાં સુધી આ ઉદાસીનતા! આવી બેવકૂફીને નોતરીને તારા જીવનને તું શાને સારું બરબાદ કરે છે?"

પણ હવે બોલે એ બીજા! દેવાત્મા વળતો એક હરફ કાઢતો નથી.

બીજો મિત્રદેવ બોલ્યો, "તને ખબર છે કે મર્ત્ય-લોકના માનવો આપણા દિવ્યજીવનને કેટલું ઝંખે છે? દુઃખિતો તો આપણા સુખમય જીવનને ઇચ્છે તેમાં નવાઇ નથી પરન્તુ ધર્માત્માઓ પણ એમના ધર્મના ફળરૂપે આપણા જીવનની કામનાઓ કરે છે. આ જીવન સારુ તો એ લોકો પોતાની હથેલીમાં આવીને બેઠેલા ભોગસુખોને તુચ્છકારીને સંન્યાસ લે છે, ભગવા પહેરીને જંગલમાં ચાલ્યા જાય છે, ફળફુલાદિ ઉપર રહે છે, પર્ણકુટિરોમાં નિવાસ કરે છે, અને ઉગ્ર તપો તપે છે. આપણા સ્વર્ગની કામનાવાળાને તો તેમના ધર્મશાસ્ત્રોમાં અગ્નિહોત્ર યજ્ઞ કરવાના વિધાન કર્યા છે. શું તું આમાંનું કશું જાણતો નથી? કેવી નબળી દૂબળી આ મનોદશા કે જે પ્રાપ્ત છે તેનું મૂલ્ય તને સમજાતું નથી!"

વિચારોના હિંડોળે હિંચાતો દેવાત્મા એકદમ ઝબકી ઊઠયો.

એકાએક કંઈક કોલાહલ સંભળાયો. જોયું તો કેટલાક મિત્રદેવો એની પાસે આવી રહ્યા હતા.

એકદમ નજદિક આવી ગયા. વૃંદનો એક આગેવાન મિત્ર દેવ બોલ્યો, "દેવાત્મા! તને આ શું સૂઝયું છે? ક્યાં સુધી આ ઉદાસીનતા! આવી બેવકૂફીને નોતરીને તારા જીવનને તું શાને સારૂં બરબાદ કરે છે?"

પણ હવે બોલે એ બીજા! દેવાત્મા વળતો એક હરફ કાઢતો નથી.

બીજો મિત્રદેવ બોલ્યો, "તને ખબર છે કે મર્ત્ય-લોકના માનવો આપણા દિવ્યજીવનને કેટલું ઝંખે છે? દુઃખિતો તો આપણા સુખમય જીવનને ઇચ્છે તેમાં નવાઈ નથી પરન્તુ ધર્માત્માઓ પણ એમના ધર્મના ફળરૂપે આપણા જીવનની કામનાઓ કરે છે. આ જીવન સારુ તો એ લોકો પોતાની હથેલીમાં આવીને બેઠેલા ભોગસુખોને તુચ્છકારીને સંન્યાસ લે છે, ભગવા પહેરીને જંગલમાં ચાલ્યા જાય છે, ફળફુલાદિ ઉપર રહે છે, પર્ણકુટિરોમાં નિવાસ કરે છે, અને ઉગ્ર તપો તપે છે. આપણા સ્વર્ગની કામનાવાળાને તો તેમના ધર્મશાસ્ત્રોમાં અગ્નિહોત્ર યજ્ઞ કરવાના વિધાન કર્યાં છે. શું તું આમાંનું કશું જાણતો નથી? કેવી નબળી દૂબળી આ મનોદશા કે જે પ્રાપ્ત છે તેનું મૂલ્ય તને સમજાતું નથી!"

દેવાત્મા એવો જ એક અઠંગ સાધક હતો. એ મૂંગો જ રહ્યો.

મિત્રદેવોએ એને બોલાવવા ઘણા પ્રયત્નો કર્યા; પણ બધા ય નિષ્ફળ!

મિત્રદેવો કોઈને કોઈ વાગ્બાણ છોડતા રહ્યા. અને દેવાત્મા પ્રકૃતિના દૃશ્યો જોવામાં તલ્લીન બની રહ્યો. એને તો એ દૃશ્યો પણ અંતર્મુખ બનાવતાં હતા.

અંતે અકળાઈ ઊઠેલો એક મિત્રદેવ બોલી ઊઠ્યો, "શું આમ બાઘાની જેમ બેઠો છે?" કાંઈજ તને સમજાતું નથી! કશુંય તારા અંતરને પ્રીછતું નથી! ત્યારે તારે કરવું છે શું? કશોક તો જવાબ આપ!"

પણ જવાબ આપે એ બીજા! દેવાત્મા સમજતો હતો કે મારો અને મિત્રદેવોનો પંથ જ ન્યારો, ત્યાં વાતો કરવી શા કામની? એકબીજાને જ્યાં સુધી ઓળખી ન શકાય ત્યાં સુધી વાતો કરવાનો કાંઈ અર્થ નથી. અને... દેવાત્મા એકાએક ચાલવા લાગ્યો. થોડી પળોમાં એ અલોપ થઈ ગયો.

કાળ કાળનું કામ કર્યે જાય છે.

આ વાક્ય સહુ બોલે છે પણ કેટલા એને સમજતા હશે?

વિશ્વના અગણિત માનવો તન તોડીને, મન મારીને સર્જનો કરે છે અને આ કાળપુરુષ! એનો હંટર ફરતાંની સાથે જ બધું ધૂલિસાત્ થઈ જાય છે.

વિરાટ કાળપુરુષ અબાધિત ગતિએ આગળ ધપતો

દેવાત્મા એવો જ એક અઠંગ સાધક હતો. એ મૂંગો જ રહ્યો.

મિત્રદેવોએ એને બોલાવવા ઘણા પ્રયત્નો કર્યા; પણ બધા ય નિષ્ફળ!

મિત્રદેવો કોઈને કોઈ વાગબાણ છોડતા રહ્યા. અને દેવાત્મા પ્રકૃતિના દૃશ્યો જોવામાં તલ્લીન બની રહ્યો. એને તો એ દશ્યો પણ અંતર્મુખ બનાવતાં હતા.

અંતે અકળાઈ ઊઠેલો એક મિત્રદેવ બોલી ઊઠ્યો, "શું આમ બાઘાની જેમ બેઠો છે?" કાંઈજ તને સમજાતું નથી! કશુંય તારા અંતરને પ્રીછતું નથી! ત્યારે તારે કરવું છે શું? કશોક તો જવાબ આપ!"

પણ જવાબ આપે એ બીજા! દેવાત્મા સમજતો હતો કે મારો અને મિત્રદેવોનો પંથ જ ન્યારો, ત્યાં વાતો કરવી શા કામની? એકબીજાને જ્યાં સુધી ઓળખી ન શકાય ત્યાં સુધી વાતો કરવાનો કાંઈ અર્થ નથી. અને... દેવાત્મા એકાએક ચાલવા લાગ્યો. થોડી પળોમાં એ અલોપ થઈ ગયો.

કાળ કાળનું કામ કર્યે જાય છે.

આ વાક્ય સહુ બોલે છે પણ કેટલા એને સમજતા હશે?

વિશ્વના અગણિત માનવો તન તોડીને, મન મારીને સર્જનો કરે છે અને આ કાળપુરુષ! એનો હંટર ફરતાંની સાથે જ બધું ધૂલિસાત્ થઈ જાય છે.

વિરાટ કાળપુરુષ અબાધિત ગતિએ આગળ ધપતો

કુમારિકા બને છે! એના ગાલ માંસલ દેખાય છે, એનું બદન ગુલાબી બને છે. યૌવન ફાટફાટ ઉભરાય છે.

હંટર ફરતો જાય છે; અમૃતા નવોઢા બને છે.

નવોઢા પ્રૌઢા બને છે.

ચાર બાળકોની માતા બને છે.

હંટર પાછો સ્વસ્થાને આવવા પરિક્મ્મા લગાવે છે. પ્રૌઢા અમૃતા રોગોથી ઘેરાય છે, શ્રમથી થાકે છે, ગૃહકલેશથી એના લોહીમાંસ સુકાય છે, એક વખતનું ગુલાબી તન પીળો રંગ પકડે છે, માંસલ શરીર પાતળાપણું સ્વીકારે છે, મુખની લાલિમા વિદાય લે છે.

અમૃતા એંશી વર્ષની ડોકરી બને છે. ચામડી લચી પડે છે, કેડ વાંકી વળી જાય છે. દાંત પડી જાય છે, માથું અનાયાસે ધ્રૂજ્યા કરે છે. પગ લથડે છે.

ઘરના અંધારિયા ખૂણે ખાટલે પડેલી અમૃતા મૃત્યુની રાહ જોઈ રહી છે. હવે આ જીવન કરતા મૃત્યુમાં ઓછી કડવાશની એ કલ્પના કરે છે.

કાળપુરુષનો હંટર લગભગ સ્વસ્થાને પાછો આવ્યો છે.

અમૃતા મૃતા બને છે. મૃતાનો દેહ આગમાં ભડભડ બળે છે. દેહની રાખ બને છે. રાખનો ઢગલો પવનના સૂસવાટે વેરાય છે. માટીમાં માટીનું વિલીનીકરણ થાય છે.

કાળપુરુષનો હંટર–ઘડિયાળના લોલકની જેમ–સ્વસ્થાને આવી ગયો છે. હાય! કરુણતા! અમૃતા મૃતા બની!

કુમારિકા બને છે ! એના ગાલ માંસલ દેખાય છે, એનું બદન ગુલાબી બને છે. યૌવન ફાટફાટ ઉભરાય છે.

હંટર ફરતો જાય છે; અમૃતા નવોઢા બને છે.

નવોઢા પ્રૌઢા બને છે.

ચાર બાળકોની માતા બને છે.

હંટર પાછો સ્વસ્થાને આવવા પરિક્મ્મા લગાવે છે. પ્રૌઢા અમૃતા રોગોથી ઘેરાય છે, શ્રમથી થાકે છે, ગૃહકલેશથી એના લોહીમાંસ સુકાય છે, એક વખતનું ગુલાબી તન પીળો રંગ પકડે છે, માંસલ શરીર પાતળાપણું સ્વીકારે છે, મુખની લાલિમા વિદાય લે છે.

અમૃતા એંશી વર્ષની ડોકરી બને છે. ચામડી લચી પડે છે, કેડ વાંકી વળી જાય છે. દાંત પડી જાય છે, માથું અનાયાસે ધ્રૂજ્યા કરે છે. પગ લથડે છે.

ઘરના અંધારિયા ખૂણે ખાટલે પડેલી અમૃતા મૃત્યુની રાહ જોઈ રહી છે. હવે આ જીવન કરતા મૃત્યુમાં ઓછી કડવાશની એ કલ્પના કરે છે.

કાળપુરુષનો હંટર લગભગ સ્વસ્થાને પાછો આવ્યો છે.

અમૃતા મૃતા બને છે. મૃતાનો દેહ આગમાં ભડભડ બળે છે. દેહની રાખ બને છે. રાખનો ઢગલો પવનના સૂસવાટે વેરાય છે. માટીમાં માટીનું વિલીનીકરણ થાય છે.

કાળપુરુષનો હંટર–ઘડિયાળના લોલકની જેમ–સ્વસ્થાને આવી ગયો છે. હાય ! કરુણતા ! અમૃતા મૃતા બની !

ધમધમતા ઉદ્યોગોને ધૂળ ચાટતા કર્યાં, હજારો માનવોના શબો ઉપર ગીધડાં ઉડાડયા; મિત્ર–મીસાઈલોને આકાશમાં ઊભાને ઊભા સળગાવી નાખ્યાં !

અપ્રતિહત સામર્થ્ય છે કાળપુરુષનું ! કોઈ એના હંટરની નીચેથી નાસી છૂટી જાય તે સંભવિત જ નથી.

હા. કાળનો ય કોળિયો કરી જનાર સવાશેર કોઈ હોય તો તે છે માત્ર સિદ્ધશિલા ઉપર સદા રહેતો વિશુદ્ધ આત્મા !

કાળપુરુષના આ હંટરે આનતદેવલોકના દેવાત્મા ઉપર પણ અસર કરી. અસંખ્ય વર્ષોનું એનું આયુષ્ય સળગી ઊઠ્યું ! રહ્યું બાકી માત્ર છ માસનું !

દેવાત્માનો તે સમય આવી ગયો હતો કે જે સમયને પ્રાપ્ત કરીને–વિદાયની યાદ કરીને–દેવાત્માઓ છાતીફાટ રૂદન કરે છે ! જે સમયે પોતાની પ્રિયતમાના વિરહને તેઓ લેશ પણ ખમી શકવા કાયર બને છે ! જે સમય એમના ભીષણ ભાવીનું દર્શન કરાવીને એમના આત્માને ભડકે બાળતો હોય છે, એમની સદા હસતી ખીલતી પુષ્પ-માળા પણ કરમાવા લાગે છે. એમની દેહકાંતિ મ્લાન થતી જાય છે.

પણ.... પણ આ દેવાત્માને એમાંનું કશું જ ન હતું. એથી બધું જ વિપરીત હતું.

આજ સુધી જેવો અપૂર્વ આનંદમાં જોવા મળ્યો નથી તેવો અપૂર્વ આનંદ તેના મુખ ઉપર તરવરતો હતો. માત્ર છ માસ ! આંખનો એક પલકારો સ્તો ! પછી જીવત્વના

ધમધમતા ઉદ્યોગોને ધૂળ ચાટતા કર્યાં, હજારો માનવોના શબો ઉપર ગીધડાં ઉડાડયા; મિત્ર–મીસાઈલોને આકાશમાં ઊભાને ઊભા સળગાવી નાખ્યાં !

અપ્રતિહત સામર્થ્ય છે કાળપુરુષનું ! કોઈ એના હંટરની નીચેથી નાસી છૂટી જાય તે સંભવિત જ નથી.

હા. કાળનો ય કોળિયો કરી જનાર સવાશેર કોઈ હોય તો તે છે માત્ર સિદ્ધશિલા ઉપર સદા રહેતો વિશુદ્ધ આત્મા !

કાળપુરુષના આ હંટરે આનતદેવલોકના દેવાત્મા ઉપર પણ અસર કરી. અસંખ્ય વર્ષોનું એનું આયુષ્ય સળગી ઊઠ્યું ! રહ્યું બાકી માત્ર છ માસનું !

દેવાત્માનો તે સમય આવી ગયો હતો કે જે સમયને પ્રાપ્ત કરીને–વિદાયની યાદ કરીને–દેવાત્માઓ છાતીફાટ રૂદન કરે છે ! જે સમયે પોતાની પ્રિયતમાના વિરહને તેઓ લેશ પણ ખમી શકવા કાયર બને છે ! જે સમય એમના ભીષણ ભાવીનું દર્શન કરાવીને એમના આત્માને ભડકે બાળતો હોય છે, એમની સદા હસતી ખીલતી પુષ્પ-માળા પણ કરમાવા લાગે છે. એમની દેહકાંતિ મ્લાન થતી જાય છે.

પણ.... પણ આ દેવાત્માને એમાંનું કશું જ ન હતું. એથી બધું જ વિપરીત હતું.

આજ સુધી જેવો અપૂર્વ આનંદમાં જોવા મળ્યો નથી તેવો અપૂર્વ આનંદ તેના મુખ ઉપર તરવરતો હતો. માત્ર છ માસ ! આંખનો એક પલકારો સ્તો ! પછી જીવત્વના

[૨]

ઔચિત્યનો આરાધક

દુઃખના ઘનઘોર તિમિરમાં શાન્તિની વીજે સફળ ઝબુકો કરી દીધો.

પણ... એ ઝબૂકો જ હતો. એ તો ક્ષણજીવી જ હોયને ? કારણ ? અગમનિગમની વાતોના કારણ તો શે' શોધવા ? પણ કલ્પના તો જરૂર કરી શકાય.

પેલો દેવાત્મા દેવાવાસની નજરકેદમાંથી છૂટયો હતો તેથી પ્રકૃતિ જાણે થનગની ઊઠી ! પણ દેવાવાસમાંથી છૂટેલો એ ભાવી વિશ્વોદ્ધારક મર્ત્યલોકની માનુનીના ગર્ભમાં ફસડાઈ પડ્યો.

મૈયાં પ્રકૃતિએ આ કાળો કેર જોઈ લીધો અને તેથી જ તેનો આનંદ-પ્રકાશના રૂપે વ્યક્ત થતો-ક્ષણજીવી નીવડ્યો હશે શું ?

કલ્પનાની પાંખે ઊડતા પંખીની આ વાત છે. દૈવી જીવનની ખુશબો વચ્ચે અસંખ્ય વર્ષોના કાળ પસાર કરી ગએલો દેવાત્મા મળ-મૂત્રના ખાબોચિયે પટકાયો !

[૨]

ઔચિત્યનો આરાધક

દુઃખના ઘનઘોર તિમિરમાં શાન્તિની વીજે સફળ ઝબુકો કરી દીધો.

પણ... એ ઝબૂકો જ હતો. એ તો ક્ષણજીવી જ હોયને ? કારણ ? અગમનિગમની વાતોના કારણ તો શે' શોધવા ? પણ કલ્પના તો જરૂર કરી શકાય.

પેલો દેવાત્મા દેવાવાસની નજરકેદમાંથી છૂટયો હતો તેથી પ્રકૃતિ જાણે થનગની ઊઠી ! પણ દેવાવાસમાંથી છૂટેલો એ ભાવી વિશ્વોદ્ધારક મર્ત્યલોકની માનુનીના ગર્ભમાં ફસડાઈ પડ્યો.

મૈયાં પ્રકૃતિએ આ કાળો કેર જોઈ લીધો અને તેથી જ તેનો આનંદ-પ્રકાશના રૂપે વ્યક્ત થતો-ક્ષણજીવી નીવડ્યો હશે શું ?

કલ્પનાની પાંખે ઊડતા પંખીની આ વાત છે. દૈવી જીવનની ખુશીઓ વચ્ચે અસંખ્ય વર્ષોના કાળ પસાર કરી ગએલો દેવાત્મા મળ-મૂત્રના ખાબોચિયે પટકાયો !

રીતે ગર્ભાત્મા જ્ઞાનબળથી વિશ્વનું અવલોકન કરવા લાગ્યો. તાજા સમાચાર મેળવવાસ્તો !

કરવા ગયો સારું અને પડ્યું અવળું. બધી વાત સમજાઈ ગઈ. તરત થોડો કંપ કર્યો. માતા ત્રિશલા, પિતા સિદ્ધાર્થ અને મગધની સમગ્ર પ્રજામાં આનંદ આનંદ વ્યાપી ગયો.

મોહની અકળ કળાને જોતો ગર્ભાત્મા વિચાર કરે છે, "જે માતાએ હજી મારું મોં જોયું નથી એને આટલો મોહ છે, તો જન્મ થયા બાદ તે મોહ કેટલા ઉછાળા મારશે ? આવા મોહ પ્રચુર માતા-પિતા શું મને નિર્ગ્રન્થ બનવાની રજા આપશે ? તો શું એમની અનુજ્ઞા મેળવ્યા વિના મારે નિર્ગ્રન્થ બની જવાનું ઉચિત પણ ગણાય ખરું ? જો હું માતા-પિતાનો વિનય ચૂકીશ તો જગતને વિનય-ધર્મનું શી રીતે પ્રદાન કરીશ ? તો શું એમની અનુજ્ઞા કોઈપણ સંયોગમાં ન જ મળે તો મારે ગૃહસ્થજીવન જીવવું ? ઓહ ! એ કલ્પના ય મને મુંઝાવી મૂકે છે ? એક બાજુ મોહ છે બીજી બાજુ નિર્મોહની આરાધનાનો તલવલાટ છે; એક બાજુ લૌકિક વિનય આડો ઊભો છે. બીજી બાજુ લોકોત્તર સાધના મને બોલાવી રહી છે.

પણ મારો વિરાગભાવ એટલો પ્રબળ છે કે હું ઝાલ્યો રહી શકીશ કે નહિ એ એક પ્રશ્ન છે.

લાવને જરા જોઉં તો જ્ઞાનબળથી કે મારું મોહનીય-કર્મ અને માત-પિતાનું આયુષ્ય કર્મ કેવી પરિસ્થિતિ ધરાવે છે ?

રીતે ગર્ભાત્મા જ્ઞાનબળથી વિશ્વનું અવલોકન કરવા લાગ્યો. તાજા સમાચાર મેળવવાસ્તો!

કરવા ગયો સારું અને પડ્યું અવળું. બધી વાત સમજાઈ ગઈ. તરત થોડો કંપ કર્યો. માતા ત્રિશલા, પિતા સિદ્ધાર્થ અને મગધની સમગ્ર પ્રજામાં આનંદ આનંદ વ્યાપી ગયો.

મોહની અકળ કળાને જોતા ગર્ભાત્મા વિચાર કરે છે, "જે માતાએ હજી મારું મોં જોયું નથી એને આટલો મોહ છે, તો જન્મ થયા બાદ તે મોહ કેટલા ઉછાળા મારશે? આવા મોહ પ્રચુર માતા-પિતા શું મને નિર્ગ્રન્થ બનવાની રજા આપશે? તો શું એમની અનુજ્ઞા મેળવ્યા વિના મારે નિર્ગ્રન્થ બની જવાનું ઉચિત પણ ગણાય ખરું? જો હું માતા-પિતાનો વિનય ચૂકીશ તો જગતને વિનય-ધર્મનું શી રીતે પ્રદાન કરીશ? તો શું એમની અનુજ્ઞા કોઈપણ સંયોગમાં ન જ મળે તો મારે ગૃહસ્થજીવન જીવવું? ઓહ! એ કલ્પના ય મને મુંઝાવી મૂકે છે? એક બાજુ મોહ છે બીજી બાજુ નિર્મોહની આરાધનાનો તલવસાટ છે; એક બાજુ લૌકિક વિનય આડો ઊભો છે. બીજી બાજુ લોકોત્તર સાધના મને બોલાવી રહી છે.

પણ મારો વિરાગભાવ એટલો પ્રબળ છે કે હું ઝાલ્યો રહી શકીશ કે નહિ એ એક પ્રશ્ન છે.

લાવને જરા જોઉં તો જ્ઞાનબળથી કે મારું મોહનીય-કર્મ અને માત-પિતાનું આયુષ્ય કર્મ કેવી પરિસ્થિતિ ધરાવે છે?

નહિ તો એ સાગર કદાચ અનેકોનાં જીવનો ઉપર ફરી વળશે. કેઈ આત્માઓને ડુબાડી દેશે! ના. ના. તેમ તો ન જ થવા દેવાય.

તો બસ. અહીં જ, અત્યારે જ, પ્રતિજ્ઞા કરું છું કે "માતા-પિતા જીવતા હશે ત્યાં સુધી જ હું ઘરમાં રહીશ."

ગર્ભાત્માએ ભીષ્મપ્રતિજ્ઞા કરીને વિરાગને કાબૂમાં લીધો; માતા-પિતાના ઉપકારની મહાનતાને છતી કરી.

કોણ બળવાન? નિયતિ કે પુરુષાર્થ! જે કાળે જે બનવાનું હોય તે બનતું જ રહે એનું નામ નિયતિ. જીવાત્મા પોતાના જે પ્રયત્ને સર્જન કે વિસર્જન કરે તે પુરુષાર્થ!

જો નિયતિ બળવાન હોય તો આવી પ્રતિજ્ઞાની શી જરૂર? જ્ઞાનબળે એ જોઈ જ લીધું હશે ને કે ૨૮ વર્ષ સુધી નિર્ગ્રન્થ બનવાનું જ નથી. વડિલોના દેવલોક ગમન પછી પણ બે વર્ષે સર્વસંગત્યાગ નિયત થએલો છે? તો પછી પેલી પ્રતિજ્ઞાની જરૂર ક્યાં રહી?

પણ નિયતિની જેમ પુરુષાર્થ પણ બળવાન છે એ વાત આ પ્રસંગમાંથી સુચિત થાય છે. જો વિરાગી આત્મા નિર્ગ્રન્થ થવાનો પ્રયત્ન કરે તો અવશ્ય નિર્ગ્રન્થ થાય. પ્રયત્ન ન કરે તો નિર્ગ્રન્થ ન ય થાય. આનું જ નામ પુરુષાર્થની પ્રધાનતા!

જે કર્મ નિરુપક્રમ છે ત્યાં મુખ્ય બને છે નિયતિ.

સોપક્રમ કર્મોમાં તો મુખ્ય છે પુરુષાર્થ.

નહિ તો એ સાગર કદાચ અનેકોનાં જીવનો ઉપર ફરી વળશે. કેઈ આત્માઓને ડુબાડી દેશે! ના. ના. તેમ તો ન જ થવા દેવાય.

તો બસ. અહીં જ, અત્યારે જ, પ્રતિજ્ઞા કરું છું કે "માતા-પિતા જીવતા હશે ત્યાં સુધી જ હું ઘરમાં રહીશ."

ગર્ભાત્માએ ભીષ્મપ્રતિજ્ઞા કરીને વિરાગને કાબૂમાં લીધો; માતા-પિતાના ઉપકારની મહાનતાને છતી કરી.

કોણ બળવાન? નિયતિ કે પુરુષાર્થ! જે કાળે જે બનવાનું હોય તે બનતું જ રહે એનું નામ નિયતિ. જીવાત્મા પોતાના જે પ્રયત્ને સર્જન કે વિસર્જન કરે તે પુરુષાર્થ!

જો નિયતિ બળવાન હોય તો આવી પ્રતિજ્ઞાની શી જરૂર? જ્ઞાનબળે એ જોઈ જ લીધું હશે ને કે ૨૮ વર્ષ સુધી નિર્ગ્રન્થ બનવાનું જ નથી. વડિલોના દેવલોક ગમન પછી પણ બે વર્ષે સર્વસંગત્યાગ નિયત થએલો છે? તો પછી પેલી પ્રતિજ્ઞાની જરૂર ક્યાં રહી?

પણ નિયતિની જેમ પુરુષાર્થ પણ બળવાન છે એ વાત આ પ્રસંગમાંથી સુચિત થાય છે. જો વિરાગી આત્મા નિર્ગ્રન્થ થવાનો પ્રયત્ન કરે તો અવશ્ય નિર્ગ્રન્થ થાય. પ્રયત્ન ન કરે તો નિર્ગ્રન્થ ન ય થાય. આનું જ નામ પુરુષાર્થની પ્રધાનતા!

જે કર્મ નિરુપક્રમ છે ત્યાં મુખ્ય બને છે નિયતિ.
સોપક્રમ કર્મોમાં તો મુખ્ય છે પુરુષાર્થ.

[૩]

ઉદાસીનતા મગનભરી

ગર્ભાવાસની કજ્જલશ્યામ કોટડીનો ત્યાગ કરી એ અન્તરાત્મા ગૃહાવાસમાં આવ્યો.

દેવાવાસ કરતાં ઘણો ભૂંડો હતો ગર્ભાવાસ! પરન્તુ એથીય ભૂંડો હતો આ ગૃહાવાસ! ગર્ભમાં તો માતા ત્રિશલા એનું પૂરું જતન કરતી! પળ પળની કાળજી કરતી! સૂતા-બેસતાં-ઊઠતાં બધીજ ક્રિયામાં ગર્ભાત્માને અહિત ન થઈ જાય એની ચિંતા સતત કરતી. અને હવે? ક્યાં ગયો એ બાળ કોણ જાણે? હમણાં આવશે...... કહીને મન વાળી લેતી.

બાળનું નામ વર્ધમાન રાખવામાં આવ્યું. કેમકે બાળ ગર્ભમાં આવ્યો ત્યારથી જ રાજમહેલમાં સર્વ પ્રકારના ધનધાન્યની, માન-સન્માન વગેરેની વૃદ્ધિ જ થતી જતી હતી.

સુવર્ણના કંદુકે રમતો બાળ વર્ધમાન વયથી પણ વધતો ગયો. બાળકો સાથે એ ધૂલિક્રીડા ય કરે છે. દોડે છે. અને હસે પણ છે...... પણ બધુ ય વિરક્ત ભાવે.

३]

ઉદાસીનતા મગનભથી

ગર્ભાવાસની કજ્જલશ્યામ કોટડીનો ત્યાગ કરી એ અન્તરાત્મા ગૃહાવાસમાં આવ્યો.

દેવાવાસ કરતાં ઘણો ભૂંડો હતો ગર્ભાવાસ! પરન્તુ એથી ય ભૂંડો હતો આ ગૃહાવાસ! ગર્ભમાં તો માતા ત્રિશલા એનું પૂરું જતન કરતી! પળ પળની કાળજી કરતી! સૂતા-બેસતાં-ઊઠતાં બધીજ ક્રિયામાં ગર્ભાત્માને અહિત ન થઈ જાય એની ચિંતા સતત કરતી. અને હવે? ક્યાં ગયો એ બાળ કોણ જાણે? હમણાં આવશે...... કહીને મન વાળી લેતી.

બાળનું નામ વર્ધમાન રાખવામાં આવ્યું. કેમકે બાળ ગર્ભમાં આવ્યો ત્યારથી જ રાજમહેલમાં સર્વ પ્રકારના ધનધાન્યની, માન–સન્માન વગેરેની વૃદ્ધિ જ થતી જતી હતી.

સુવર્ણના કંદુકે રમતો બાળ વર્ધમાન વયથી પણ વધતો ગયો. બાળકો સાથે એ ધૂલિક્રીડા ય કરે છે. દોડે છે. અને હસે પણ છે...... પણ બધુ ય વિરક્ત ભાવે.

પરન્તુ મોહના સકંજામાં આવી ચૂકેલી એક અબળા છે. પોતાનો પુત્ર ભાવીના ચોવીસમાં વીતરાગ–તીર્થંકરનું પદ પામવાનો છે એ સુનિશ્ચિત હકીકતને સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા સાથે જાણતી હોવા છતાં મોહના હલ્લાને એ ખાળી શકતી નથી. એની નજરમાં એવા અનેક તીર્થંકરોના ગૃહસ્થ જીવન ચડે છે જેમણે ગૃહવાસ સેવ્યો હતો.

પ્રથમ તો રાણી ત્રિશલાએ વર્ધમાનના મિત્રોને તૈયાર કરીને એની પાસે મોકલ્યા. "જાઓ ફતેહ કરો. કુમાર વર્ધમાનને યશોદાનો પ્રિયતમ વર્ધમાન બનાવો."

મિત્રો ગયા. એમના અંતરમાં ફફડાટ હતો. દહેશત હતી. આ વાત વર્ધમાન પાસે મૂકવી શી રીતે? મૂક્યાનું કોઈ ફળ દેખાતું નથી. આજન્મ વિરાગી વર્ધમાન રાગની વાતો સાંભળશે? ક્યાંક અમને ફટકારી તો નહિ દે ને? ના. ના. ઔચિત્યનાં સેવનમાં તો એ એક્કો છે. આમ વિચારતાં વિચારતાં મિત્રો કુમારના મહેલમાં ગયા. કુમારે સહુને આવકાર્યા.

આડી અવળી વાતો થઈ.

પછી એક મિત્ર બોલ્યો, "આજે અમારે એક વાત કરવી છે. તમે સ્વીકારો તો જ કરીએ. આ વાતનું અમારે મન તો ઘણું જ મહત્ત્વ છે એટલે સ્વીકાર્યા વિના તો છૂટકો જ નથી હોં! પણ છતાં હા કહી દો, એટલે પાકું થઈ જાય!" મિત્રોએ વણિગ્વિદ્યા વાપરી.

પરન્તુ મોહના સકંજામાં આવી ચૂકેલી એક અબળા છે. પોતાનો પુત્ર ભાવીના ચોવીસમાં વીતરાગ–તીર્થંકરનું પદ પામવાનો છે એ સુનિશ્ચિત હકીકતને સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા સાથે જાણતી હોવા છતાં મોહના હલ્લાને એ ખાળી શકતી નથી. એની નજરમાં એવા અનેક તીર્થંકરોના ગૃહસ્થ જીવન ચડે છે જેમણે ગૃહવાસ સેવ્યો હતો.

પ્રથમ તો રાણી ત્રિશલાએ વર્ધમાનના મિત્રોને તૈયાર કરીને એની પાસે મોકલ્યા. "જાઓ ફતેહ કરો. કુમાર વર્ધમાનને યશોદાનો પ્રિયતમ વર્ધમાન બનાવો."

મિત્રો ગયા. એમના અંતરમાં ફફડાટ હતો. દહેશત હતી. આ વાત વર્ધમાન પાસે મૂકવી શી રીતે ? મૂકયાનું કોઈ ફળ દેખાતું નથી. આજન્મ વિરાગી વર્ધમાન રાગની વાતો સાંભળશે ? ક્યાંક અમને ફટકારી તો નહિ દે ને ? ના. ના. ઔચિત્યનાં સેવનમાં તો એ એક્કો છે. આમ વિચારતાં વિચારતાં મિત્રો કુમારના મહેલમાં ગયા. કુમારે સહુને આવકાર્યા.

આડી અવળા વાતો થઈ.

પછી એક મિત્ર બોલ્યો, "આજે અમારે એક વાત કરવી છે. તમે સ્વીકારો તો જ કરીએ. આ વાતનું અમારે મન તો ઘણું જ મહત્ત્વ છે એટલે સ્વીકાર્યા વિના તો છૂટકોજ નથી હો! પણ છતાં હા કહી દો, એટલે પાકું થઈ જાય !" મિત્રોએ વણિગ્વિદ્યા વાપરી.

"માતાજી ! મને જ કેમ ન બોલાવ્યો ! શું હું ન આવત ! આપને કાંઈ શકા પડી હતી મારામાં !"

કુમારના વિનય-દર્શને ગદ્‌ગદ્‌ બની ગએલા માતા ત્રિશલા બોલ્યા, " વર્ધમાન ! તારા સુખચન્દ્રના દર્શન માટે તો નગરની નારીઓ ચકોરની જેમ તલસતી હોય છે. પછી તારી માના તલસાટમાં તો શી કમીના હોય ! બેશક તને બોલાવી શકતી હતી; પણ તારા મુખના દર્શનમાં થનારો એટલો ય વિલંબ મને પરવડતો ન હતો એટલે જ હું જાતે જ ચાલી આવી. બેટા કોઈ શંકા નથી તારી વિશ્વવંદ્યા સોહાગિની માને ! એની તો છાતી ગજગજ ફુલે છે; એનાં પનોતા પુત્રના વિનયદર્શને ! મારા લાડીલા કુમાર ! તારી મા બનીને તો મેં જગતની સઘળી માતાઓમાં સર્વોપરી સ્થાન મેળવ્યું છે ! મારી તો ઈર્ષ્યા કરતી હશે વિશ્વની એ જનનીઓ ! દીકરા ! વિશ્વના તમામ જીવોની તું ખરી મા બનવાનું સર્વોચ્ચ પદ પામવાનો છે એ ખરી વાત. પરન્તુ એ 'મા' ની પણ 'મા' હું દાદીમા છું એનો તે કોણ ઇન્કાર કરી શકે તેમ છે ? બેટા, જગતના કોઈ સુખ મને મળો કે ન મળો, કોઈ સૌભાગ્ય મને પ્રાપ્ત થાઓ કે ન થાઓ; મને તેની લગીરે પરવાહ નથી. મારે તો તારું દર્શન સુખ અને વિશ્વના જંતુની દાદીમા બનવાનું સર્વોચ્ચ સૌભાગ્ય મળ્યું એ જ બસ છે.

કુમાર માતાના અંતરમાં વસેલા મોહને જોઈ રહ્યો

"માતાજી ! મને જ કેમ ન બોલાવ્યો ! શું હું ન આવત ! આપને કાંઈ શકા પડી હતી મારામાં !"

કુમારના વિનય-દર્શને ગદ્‌ગદ્ બની ગએલા માતા ત્રિશલા બોલ્યા, " વર્ધમાન ! તારા મુખચન્દ્રના દર્શન માટે તો નગરની નારીઓ ચકોરની જેમ તલસતી હોય છે. પછી તારી માના તલસાટમાં તો શી કમીના હોય ! બેશક તને બોલાવી શકતી હતી; પણ તારા મુખના દર્શનમાં થનારો એટલો ય વિલંબ મને પરવડતો ન હતો એટલે જ હું જાતે જ ચાલી આવી. બેટા કોઈ શંકા નથી તારી વિશ્વવંદ્યા સોહાગિની માને ! એની તો છાતી ગજગજ ફુલે છે; એનાં પનોતા પુત્રના વિનયદર્શને ! મારા લાડીલા કુમાર ! તારી મા બનીને તો મેં જગતની સઘળી માતાઓમાં સર્વોપરી સ્થાન મેળવ્યું છે ! મારી તો ઈર્ષ્યા કરતી હશે વિશ્વની એ જનનીઓ ! દીકરા ! વિશ્વના તમામ જીવોની તું ખરી મા બનવાનું સર્વોચ્ચ પદ પામવાનો છે એ ખરી વાત. પરન્તુ એ 'મા' ની પણ 'મા' હું દાદીમા છું એનો તે કોણ ઇન્કાર કરી શકે તેમ છે ? બેટા, જગતના કોઈ સુખ મને મળો કે ન મળો, કોઈ સૌભાગ્ય મને પ્રાપ્ત થાઓ કે ન થાઓ; મને તેની લગીરે પરવાહ નથી. મારે તો તારું દર્શન સુખ અને વિશ્વના જંતુની દાદીમા બનવાનું સર્વોચ્ચ સૌભાગ્ય મળ્યું એ જ બસ છે.

કુમાર માતાના અંતરમાં વસેલા મોહને જોઈ રહ્યો

મને વિશ્વાસ છે કે તું તારી માની ઇચ્છાને અવગણવાનું દુઃસાહસ કદાપિ નહિ કરે.”

“પણ માતાજી, જે હોય તે કહો. જરૂર કહો.” કુમારે કહ્યું.

“તો, સાંભળ. સમરવીર નૃપતિની રૂપવતી કન્યા યશોદા આવી છે. તારી મા ત્રિશલા ઇચ્છે છે કે તું તેની સાથે પાણિગ્રહણ કરી લે !

કુમાર વર્ધમાનના માથે જાણે વીજ તૂટી પડી ! મોહરાજના ધનુષનો ભયાનક ટંકાર થયો ! કુમારને રણ-મેદાને ચડી જવાનું આહ્‌વાન કરતો ! કુમારનું મગજ એકદમ ઘૂમવા લાગ્યું ! એને ધરતી ફરતી લાગી ! આંખે તમ્મર આવી ગયા ! હૈયું ભારે થઇ ગયું !

કુમારે માથું નાખી દીધું ! હવે અહીંથી નાસી જઉં ! માતા ત્રિશલાને ય લાગ્યું કે ગંભીર ભૂલ થઈ ગઈ ! મારા હૈયાના હારને મેં શા માટે દુભવ્યો !

અંતર કહેવા લાગ્યું ! “ઓ સ્વાર્થી સ્ત્રી ! તારા સ્વાર્થ ખાતર કુમારના સુખને આગ ચાંપી રહી છો ! વીતરાગના આત્માને રાગના રંગે ખરડવાની ધ્રુષ્ટતા બતાવે છે ! જા. જા. તારું મોં શું દેખાડી રહી છો કુમારને ! અનંત જીવોના સ્વામી બનવાની લાયકાત ધરાવનારને તું યશોદાનો સ્વામી બનાવવામાં બહાદુરી સમજે છે શું ? મુક્ત કર ! મુક્ત કર ! એ અનંતના ઉદ્ધારકને તારા મોહપાશમાંથી ! નહિ તો એ મોહ તારી જ ગળચી દાબી દેશે !’

મને વિશ્વાસ છે કે તું તારી માની ઇચ્છાને અવગણવાનું દુઃસાહસ કદાપિ નહિ કરે.”

“પણ માતાજી, જે હોય તે કહો. જરૂર કહો.” કુમારે કહ્યું.

“તો, સાંભળ. સમરવીર નૃપતિની રૂપવતી કન્યા યશોદા આવી છે. તારી મા ત્રિશલા ઇચ્છે છે કે તું તેની સાથે પાણિગ્રહણ કરી લે !

કુમાર વર્ધમાનના માથે જાણે વીજ તૂટી પડી ! મોહરાજના ધનુષનો ભયાનક ટંકાર થયો ! કુમારને રણ-મેદાને ચડી જવાનું આહ્‌વાન કરતો ! કુમારનું મગજ એકદમ ઘૂમવા લાગ્યું ! એને ધરતી ફરતી લાગી ! આંખે તમ્મર આવી ગયા ! હૈયું ભારે થઇ ગયું !

કુમારે માથું નાખી દીધું ! હવે અહીંથી નાસી જઉં ! માતા ત્રિશલાને ય લાગ્યું કે ગંભીર ભૂલ થઈ ગઈ ! મારા હૈયાના હારને મેં શા માટે દૂભવ્યો !

અંતર કહેવા લાગ્યું ! “ઓ સ્વાર્થી સ્ત્રી ! તારા સ્વાર્થ ખાતર કુમારના સુખને આગ ચાંપી રહી છો ! વીતરાગના આત્માને રાગના રંગે ખરડવાની ધૃષ્ટતા બતાવે છે ! જા. જા. તારું મોં શું દેખાડી રહી છો કુમારને ! અનંત જીવોના સ્વામી બનવાની લાયકાત ધરાવનારને તું યશોદાનો સ્વામી બનાવવામાં બહાદુરી સમજે છે શું ? મુક્ત કર ! મુક્ત કર ! એ અનંતના ઉદ્ધારકને તારા મોહપાશમાંથી ! નહિ તો એ મોહ તારી જ ગળચી દાબી દેશે !’

પ્રકાશ ફેરવા લાગ્યો ! કુમારે જોયું....ઓહ ! ભોગકર્મ જોરદાર છે ! બસ, યશોદાના સ્વામી બનવું જ પડશે ?

કુમાર મૌન બેસી રહ્યો.

માતા ત્રિશલાએ હર્ષથી ગદ્‌ગદ થઈને દીકરાના ગળે હાથ નાખીને એના ગાલે એક મધુર ચુંબન કરતાં કહ્યું, "બેટા વર્ધમાન ! તારી માને તું 'હા' કહી દે એકવાર. એને સંમતિ આપી દે. લે, મારી તને આશિષ છે કે તું વાસના વિનાનું ભોગસુખ પામજે બસ. પછી તો ભવભ્રમણ નહિ રહે ને ? હવે 'હા' કહી દે તો ? બોલ 'હા' ને ? ચોક્કસને ?"

કુમાર શું કહે ? પાપકાર્યમાં વળી સંમતિ ! ના. ના. 'હા' તો કેમ ભણાય ! કુમાર મૌન જ બેસી રહ્યો.

પણ માતા ત્રિશલાએ એ મૌનમાં જ સંમતિ વાંચી લીધી. મહામુશીબતે પ્રાપ્ત થએલો વિજય ફરી ક્યાંક જતો ન રહે એટલે તુરત જ આનંદ વ્યક્ત કરીને, કુમારને છાતી સરસો ચાંપી, એનું માથું સૂંઘીને ત્રિશલા ઝડપભેર પગલા ભરતી વિદાય થઈ ગઈ.

મોહની લીલા વિચારતો કુમાર વર્ધમાન ત્યાં ને ત્યાં સ્થિર થઈ ગયો !

સુવર્ણ પિંજરમાં બેઠેલા મયૂરે ટહૂકાર કર્યો !

એની ભાષામાં એ જાણે કે બોલી ગયો... "અહો ! પેલા કહેવાતા વીતરાગોમાં ય રાગની લીલાના અઘોર તાંડવ ! અને આ સરાગીમાં ય વીતરાગતાના દર્શન. ધન્ય હો ! રાજકુમાર વર્ધમાન !"

પ્રકાશ ફરવા લાગ્યો ! કુમારે જોયું...ઓહ ! ભોગકર્મ જોરદાર છે ! બસ, યશોદાના સ્વામી બનવું જ પડશે ?

કુમાર મૌન બેસી રહ્યો.

માતા ત્રિશલાએ હર્ષથી ગદ્‌ગદ થઈને દીકરાના ગળે હાથ નાખીને એના ગાલે એક મધુર ચુંબન કરતાં કહ્યું, "બેટા વર્ધમાન ! તારી માને તું 'હા' કહી દે એકવાર. એને સંમતિ આપી દે. લે, મારી તને આશિષ છે કે તું વાસના વિનાનું ભોગસુખ પામજે બસ. પછી તો ભવભ્રમણ નહિ રહે ને ? હવે 'હા' કહી દે તો ? બોલ 'હા' ને ? ચોક્કસને ?"

કુમાર શું કહે ? પાપકાર્યમાં વળી સંમતિ ! ના. ના. 'હા' તો કેમ ભણાય ! કુમાર મૌન જ બેસી રહ્યો.

પણ માતા ત્રિશલાએ એ મૌનમાં જ સંમતિ વાંચી લીધી. મહામુશીબતે પ્રાપ્ત થએલો વિજય ફરી ક્યાંક જતો ન રહે એટલે તુરત જ આનંદ વ્યક્ત કરીને, કુમારને છાતી સરસો ચાંપી, એનું માથું સૂંઘીને ત્રિશલા ઝડપભેર પગલા ભરતી વિદાય થઈ ગઈ.

મોહની લીલા વિચારતો કુમાર વર્ધમાન ત્યાં ને ત્યાં સ્થિર થઈ ગયો !

સુવર્ણ પિંજરમાં બેઠેલા મયૂરે ટહૂકાર કર્યો !

એની ભાષામાં એ જાણે કે બોલી ગયો... "અહો ! પેલા કહેવાતા વીતરાગોમાં ય રાગની લીલાના અઘોર તાંડવ ! અને આ સરાગીમાં ય વીતરાગતાના દર્શન. ધન્ય હો ! રાજકુમાર વર્ધમાન !"

શોકાતુર હતા પ્રજાજનો; પ્રજાપાલક ગુમાવ્યા બદલ.

શોકાતુર હતા નંદિવર્ધન, પિતા ગુમાવ્યા બદલ.

શોકાતુર હતો મન્ત્રીગણ; સ્વામી ગુમાવ્યા બદલ.

મોહ જેને પજવે તેને બધા ય પજવે. રોગ અને શોક એના ઘેર ધામાં નાખીને જ પડયા હોય.

નિર્મોહી વર્ધમાનને ન શોક હતો, ન સંતાપ હતો.

કર્મની અકળ લીલાનો એ પ્રખર અભ્યાસી હતો ! કર્મના કુટિલ દાવપેચોનો એ અચ્છો જાણકાર હતો ! કર્મરાજના સૈન્યના ભુક્કા ઉડાવી દેવાની વ્યૂહરચનાનો એ કાબેલ ખેલાડી હતો.

એને તે વળી શોક શા ? સંતાપ શા ? કુમાર તો ચાલ્યો જ્યેષ્ઠ બંધુની પાસે.

મોટાભાઇ, મારી પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ થઈ છે. માતા–પિતા કાળધર્મ પામ્યા છે. હવે મને સર્વસંગત્યાગના પંથે જવાની અનુજ્ઞા આપો.

માતા–પિતાના અવસાને અવાચક જેવા થઈ ગએલા નંદિવર્ધન તો આ સાંભળીને સાવ જ મૂઢ થઇ ગયા ! એ કશું ય ન બોલ્યા.

એમની આંખો ફફક ફફક આંસુ સારવા લાગી !
એમનું હૃદય ધડક ધડક ધડકવા લાગ્યું !
ફટકા ઉપર ફટકો !
પડેલાને પાટુ !

શોકાતુર હતા પ્રજાજનો; પ્રજાપાલક ગુમાવ્યા બદલ.

શોકાતુર હતા નંદિવર્ધન, પિતા ગુમાવ્યા બદલ.

શોકાતુર હતો મન્ત્રીગણ; સ્વામી ગુમાવ્યા બદલ.

મોહ જેને પજવે તેને બધા ય પજવે. રોગ અને શોક એના ઘેર ધામાં નાખીને જ પડયા હોય.

નિર્મોહી વર્ધમાનને ન શોક હતો, ન સંતાપ હતો.

કર્મની અકળ લીલાનો એ પ્રખર અભ્યાસી હતો! કર્મના કુટિલ દાવપેચોનો એ અચ્છો જાણકાર હતો! કર્મ-રાજના સૈન્યના ભુક્કા ઉડાવી દેવાની વ્યૂહરચનાનો એ કાબેલ ખેલાડી હતો.

એને તે વળી શોક શા? સંતાપ શા? કુમાર તો ચાલ્યો જ્યેષ્ઠ બંધુની પાસે.

મોટાભાઇ; મારી પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ થઈ છે. માતા-પિતા કાળધર્મ પામ્યા છે. હવે મને સર્વસંગત્યાગના પંથે જવાની અનુજ્ઞા આપો.

માતા-પિતાના અવસાને અવાચક જેવા થઈ ગએલા નંદિવર્ધન તો આ સાંભળીને સાવ જ મૂઢ થઇ ગયા! એ કશું ય ન બોલ્યા.

એમની આંખો ફફક ફફક આંસુ સારવા લાગી!
એમનું હૃદય ધડક ધડક ધડકવા લાગ્યું!
ફટકા ઉપર ફટકો!
પડેલાને પાટુ!

જેમ તરફડીઆં મારું છું ! મારું અંતર રડયાં જ કરે છે ! અગણિત જીવો પેલા દુષ્ટાતિદુષ્ટ કર્મરાજની હથેલીમાં ચપડાતા જાય છે. અને મગતરાની જેમ એમને ચોળી નાંખે છે. મારે કોઈ પણ ભોગે એમને બચાવવા છે, એ માટે મારે એમને કર્મના ગણિત સમજાવવા છે, ધર્મનું બળ બતાડવું છે, પુણ્ય પાપના ભેદ દેખાડવા છે. મોટાભાઈ, નારકોમાં અને નિગોદોમાં ઝીંકાયે જતાં અગણિત આત્માઓને મારે બચાવી લેવા છે. તમે મને અહીં શાને સારું રોકી રાખો છો ?

આ રંગરાગમાં કોઈ રંગ નથી; લલનાના સંગમાં કોઈ સુખ નથી; મમતાના પોપણમાં કોઈ શાન્તિ નથી. મોટાભાઈ જડના આ રાગે તો જીવોના જીવનો બરબાદ કર્યાં છે. મને અહીં કયાંય ગોઠતું નથી. મારું આ સ્થાન નથી, મારૂં અહીં જીવન નથી; મારું અહીં કોઈ કાર્ય નથી.

હું તો બનવા માગું છું વ્યોમ વિહારી ગરુડ ! ગગન મારું સ્થાન; મારે તો જોઈએ છે જીવત્વના વિકાસનું જીવન, જે મને અનંતસુખની દેન કરે; મારું તો કાર્ય છે જીવોના ભેદભરમોને ઉકેલવાનું; એમને અનંતના સ્વામી બનાવવાનું.

મોટાભાઈ, સત્વર અનુજ્ઞા કરો. મારે જવું છે જંગલમાં, ગવડાવવાં છે ગીત સહુને આતમનાં !

લઘુબંધુના વિરહનું વાદળ ભાવીના ગગનમાં દોડયું આવતું જોઈને ભયભીત થઈ ગએલા નંદિવર્ધન શું બોલે ?

જેમ તરફડીઆં મારું છું! મારું અંતર રડયાં જ કરે છે! અગણિત જીવો પેલા દુષ્ટાતિદુષ્ટ કર્મરાજની હથેલીમાં સપડાતા જાય છે. અને મગતરાની જેમ એમને ચોળી નાંખે છે. મારે કોઇ પણ ભોગે એમને બચાવવા છે, એ માટે મારે એમને કર્મના ગણિત સમજાવવા છે, ધર્મનું બળ બતાડવું છે, પુણ્ય પાપના ભેદ દેખાડવા છે. મોટાભાઈ, નારકોમાં અને નિગોદોમાં ઝીંકાયે જતાં અગણિત આત્માઓને મારે બચાવી લેવા છે. તમે મને અહીં શાને સારું રોકી રાખો છો ?

આ રંગરાગમાં કોઈ રંગ નથી; લલનાના અંગમાં કોઈ સુખ નથી; મમતાના પોપણમાં કોઈ શાન્તિ નથી. મોટાભાઈ જડના આ રાગે તો જીવોના જીવનો બરબાદ કર્યા છે. મને અહીં કયાંય ગોઠતું નથી. મારું આ સ્થાન નથી, મારૂં અહીં જીવન નથી; મારું અહીં કોઈ કાર્ય નથી.

હું તો બનવા માગું છું વ્યોમ વિહારી ગરુડ! ગગન મારું સ્થાન; મારે તો જોઇએ છે જીવત્વના વિકાસનું જીવન, જે મને અનંતસુખની દેન કરે; મારું તો કાર્ય છે જીવોના ભેદભરમોને ઉકેલવાનું; એમને અનંતના સ્વામી બનાવવાનું.

મોટાભાઇ, સત્વર અનુજ્ઞા કરો. મારે જાવું છે જંગલમાં, ગવડાવવાં છે ગીત સહુને આતમનાં!

લઘુબંધુના વિરહનું વાદળ ભાવીના ગગનમાં દોડયું આવતું જોઇને ભયભીત થઈ ગએલા નંદિવર્ધન શું બોલે?

વિરાગની વૃત્તિ પ્રકૃષ્ટ બને ત્યારે એ પ્રવૃત્તિ બને. વૃત્તિમાં વિરાગ હોય તો પ્રવૃત્તિમાં વિરાગ જ હોય ને ? રાગના દર્શન તો શે થાય ? રાગની વૃત્તિ પ્રકૃષ્ટ બને તો પ્રવૃત્તિ રાગની જ બને; તેવું જ વિરાગનું છે. અંતરમાં વિરાગ અને આચારમાં રાગ—એ વાતને મેળ જ નથી.

કુમાર વર્ધમાન વિરક્તનું જીવન જીવે છે. એ ય જો કે મોટાભાઈ નંદિવર્ધનને દુઃખે છે છતાં એમ કરીને ય કુમાર સંસારમાં રહ્યો એનો સંતોષ એને જરાય ઓછો નથી.

સઘળું ધાર્યું તો કોઈનું ય થતું નથી.

વિરાગની વૃત્તિ પ્રકૃષ્ટ બને ત્યારે એ પ્રવૃત્તિ બને. વૃત્તિમાં વિરાગ હોય તો પ્રવૃત્તિમાં વિરાગ જ હોય ને ? રાગના દર્શન તો શે થાય ? રાગની વૃત્તિ પ્રકૃષ્ટ બને તો પ્રવૃત્તિ રાગની જ બને; તેવું જ વિરાગનું છે. અંતરમાં વિરાગ અને આચારમાં રાગ—એ વાતને મેળ જ નથી.

કુમાર વર્ધમાન વિરક્તનું જીવન જીવે છે. એ ય જો કે મોટાભાઈ નંદિવર્ધનને દુઃખે છે છતાં એમ કરીને ય કુમાર સંસારમાં રહ્યો એનો સંતોષ એને જરાય ઓછો નથી.

સઘળું ધાર્યું તો કોઈનું ય થતું નથી.

ભલે એક સંસારી માણસ છું પણ ભગવાન પાર્શ્વ-નાથનો પરમાર્હંત છું. ભાવી ભગવાન મહાવીરનો સંસારી વડિલબંધુ છું. એ હાવાહાવા કરશે તો જગત શું નહિ કરે ? રાજા નંદિવર્ધન અન્યાય આચરશે તો એની પ્રજા શું શીખશે ?

તો શું હવે રજા જ આપી દેવી ? હાસ્તો વળી. એમાં હવે વિચાર શો ?" અંદરનો આત્મા બોલી ઊઠ્યો.

પણ આ રજા એટલે મારે માટે તો જેલની કડકમાં કડક સજા ! આ મહેલ જ જેલ બની જશે; હું એકલો પડી જઈશ; પાગલની જેમ લવારા કરતો ફરીશ. આ જેલમાં આંટા જ માર્યા કરીશ. મને ખાવું ય નહિ ભાવે, મધુર પીણાં નહિ ભાવે. અરે ! હું સાવ જ ગાંડો થઈ જઈશ. વર્ધમાન તો મારો પ્રાણ છે ! મારું જીગર છે ! એના વિનાના કલેવરની કલ્પના કરતાં ય હું ધ્રૂજી ઊઠું છું. ભલેને એ વિરાગી હોય; એથી એને મારા ઉપર રાગ ન હોય; પરન્તુ હું તો વિરાગી નથી જ ને ? હું તો મહા-રાગી છું. મહારાગી ! મારા બંધુ વર્ધમાન ખાતર તો હું સર્વસ્વ આપી દેવા તૈયાર છું. જંગલમાં જવું પડે તો તૈયાર છું; મારા જ રાજ્યના પાડે પાડે ભીખ માંગીને જીવન નિર્વાહ કરવો પડે તો ય તૈયાર છું; મને કાંઈ ન મળે કે બીજું બધું મળે—મારે મન બે ય સમાન છે. મારે તો મારો આ વર્ધમાન મળ્યો, એના મુખનું દર્શન મળ્યું એટલે બસ ! મારું એ જ સ્વર્ગ, એ જ મારો

ભલે એક સંસારી માણસ છું પણ ભગવાન પાર્શ્વનાથનો પરમાર્હંત છું. ભાવી ભગવાન મહાવીરનો સંસારી વડિલબંધુ છું. એ કાવાદાવા કરશે તો જગત શું નહિ કરે ? રાજા નંદિવર્ધન અન્યાય આચરશે તો એની પ્રજા શું શીખશે ?

તો શું હવે રજા જ આપી દેવી ? હાસ્તો વળી. એમાં હવે વિચાર શો ?" અંદરનો આત્મા બોલી ઊઠ્યો.

પણ આ રજા એટલે મારે માટે તો જેલની કડકમાં કડક સજા ! આ મહેલ જ જેલ બની જશે; હું એકલો પડી જઈશ; પાગલની જેમ લવારા કરતો ફરીશ. આ જેલમાં આંટા જ માર્યા કરીશ. મને ખાવું ય નહિ ભાવે, મધુર પીણાં નહિ ભાવે. અરે ! હું સાવ જ ગાંડો થઈ જઈશ. વર્ધમાન તો મારો પ્રાણ છે ! મારું જીગર છે ! એના વિનાના કલેવરની કલ્પના કરતાં ય હું ધ્રુજી ઊઠું છું. ભલેને એ વિરાગી હોય; એથી એને મારા ઉપર રાગ ન હોય; પરન્તુ હું તો વિરાગી નથી જ ને ? હું તો મહારાગી છું. મહારાગી ! મારા બંધુ વર્ધમાન ખાતર તો હું સર્વસ્વ આપી દેવા તૈયાર છું. જંગલમાં જવું પડે તો તૈયાર છું; મારા જ રાજ્યના પાડે પાડે ભીખ માંગીને જીવન નિર્વાહ કરવો પડે તો ય તૈયાર છું; મને કાંઈ ન મળો કે બીજું બધું મળો—મારે મન બે ય સમાન છે. મારે તો મારો આ વર્ધમાન મળ્યો, એના મુખનું દર્શન મળ્યું એટલે બસ ! મારું એ જ સ્વર્ગ, એ જ મારો

જશે; અને સ્વીકાર કરીશ તો મારા જેવો આનંદ કદાચ અનુત્તરવાસી દેવ પણ નહિ માણી શકે. જો જે હોં !....

પણ વાતને અધવચ કાપતાં જ કુમાર બોલી ઉઠયો,

"મોટાભાઇ–મારે હવે બીજું કાંઇ જ સાંભળવાનું રહેતું નથી. મને અનુજ્ઞા આપો એટલે પત્યું.

કુમારે જરાય ખંચકાયા વિના એકદમ સ્પષ્ટ ભાષામાં કહી દીધું.

રાજા નંદિને આંચકો લાગ્યો અને મૂર્છિત થઈને ઢળી પડયો.

બાંધવ બેલડીની વાતોને દૂરથી સાંભળતા રાજાના અંગરક્ષકો દોડી આવ્યા. યોગ્ય ઉપચારો કરવા લાગ્યા ! અંતઃપુરમાંથી રાણીઓ દોડી આવી. રુગ્ણાલયોમાંથી વૈદ્યો દોડતા આવ્યા !

કુમાર વર્ધમાન તો જ્યાં ઊભો હતો ત્યાં તે જ મુદ્રામાં ટટાર ઊભો રહ્યો છે. અત્યારે એને શુશ્રુષાનો વિનય પણ મોહના ઉછાળામાં વૃદ્ધિ કરનારો દેખાય છે. એ કાંઇજ કરતો નથી.

રાજા નંદિએ આંખો ખોલી. નાના ભાઈને જોતાં, "બંધુ ! લઘુ બંધુ !" કહેતાં જ ફરી મૂર્છિત થઇ ગયા.

વારંવાર મૂર્છાઓ આવતી ગઈ. પણ કુમારે આજે તો કમાલ કરી હતી, દયાળુનો આત્મા આજે સાવ નિષ્ઠુર બની ગયો લાગતો હતો. કરુણાનું સરવરિયું તદ્દન સુકાઈ ગયું લાગતું હતું.

જશે; અને સ્વીકાર કરીશ તો મારા જેવો આનંદ કદાચ અનુત્તરવાસી દેવ પણ નહિ માણી શકે. જો જે હોં !....

પણ વાતને અધવચ કાપતાં જ કુમાર બોલી ઊઠ્યો,

"મોટાભાઈ–મારે હવે બીજું કાંઇ જ સાંભળવાનું રહેતું નથી. મને અનુજ્ઞા આપો એટલે પત્યું.

કુમારે જરાય ખંચકાયા વિના એકદમ સ્પષ્ટ ભાષામાં કહી દીધું.

રાજા નંદિને આંચકો લાગ્યો અને મૂર્ચ્છિત થઈને ઢળી પડ્યો.

બાંધવ બેલડીની વાતોને દૂરથી સાંભળતા રાજાના અંગરક્ષકો દોડી આવ્યા. યોગ્ય ઉપચારો કરવા લાગ્યા ! અંતઃપુરમાંથી રાણીઓ દોડી આવી. રુગ્ણાલયોમાંથી વૈદ્યો દોડતા આવ્યા !

કુમાર વર્ધમાન તો જ્યાં ઊભો હતો ત્યાં તે જ મુદ્રામાં ટટાર ઊભો રહ્યો છે. અત્યારે એને શુશ્રુષાનો વિનય પણ મોહના ઉછાળામાં વૃદ્ધિ કરનારો દેખાય છે. એ કાંઇજ કરતો નથી.

રાજા નંદિએ આંખો ખોલી. નાના ભાઈને જોતાં, "બંધુ ! લઘુ બંધુ !" કહેતાં જ ફરી મૂર્ચ્છિત થઇ ગયા.

વારંવાર મૂર્ચ્છાઓ આવતી ગઈ. પણ કુમારે આજે તો કમાલ કરી હતી, દયાળુનો આત્મા આજે સાવ નિષ્ઠુર બની ગયો લાગતો હતો. કરુણાનું સરવરિયું તદ્દન સુકાઈ ગયું લાગતું હતું.

નના હૈયાની તો શી વાત કરવી ? શું વૃદ્ધ કે શું બાળ ? શું બળવાન ? શું દુર્બળ ? શું સ્ત્રી કે શું પુરુષ ? સહુ રડે છે ! કેમ જાણે કોઈ સ્વજન પરલોકમાં ન ગયો હોય ! કેટલાય બેભાન થઈ જાય છે ! ભાનવાળા ય ભાનભૂલા થઈ ગયા છે ! બુદ્ધિમાનોની બુદ્ધિ કામ કરતી નથી, અનુભવીનો અનુભવ પાછો પડી જાય છે.

કર્મરાજની સામે ખેલાનારા ભીષણ સંગ્રામ માટે સજ્જ થએલા કુમાર વર્ધમાનનું આ સ્વરૂપ જોઈને સહુ સ્તબ્ધ બની ગયા છે.

દેવોની દુનિયા પણ હચમચી ઊઠી છે ! અખૂટ વૈભવોને તરછોડી નાખવાનું બળ એક માનવમાં હોઈ શકે ! અમે મહાબલીઓ આ વિષયમાં સાવજ દુર્બળ !

રાજા નંદિવર્ધનનું માથું અત્યારે પાંચમણિયું બની ગયું છે. કેમેય ઊંચું કરી શકાતું નથી.

જાણે માથું કહે છે, "શું ઊંચું કરું ? ભોગવિલાસો ભોગવ્યા પછી ય વિરાગ જાગતો નથી, નાનાભાઈની સામે માથું ઊંચકીને શે' ઊભા રહેવું ?"

અંતે દેવેન્દ્રે રાજા નંદિને ઊભા કર્યા. આંખો તો સૂઝીને લાલચોળ થઈ ગઈ હતી.

અપરાધીની અદાથી રાજા નંદિ બોલ્યા, "ભગવન્ ! આપને મેં ખૂબ હેરાન કર્યા ! મારા મોહની ખાતર મેં બે બે વર્ષ સુધી સંસારમાં જકડી રાખ્યા. મને માફ કરો. મને ક્ષમા આપો."

નના હૈયાની તો શી વાત કરવી? શું વૃદ્ધ કે શું બાળ? શું બળવાન? શું દુર્બળ? શું સ્ત્રી કે શું પુરુષ? સહુ રડે છે! કેમ જાણે કોઈ સ્વજન પરલોકમાં ન ગયો હોય! કેટલાય બેભાન થઈ જાય છે! ભાનવાળા ય ભાનભૂલા થઈ ગયા છે! બુદ્ધિમાનોની બુદ્ધિ કામ કરતી નથી, અનુભવીનો અનુભવ પાછો પડી જાય છે.

કર્મરાજની સામે ખેલાનારા ભીષણ સંગ્રામ માટે સજ્જ થએલા કુમાર વર્ધમાનનું આ સ્વરૂપ જોઈને સહુ સ્તબ્ધ બની ગયા છે.

દેવોની દુનિયા પણ હચમચી ઊઠી છે! અખૂટ વૈભવોને તરછોડી નાખવાનું બળ એક માનવમાં હોઈ શકે! અમે મહાબલીઓ આ વિષયમાં સાવજ દુર્બળ!

રાજા નંદિવર્ધનનું માથું અત્યારે પાંચમણિયું બની ગયું છે. કેમેય ઊંચું કરી શકાતું નથી.

જાણે માથું કહે છે, "શું ઊંચું કરું? ભોગવિલાસો ભોગવ્યા પછી ય વિરાગ જાગતો નથી, નાનાભાઈની સામે માથું ઊંચકીને શે' ઊભા રહેવું?"

અંતે દેવેન્દ્રે રાજા નંદિને ઊભા કર્યા. આંખો તો સૂઝીને લાલચોળ થઈ ગઈ હતી.

અપરાધીની અદાથી રાજા નંદિ બોલ્યા, "ભગવન્! આપને મેં ખૂબ હેરાન કર્યા! મારા મોહની ખાતર મેં બે બે વર્ષ સુધી સંસારમાં જકડી રાખ્યા. મને માફ કરો. મને ક્ષમા આપો."

દીકરીએ ચીસ નાખી દીધી ! તરત જ ત્યાં ને ત્યાં બેય મૂર્છિત થઈ ગયા ! દાસીઓ ઉપચાર કરવા લાગી.

શ્રમણાર્ય આગળ વધી રહ્યા છે. રાજા નંદિ વગેરે તમામ લોક દીન હીન વદને પાછળ ને પાછળ ચાલી રહ્યો છે.

પણ ક્યાં સુધી પાછળ ચાલે ! મોહરાજને આધીન બનેલા લોકો–પછી ભલે તે રાજા નંદિ હોય કે ગમે તે હોય–ક્યાં સુધી વિરાગીનો કેડો પકડે ?

રાગી વિરાગીના પંથ ન્યારા !

વિરાગીના ત્યાગે રાગી આનંદ પણ વ્યક્ત ન કરી શકે ! રે ! ધ્રૂસકે ધ્રૂસકે રડે ! કેમ જાણે કશુંક ખોટું ન થઈ રહ્યું હોય ? ખોવાઈ રહ્યું ન હોય !

કેવું સ્વાર્થમય જગત ! સહુને પોતાનું સ્વજન જાય છે એનું રૂદન છે પણ શ્રમણાર્યના ભાવી દુઃખોની ભયાનક કલ્પનાઓ કરીને એમની સાથે રહીને સેવા કરવા માટે એક પણ પ્રજાજન તૈયાર થતો નથી ! પોતાના સ્વાર્થના સુખોને સળગાવવા હિંમત કરી શકતો નથી !

લાખો રડે એ કરતાં એક સાથે જવા તૈયાર થાય તે જ સાચા રાગનું પ્રકટીકરણ નથી શું ?

રુદનમાં જ પોતાનો રાગ વ્યક્ત કરી શકાય છે ? ના. ના. એ રુદનમાં તો નર્યો દંભ છે. અથવા તો કેવળ મોહ છે. સત્જ્ઞાનને કે સાચા પ્રેમને ત્યાં કશી નિસ્બત નથી.

વિરહની વેળા આવી ગઈ. શ્રમણાર્ય થંભી ગયા.

દીકરીએ ચીસ નાખી દીધી ! તરત જ ત્યાં ને ત્યાં બેય મૂર્ચ્છિત થઈ ગયા ! દાસીઓ ઉપચાર કરવા લાગી.

શ્રમણાર્ય આગળ વધી રહ્યા છે. રાજા નંદિ વગેરે તમામ લોક દીન હીન વદને પાછળ ને પાછળ ચાલી રહ્યો છે.

પણ ક્યાં સુધી પાછળ ચાલે ! મોહરાજને આધીન બનેલા લોકો–પછી ભલે તે રાજા નંદિ હોય કે ગમે તે હોય–ક્યાં સુધી વિરાગીનો કેડો પકડે ?

રાગી વિરાગીના પંથ ન્યારા !

વિરાગીના ત્યાગે રાગી આનંદ પણ વ્યક્ત ન કરી શકે ! રે ! ધ્રૂસકે ધ્રૂસકે રડે ! કેમ જાણે કશુંક ખોટું ન થઈ રહ્યું હોય ? ખોવાઈ રહ્યું ન હોય !

કેવું સ્વાર્થમય જગત ! સહુને પોતાનું સ્વજન જાય છે એનું રૂદન છે પણ શ્રમણાર્યના ભાવી દુઃખોની ભયાનક કલ્પનાઓ કરીને એમની સાથે રહીને સેવા કરવા માટે એક પણ પ્રજાજન તૈયાર થતો નથી ! પોતાના સ્વાર્થના સુખોને સળગાવવા હિંમત કરી શકતો નથી !

લાખો રડે એ કરતાં એક સાથે જવા તૈયાર થાય તે જ સાચા રાગનું પ્રકટીકરણ નથી શું ?

રુદનમાં જ પોતાનો રાગ વ્યક્ત કરી શકાય છે ? ના. ના. એ રુદનમાં તો નર્યો દંભ છે. અથવા તો કેવળ મોહ છે. સતજ્ઞાનને કે સાચા પ્રેમને ત્યાં કશી નિસ્બત નથી.

વિરહની વેળા આવી ગઈ. શ્રમણાર્ય થંભી ગયા.

દીકરીએ ચીસ નાખી દીધી ! તરત જ ત્યાં ને ત્યાં બેય મૂર્છિત થઈ ગયા ! દાસીઓ ઉપચાર કરવા લાગી.

શ્રમણાર્ય આગળ વધી રહ્યા છે. રાજા નંદિ વગેરે તમામ લોક દીન હીન વદને પાછળ ને પાછળ ચાલી રહ્યો છે.

પણ કયાં સુધી પાછળ ચાલે ! મોહરાજને આધીન બનેલા લોકો–પછી ભલે તે રાજા નંદિ હોય કે ગમે તે હોય–કયાં સુધી વિરાગીનો કેડો પકડે ?

રાગી વિરાગીના પંથ ન્યારા !

વિરાગીના ત્યાગે રાગી આનંદ પણ વ્યક્ત ન કરી શકે ! રે ! ધ્રૂસકે ધ્રૂસકે રડે ! કેમ જાણે કશુંક ખોટું ન થઈ રહ્યું હોય ? ખોવાઈ રહ્યું ન હોય !

કેવું સ્વાર્થમય જગત ! સહુને પોતાનું સ્વજન જાય છે એનું રૂદન છે પણ શ્રમણાર્યના ભાવી દુઃખોની ભયાનક કલ્પનાઓ કરીને એમની સાથે રહીને સેવા કરવા માટે એક પણ પ્રજાજન તૈયાર થતો નથી ! પોતાના સ્વાર્થના સુખોને સળગાવવા હિંમત કરી શકતો નથી !

લાખો રડે એ કરતાં એક સાથે જવા તૈયાર થાય તે જ સાચા રાગનું પ્રકટીકરણ નથી શું ?

રુદનમાં જ પોતાનો રાગ વ્યક્ત કરી શકાય છે ? ના. ના. એ રુદનમાં તો નર્યો દંભ છે. અથવા તો કેવળ મોહ છે. સત્‌જ્ઞાનને કે સાચા પ્રેમને ત્યાં કશી નિસ્બત નથી.

વિરહની વેળા આવી ગઈ. શ્રમણાર્ય થંભી ગયા.

દીકરીએ ચીસ નાખી દીધી ! તરત જ ત્યાં ને ત્યાં બેય મૂર્છિત થઈ ગયા ! દાસીઓ ઉપચાર કરવા લાગી.

શ્રમણાર્ય આગળ વધી રહ્યા છે. રાજા નંદિ વગેરે તમામ લોક દીન હીન વદને પાછળ ને પાછળ ચાલી રહ્યો છે.

પણ ક્યાં સુધી પાછળ ચાલે ! મોહરાજને આધીન બનેલા લોકો–પછી ભલે તે રાજા નંદિ હોય કે ગમે તે હોય–ક્યાં સુધી વિરાગીનો કેડો પકડે ?

રાગી વિરાગીના પંથ ન્યારા !

વિરાગીના ત્યાગે રાગી આનંદ પણ વ્યક્ત ન કરી શકે ! રે ! ધ્રૂસકે ધ્રૂસકે રડે ! કેમ જાણે કશુંક ખોટું ન થઈ રહ્યું હોય ? ખોવાઈ રહ્યું ન હોય !

કેવું સ્વાર્થમય જગત ! સહુને પોતાનું સ્વજન જાય છે એનું રૂદન છે પણ શ્રમણાર્યના ભાવી દુઃખોની ભયાનક કલ્પનાઓ કરીને એમની સાથે રહીને સેવા કરવા માટે એક પણ પ્રજાજન તૈયાર થતો નથી ! પોતાના સ્વાર્થના સુખોને સળગાવવા હિંમત કરી શકતો નથી !

લાખો રડે એ કરતાં એક સાથે જવા તૈયાર થાય તે જ સાચા રાગનું પ્રકટીકરણ નથી શું ?

રુદનમાં જ પોતાનો રાગ વ્યક્ત કરી શકાય છે ? ના. ના. એ રુદનમાં તો નર્યો દંભ છે. અથવા તો કેવળ મોહ છે. સતજ્ઞાનને કે સાચા પ્રેમને ત્યાં કશી નિસ્બત નથી.

વિરહની વેળા આવી ગઈ. શ્રમણાર્ય થંભી ગયા.

રોજ અત્તરના હોજે સ્નાન કરનારો સદા અસ્નાત રહેશે ?

જેની સામે કોઇ આંખ પણ ઊંચી કરે તો ભારે કરી દઉં, તેની ઉપર ડાંસ-મચ્છર બેસીને તેના લોહીની મીજબાની ઉડાવશે ?

પ્રભાતમાં જેને મધુર સરોદે જગાડવામાં આવે એ રાત્રિઓની રાત્રિઓ સુધી ઉજાગરા કરશે ?

કદી ઠંડું-લુખ્ખું ન ખાનાર, ગમે તે ખાઈને ચલાવી લેશે ?

લાખો ભિક્ષુકોને ભિક્ષા દેનાર જાતે ભિક્ષા લેવા નીકળશે ?

સૂર્યની તે શી મજાલ હતી કે તેના અંગને એની અનિચ્છાએ સ્પર્શી શકે ? અને હવે ? સદા સૂર્યસ્નાન લેશે ?

ઓહ વીર ! આ શું કર્યું ?

તારું તો ઠીક. પણ મારું ય સઘળું સુખ તારી સાથે ગયું.

'વીર ! 'વીર ! કહીને હવે મારે ઉમળકાભર્યું સંબોધન કોને કરવાનું ?

કોની સાથે બેસીને મીઠી મજાની ગોષ્ઠીઓ કરવાની ? કોની સાથે મારે ભોજન કરવાનું ?

એ રાજમહેલમાં જઈને ય શું કરું ? ભેંકાર ભૂતિયા મહેલથી વધુ હવે એ શું છે ?

રાજા નંદિ જેમ જેમ ભાવીનો વિચાર કરતા ગયા તેમ તેમ તેમનું માથું વધુ ઘૂમવા લાગ્યું !

રોજ અત્તરના હોજે સ્નાન કરનારો સદા અસ્નાત રહેશે?

જેની સામે કોઇ આંખ પણ ઊંચી કરે તો ભારે કરી દઉં, તેની ઉપર ડાંસ-મચ્છર બેસીને તેના લોહીની મીજબાની ઉડાવશે?

પ્રભાતમાં જેને મધુર સરોદે જગાડવામાં આવે એ રાત્રિઓની રાત્રિઓ સુધી ઉજાગરા કરશે?

કદી ઠંડું-લુખ્ખું ન ખાનાર, ગમે તે ખાઈને ચલાવી લેશે?

લાખો ભિક્ષુકોને ભિક્ષા દેનાર જાતે ભિક્ષા લેવા નીકળશે?

સૂર્યની તે શી મજાલ હતી કે તેના અંગને એની અનિચ્છાએ સ્પર્શી શકે? અને હવે? સદા સૂર્યસ્નાન લેશે?

ઓહ વીર! આ શું કર્યું?

તારું તો ઠીક. પણ મારું ય સઘળું સુખ તારી સાથે ગયું.

'વીર! 'વીર! કહીને હવે મારે ઉમળકાભર્યું સંબોધન કોને કરવાનું?

કોની સાથે બેસીને મીઠી મજાની ગોષ્ઠીઓ કરવાની? કોની સાથે મારે ભોજન કરવાનું?

એ રાજમહેલમાં જઈને ય શું કરું? ભેંકાર ભૂતિયા મહેલથી વધુ હવે એ શું છે?

રાજા નંદિ જેમ જેમ ભાવીનો વિચાર કરતા ગયા તેમ તેમ તેમનું માથું વધુ ઘૂમવા લાગ્યું!

ચૌદ રાજલોકમાં પ્રકાશ પ્રકાશ ફેલાઈ ગયો ! નારકમાં ય એક ક્ષણના અપૂર્વ સુખની વીજ ઝબૂકી ગઈ !

પણ........બધું ય ક્ષણિક !

કેમ વારું ? ગૃહાવાસમાંથી છૂટેલો વિશ્વોદ્ધારક કર્માવાસમાં ફસાયો છે એવી જાણે જાણકારી થવાથી જ સ્તો ?

ઘન ઘાતિકર્મોનો નાશ ન થાય ત્યાં સુધી વિશ્વોદ્ધાર શક્ય નથી.

પ્રચંડ પુરુષાર્થના મહાનલને પ્રગટાવ્યા વિના ઘન ઘાતીકર્મોના રજકણોની રાખ બનાવવાનું અશકય છે.

ખાતા પીતા એની રાખ ? અસંભવ.

ઘેર બેઠા એની રાખ ? અસંભવ.

હજી બીજા અતીર્થંકરો માટે તેમ બની શકે. પણ તીર્થંકર દેવો માટે તો એમ ન જ બને. ઘરબાર એમને ત્યાગવા જ પડે, મોહમાયાના આવરણો એમણે ઉતારવા જ પડે.

રાજા ભરતને ઘરમાં કેવળજ્ઞાન થઇ શકે. પરન્તુ કુમાર વર્ધમાનને ન જ થઈ શકે.

કુમાર ગુણસાગરને ચોરીમાં કૈવલ્ય મળી શકે. રાજકુમાર વર્ધમાનને કદાપિ નહિ.

કેમ ? એનો ઉત્તર એકજ છે કે તીર્થંકર દેવનો આત્મા વિશ્વોદ્ધારક બનનાર છે; માત્ર સ્વોદ્ધારક નહિ. વિશ્વના ઉદ્ધારક બનનારે જાતે બાહ્ય આચારનું જીવન પણ જીવવું જ રહ્યું. સહજ રીતે જ એ એવું જીવન જીવે.

માટે જ કુમાર વર્ધમાન અગાર મટી અણગાર બન્યા.

ચૌદ રાજલોકમાં પ્રકાશ પ્રકાશ ફેલાઈ ગયો ! નારકમાં ય એક ક્ષણના અપૂર્વ સુખની વીજ ઝબૂકી ગઈ !

પણ........બધું ય ક્ષણિક !

કેમ વારું ? ગૃહાવાસમાંથી છૂટેલો વિશ્વોદ્ધારક કર્માવાસમાં ફસાયો છે એવી જાણે જાણકારી થવાથી જ સ્તો ?

ઘન ઘાતિકર્મોનો નાશ ન-થાય ત્યાં સુધી વિશ્વોદ્ધાર શક્ય નથી.

પ્રચંડ પુરુષાર્થના મહાનલને પ્રગટાવ્યા વિના ઘન ઘાતીકર્મોના રજકણોની રાખ બનાવવાનું અશક્ય છે.

ખાતા પીતા એની રાખ ? અસંભવ.

ઘેર બેઠા એની રાખ ? અસંભવ.

હજી બીજા અતીર્થંકરો માટે તેમ બની શકે. પણ તીર્થંકર દેવો માટે તો એમ ન જ બને. ઘરબાર એમને ત્યાગવા જ પડે, મોહમાયાના આવરણો એમણે ઉતારવા જ પડે.

રાજા ભરતને ઘરમાં કેવળજ્ઞાન થઇ શકે. પરન્તુ કુમાર વર્ધમાનને ન જ થઈ શકે.

કુમાર ગુણસાગરને ચોરીમાં કૈવલ્ય મળી શકે. રાજકુમાર વર્ધમાનને કદાપિ નહિ.

કેમ ? એનો ઉત્તર એકજ છે કે તીર્થંકર દેવનો આત્મા વિશ્વોદ્ધારક બનનાર છે; માત્ર સ્વોદ્ધારક નહિ. વિશ્વના ઉદ્ધારક બનનારે જાતે બાહ્ય આચારનું જીવન પણ જીવવું જ રહ્યું. સહજ રીતે જ એ એવું જીવન જીવે.

માટે જ કુમાર વર્ધમાન અગાર મટી અણગાર બન્યા.

વધતો જાય છે. ભાવીનો અંતરકરણનો ત્રીજો-કોઠો આગળથી જ સાફ કરતો એ દ્વિમુખી યુદ્ધ આરંભે છે. એકલ હાથે અનંતનો કચ્ચરઘાણ કાઢવો એ નાનીસૂની વાત તો કેમ જ કહેવાય? અને તે ય અન્તર્મુહૂર્તના કાળમાં! આંખના પલકારા જેટલો જ સમય સમજોને!

અને જ્યાં એ કોઠા ભેદાય કે પેલી સમ્યગ્દર્શનની વિજયમાળા ગળે ઊતરી જ સમજો!

જેની પ્રાપ્તિએ અનંત પુદ્ગલ પરાવર્તકાળનું સંસાર-ભ્રમણ મીટી જાય; અનંતમૃત્યુઓ, અનંત રોગો, અનંત ઉપાધિઓ, અનંત ચીચીઆરીઓ અને કીકીઆરીઓ.... અગણિત નારકો અને અગણિત કુત્તા-ગધેડા વગેરેનાં હીન-તમ ભવો........ બધું જ સાફ! બધે જ તાળું!

કેવું પ્રચંડ બળ હશે એ સમ્યગ્દર્શનનું!

કેવી ધન્ય હશે એ પળો!

હવે બાકી રહે તો વધુમાં વધુ અર્ધપુદ્ગલ-પરાવર્ત્તનો જ કાળ. અનંતામાંથી અર્ધોજ રહે; બાકીનો બધો ભવભ્ર-મણ કાળ મટી જાય! રે! કોઇક તો ઉહાપોહ કરો. આ પ્રચંડ સિદ્ધિ ઉપર! એ સિદ્ધિને આપનારા સમ્યગ્દર્શન ઉપર!

જેને પામેલો જીવ દેવ-ગુરુ-સાધર્મિકનો પરમભક્ત હોય; જેને સંસારનું સુખ અતિભયંકર લાગતું હોય! સંસારમાં રહેવા છતાં અને એ સુખો ભોગવવા છતાં જેનું અંતર સદા રડતું હોય! રે જેના જેવો મનોદુઃખી સાતમી નરકનો નારક પણ ન હોય!

વધતો જાય છે. ભાવીનો અંતરકરણનો ત્રીજો-કોઠો આગળથી જ સાફ કરતો એ દ્વિમુખી યુદ્ધ આરંભે છે. એકલ હાથે અનંતનો કચ્ચરઘાણુ કાઢવો એ નાનીસૂની વાત તો કેમ જ કહેવાય ? અને તે ય અન્તર્મુહૂર્તના કાળમાં ! આંખના પલકારા જેટલો જ સમય સમજોને !

અને જ્યાં એ કોઠા ભેદાય કે પેલી સમ્યગ્દર્શનની વિજયમાળા ગળે ઊતરી જ સમજો !

જેની પ્રાપ્તિએ અનંત પુદ્ગલ પરાવર્તકાળનું સંસાર-ભ્રમણ મીટી જાય; અનંતમૃત્યુઓ, અનંત રોગો, અનંત ઉપાધિઓ, અનંત ચીચીઆરીઓ અને કીકીઆરીઓ.... અગણિત નારકો અને અગણિત કુત્તા-ગધેડા વગેરેનાં હીન-તમ ભવો........ બધું જ સાફ ! બધે જ તાળું !

કેવું પ્રચંડ બળ હશે એ સમ્યગ્દર્શનનું !

કેવી ધન્ય હશે એ પળો !

હવે બાકી રહે તો વધુમાં વધુ અર્ધપુદ્ગલ-પરાવર્ત્તનો જ કાળ. અનંતામાંથી અર્ધોજ રહે; બાકીનો બધો ભવભ્ર-મણ કાળ મટી જાય ! રે ! કોઇક તો ઉહાપોહ કરો. આ પ્રચંડ સિદ્ધિ ઉપર ! એ સિદ્ધિને આપનારા સમ્યગ્દર્શન ઉપર !

જેને પામેલો જીવ દેવ-ગુરુ-સાધર્મિકનો પરમભક્ત હોય; જેને સંસારનું સુખ અતિભયંકર લાગતું હોય ! સંસારમાં રહેવા છતાં અને એ સુખો ભોગવવા છતાં જેનું અંતર સદા રડતું હોય ! રે જેના જેવો મનોદુઃખી સાતમી નરકનો નારક પણ ન હોય !

સમાધિની મૂર્છા અહીં જ હશે શું ?

અગમ નિગમની આ વાતોમાં તો કલ્પના કરતાં ય કંપ થાય છે. રખે, ક્યાં ય અસંગત ચિત્રામણ થઈ જાય !

નયસારને આ સમ્યગ્દર્શનની પ્રાપ્તિ થઈ હતી. વિકાસની યાત્રાનું મંગળ પ્રયાણ ત્યાં આરંભાયું હતું.

પણ મનમાં એક પ્રશ્ન જાગે છે કે આ નયસાર ! ભાવી તીર્થંકરનો આત્મા ! એને આવું સમ્યગ્દર્શન પ્રાપ્ત થાય પછી અસંખ્યકાળ સુધી ભવભ્રમણ ઊભું જ કેમ રહે ? બેશક, અનંતકાળનું ય ભવભ્રમણ સંભવે છે. ત્યાં અસંખ્યકાળના ભવભ્રમણમાં આશ્ચર્ય શું ? એમ કહી શકાય. પરન્તુ આ તો તીર્થપતિનો આત્મા છે. વળી એ ભવ-ભ્રમણમાં એમણે કેવી ભયાનક ભૂલો કરી ?

ભગવાન આદિનાથના પૌત્ર—મરીચિ થઈને શિથિલાચારી સાધુ બન્યા ! ત્રિદંડીનો મિથ્યા પંથ ચલાવવામાં નિમિત્ત બન્યા !

ગોત્રનો મદ કરીને એવું નિકાચિત નીચ ગોત્ર બાંધ્યું કે જે પચ્ચીસમા ભવની ઘોર સાધનાની પ્રચંડ આગમાં ય બળીને ખાખ ન થઈ શક્યું !

ઉત્સૂત્રભાષણ કરીને અઘોર સંસારનું સર્જન કર્યું ! ત્રિપૃષ્ટ વાસુદેવના ભવમાં કેવો ભયાનક કષાય જાગ્યો કે ધગધગતો સીસાનો રસ જીવતા માણસના કાનમાં રેડાવી દીધો ! તે ય નાનકડી ભૂલમાં !

સમાધિની મૂર્છા અહીં જ હશે શું ?

અગમ નિગમની આ વાતોમાં તો કલ્પના કરતાં ય કંપ થાય છે. રખે, ક્યાંય અસંગત ચિત્રામણ થઈ જાય!

નયસારને આ સમ્યગ્દર્શનની પ્રાપ્તિ થઈ હતી. વિકાસની યાત્રાનું મંગળ પ્રયાણ ત્યાં આરંભાયું હતું.

પણ મનમાં એક પ્રશ્ન જાગે છે કે આ નયસાર! ભાવી તીર્થંકરનો આત્મા! એને આવું સમ્યગ્દર્શન પ્રાપ્ત થાય પછી અસંખ્યકાળ સુધી ભવભ્રમણ ઊભું જ કેમ રહે? બેશક, અનંતકાળનું ય ભવભ્રમણ સંભવે છે. ત્યાં અસંખ્યકાળના ભવભ્રમણમાં આશ્ચર્ય શું? એમ કહી શકાય. પરન્તુ આ તો તીર્થપતિનો આત્મા છે. વળી એ ભવ-ભ્રમણમાં એમણે કેવી ભયાનક ભૂલો કરી?

ભગવાન આદિનાથના પૌત્ર—મરીચિ થઈને શિથિલાચારી સાધુ બન્યા! ત્રિદંડીનો મિથ્યા પંથ ચલાવવામાં નિમિત્ત બન્યા!

ગોત્રનો મદ કરીને એવું નિકાચિત નીચ ગોત્ર બાંધ્યું કે જે પચ્ચીસમા ભવની ઘોર સાધનાની પ્રચંડ આગમાં ય બળીને ખાખ ન થઈ શક્યું!

ઉત્સૂત્રભાષણ કરીને અઘોર સંસારનું સર્જન કર્યું! ત્રિપૃષ્ટ વાસુદેવના ભવમાં કેવો ભયાનક કષાય જાગ્યો કે ધગધગતો સીસાનો રસ જીવતા માણસના કાનમાં રેડાવી દીધો! તે ય નાનકડી ભૂલમાં!

કર્મ પરિણતિઓની વિષમતાને નજરમાં રાખવામાં આવે તો ગમે તેવા કર્માપરાધી જીવ પ્રત્યે સમત્વભાવ જાળવવામાં જરા ય મુશ્કેલી ન નડે.

અવળા પુરુષાર્થે નયસારના જીવનોને જીવલેણ આઘાત–પ્રત્યાઘાતો પહોંચાડ્યા.

ઠેઠ નંદન રાજકુમારના જીવનમાં એ પુરુષાર્થે સવળી ગતિ પકડી.

વિકાસની મહાયાત્રાનો ઉગમ સમ્યગ્દર્શનથી થયો અને એ મહાયાત્રાએ જીવનમાં સર્વવિરતિ પામવા દ્વારા ભવ્ય ગતિ પકડી.

વિકાસની મહાયાત્રાની ટોચ પામવા માટે હવે ત્રણ જ જીવન બાકી રહ્યા હતા.

એક નંદનઋષિ તરીકેનો, બીજો દશમા દેવાવાસના દેવાત્મા તરીકેનો અને ત્રીજો વિશ્વોદ્ધારક ભગવાન મહાવીર તરીકેનો.

એ અંતિમ ભવમાં પુરુષાર્થનો જે પ્રચંડ મહાનલ પ્રગટયો, એની નાનકડી ચીનગારી તો નંદન રાજકુમારના જીવનકાળમાં જ પ્રગટી ચૂકી હતી. નંદન, રાજકુમાર મટીને મુનિ બને છે. એક લાખ વર્ષ સુધી માસક્ષપણને પારણે માસક્ષપણની ઘોર સાધના કરે છે. વીશ સ્થાનક તપનું ભવ્ય આરાધન કરે છે.

પુરુષાર્થની આ ચીનગારી પછી ક્યારે ય શાન્ત પડી નથી. એ ચીનગારીમાંથી ચણગો બન્યો; ચણગામાંથી અંગારો

કર્મ પરિણતિઓની વિષમતાને નજરમાં રાખવામાં આવે તો ગમે તેવા કર્માપરાધી જીવ પ્રત્યે સમત્વભાવ જાળવવામાં જરા ય મુશ્કેલી ન નડે.

અવળા પુરુષાર્થે નયસારના જીવનોને જીવલેણ આઘાત-પ્રત્યાઘાતો પહોંચાડ્યા.

ઠેઠ નંદન રાજકુમારના જીવનમાં એ પુરુષાર્થે સવળી ગતિ પકડી.

વિકાસની મહાયાત્રાનો ઉગમ સમ્યગ્દર્શનથી થયો અને એ મહાયાત્રાએ જીવનમાં સર્વવિરતિ પામવા દ્વારા ભવ્ય ગતિ પકડી.

વિકાસની મહાયાત્રાની ટોચ પામવા માટે હવે ત્રણ જ જીવન બાકી રહ્યા હતા.

એક નંદનઋષિ તરીકેનો, બીજો દશમા દેવાવાસના દેવાત્મા તરીકેનો અને ત્રીજો વિશ્વોદ્ધારક ભગવાન મહાવીર તરીકેનો.

એ અંતિમ ભવમાં પુરુષાર્થનો જે પ્રચંડ મહાનલ પ્રગટયો, એની નાનકડી ચીનગારી તો નંદન રાજકુમારના જીવનકાળમાં જ પ્રગટી ચૂકી હતી. નંદન, રાજકુમાર મટીને મુનિ બને છે. એક લાખ વર્ષ સુધી માસક્ષપણને પારણે માસ-ક્ષપણની ઘોર સાધના કરે છે. વીશ સ્થાનક તપનું ભવ્ય આરાધન કરે છે.

પુરુષાર્થની આ ચીનગારી પછી ક્યારે ય શાન્ત પડી નથી. એ ચીનગારીમાંથી ચણગો બન્યો; ચણગામાંથી અંગારો

[૮]

—પુરુષાર્થમૂર્તિ—

*

શ્રમણાર્યે મહેલ છોડયો, નગર મૂકયું, અશોકવાટિકા મૂકી, નગરનો સીમાડો મૂકયો, બધું ય મૂકયું.

બધાએ એમને મૂકયા. એકલા મોકલ્યા! એકલા જવા દીધા વન તરફ!

એક બે નહિ, બધાય શ્રમણાર્યની સાથે જઈ શકતા હતા. પરન્તુ મોહરાજે દરેકના પગમાં જીંજીરો નાંખી દીધી હતી. એક ડગ પણ આગળ કોઈ ચસકી શકે તેમ ન હતું.

કેમ આમ કર્યું? એ જ જોવાનું છે હવે. જે કુમાર વર્ધમાન રાજમહેલમાં સંપૂર્ણ રીતે સુરક્ષિત હતા, સૈનિકોથી અને ઉદિતોદિત પુણ્યબળથી.

તે શ્રમણાર્ય બન્યા એટલે સૈનિકો તો ગયા પણ કુમારની સાચી સુરક્ષા કરતું પુણ્યકર્મ પણ ખસ્યું? ના, શ્રમણાર્યે જ જાણે એને દૂર મૂક્યું. અને એકલ પંડે એ એકલવીરે કર્મરાજ સાથેના હિસાબ ચોખ્ખા કરી દેવા

[૮]

—પુરુષાર્થમૂર્તિ—

*

શ્રમણાર્યે મહેલ છોડ્યો, નગર મૂક્યું, અશોકવાટિકા મૂકી, નગરનો સીમાડો મૂક્યો, બધું ય મૂક્યું.

બધાએ એમને મૂક્યા. એકલા મોકલ્યા! એકલા જવા દીધા વન તરફ!

એક બે નહિ, બધાય શ્રમણાર્યની સાથે જઈ શકતા હતા. પરન્તુ મોહરાજે દરેકના પગમાં જીંજીરો નાંખી દીધી હતી. એક ડગ પણ આગળ કોઈ ચસકી શકે તેમ ન હતું.

કેમ આમ કર્યું ? એ જ જોવાનું છે હવે. જે કુમાર વર્ધમાન રાજમહેલમાં સંપૂર્ણ રીતે સુરક્ષિત હતા, સૈનિકોથી અને ઉદિતોદિત પુણ્યબળથી.

તે શ્રમણાર્ય બન્યા એટલે સૈનિકો તો ગયા પણ કુમારની સાચી સુરક્ષા કરતું પુણ્યકર્મ પણ ખસ્યું ? ના, શ્રમણાર્યે જ જાણે એને દૂર મૂક્યું. અને એકલ પંડે એ એકલવીરે કર્મરાજ સાથેના હિસાબ ચોખ્ખા કરી દેવા

મારનારને મારવાની તાકાત શું ન હતી તેમનામાં ? રે, કેવો બેવકૂફીભર્યો પ્રશ્ન ?

બાળવયમાં નિષ્પ્રકમ્પ મેરુને ધ્રુજાવી નાંખનારમાં કાયરતાની કલ્પના ? શાન્તં પાપમ્ !

ધારત તો એ સમરવીર કર્મરાજના તમામ શસ્ત્રના એકજ પળમાં ચૂરેચૂરા કરી નાખત ! મહાકાય રાક્ષસોને મુઠીમાં ચોળી નાંખત ! બિચારી સુન્દરીઓ અને વ્યન્તરીઓ તો એની પાસે મગતરી હતી મગતરી !

પણ આ યુદ્ધ જ ન્યારું હતું ! યુદ્ધ લડનારો ય ન્યારો હતો ! જે યુદ્ધમાં મરતા શત્રુના લોહીના કણકણમાંથી લાખ લાખ નવા શત્રુઓ ઊભા થાય અને એ રીતે જેનો અંત જ ન આવે તેવા યુદ્ધને આ એકલવીર યુદ્ધ જ કહેતો નહિ. એનું તો કહેવું હતું કે યુદ્ધ એક જ વાર એવું કરી નાંખો કે જે જોરમાં ખેલાઈ જાય. જેમાં શત્રુનો સર્વનાશ બોલાઈ જાય. જેનો અંત ઝટ આવી જાય.

આવા યુદ્ધની સફળતા માટે આ રણવીરે ક્ષમાનું શસ્ત્ર શોધી કાઢ્યું હતું.

મારનારને ક્રોધથી મારવામાં તે પુરુષાર્થ કેવો ? એ પુરુષાર્થ ગણાતો હોય તો ય જંગલી પુરુષાર્થ કહેવાય.

મારનારને ક્ષમાથી ફટકારવો એ જ સાચો પુરુષાર્થ છે; એ જ સાત્ત્વિક પુરુષાર્થ છે. સૌથી મહાન અને સૌથી કઠિન પુરુષાર્થ આજ છે. લગાતાર સાડા બાર વર્ષ સુધી આ ઘોર સંગ્રામ ખેલાયો.

મારનારને મારવાની તાકાત શું ન હતી તેમનામાં ? રે, કેવો બેવકૂફીભર્યો પ્રશ્ન ?

બાળવયમાં નિષ્પ્રકમ્પ મેરુને ધ્રુજાવી નાંખનારમાં કાયરતાની કલ્પના ? શાન્તં પાપમ્ !

ધારત તો એ સમરવીર કર્મરાજના તમામ શસ્ત્રના એકજ પળમાં ચૂરેચૂરા કરી નાખત ! મહાકાય રાક્ષસોને મુઠીમાં ચોળી નાંખત ! બિચારી સુન્દરીઓ અને વ્યન્તરીઓ તો એની પાસે મગતરી હતી મગતરી !

પણ આ યુદ્ધ જ ન્યારું હતું ! યુદ્ધ લડનારો ય ન્યારો હતો ! જે યુદ્ધમાં મરતા શત્રુના લોહીના કણકણમાંથી લાખ લાખ નવા શત્રુઓ ઊભા થાય અને એ રીતે જેનો અંત જ ન આવે તેવા યુદ્ધને આ એકલવીર યુદ્ધ જ કહેતો નહિ. એનું તો કહેવું હતું કે યુદ્ધ એક જ વાર એવું કરી નાંખો કે જે જોરમાં ખેલાઈ જાય. જેમાં શત્રુનો સર્વનાશ બોલાઈ જાય. જેનો અંત ઝટ આવી જાય.

આવા યુદ્ધની સફળતા માટે આ રણવીરે ક્ષમાનું શસ્ત્ર શોધી કાઢયું હતું.

મારનારને ક્રોધથી મારવામાં તે પુરુષાર્થ કેવો ? એ પુરુષાર્થ ગણાતો હોય તો ય જંગલી પુરુષાર્થ કહેવાય.

મારનારને ક્ષમાથી ફટકારવો એ જ સાચો પુરુષાર્થ છે; એ જ સાત્ત્વિક પુરુષાર્થ છે. સૌથી મહાન અને સૌથી કઠિન પુરુષાર્થ આજ છે. લગાતાર સાડા બાર વર્ષ સુધી આ ઘોર સંગ્રામ ખેલાયો.

[૯]

કરુણામૂર્તિ

*

સંપૂર્ણ વિશ્વને અવલોકતા પરમાત્માના એ પ્રકાશની જનેતા કોણ? જરા તપાસી લઈએ.

અનંતના યાત્રીના એ અંતરમાં કરુણાની જ્યોત તો સદા ઝલકતી હતી. પરંતુ પચ્ચીસમા નંદન રાજકુમારના ભવમાં એ જ્યોત જોર જોરથી ઊછળવા લાગી હતી.

કર્મે કરેલી જીવોની ખાનાખરાબી જોઈને એનો આત્મા કકળી ઊઠ્યો, રડી પડ્યો.

આ ગુલામી! આવી આંતર સમૃદ્ધિની પાયમાલી! આટલી બધી દીનતા! રમા, રામા અને રસનાના આભાસિક સુખોની આવી કાળઝાળ ભૂખ! સદાના તૃપ્ત જીવને!

અનંતના સુખનો કેવો કારમો કૃત્રિમ દુકાળ પડ્યો કે જીવ ગમે તેને સુખ માનીને તેની ઉપર તરાપ મારે છે. ઝડપી લેવા; વિલંબ થાય તો બીજો હડપ કરી જાય એ ભયથી.

અજન્માના જન્મ જોઈને, અજરના ઘડપણ જોઈને,

[૯]

કરુણામૂર્તિ

*

સંપૂર્ણ વિશ્વને અવલોકતા પરમાત્માના એ પ્રકાશની જનેતા કોણ? જરા તપાસી લઈએ.

અનંતના યાત્રીના એ અંતરમાં કરુણાની જ્યોત તો સદા ઝલકતી હતી. પરંતુ પચ્ચીસમા નંદન રાજકુમારના ભવમાં એ જ્યોત જોર જોરથી ઊછળવા લાગી હતી.

કર્મે કરેલી જીવોની ખાનાખરાબી જોઈને એનો આત્મા કકળી ઊઠ્યો, રડી પડ્યો.

આ ગુલામી! આવી આંતર સમૃદ્ધિની પાયમાલી! આટલી બધી દીનતા! રમા, રામા અને રસનાના આભાસિક સુખોની આવી કાળઝાળ ભૂખ! સદાના તૃપ્ત જીવને!

અનંતના સુખનો કેવો કારમો કૃત્રિમ દુકાળ પડ્યો કે જીવ ગમે તેને સુખ માનીને તેની ઉપર તરાપ મારે છે. ઝડપી લેવા; વિલંબ થાય તો બીજો હડપ કરી જાય એ ભયથી.

અજન્માના જન્મ જોઈને, અજરના ઘડપણ જોઈને,

અને....નંદન રાજકુમાર નંદન ઋષિ બન્યા, સર્વ-જીવને શાસનરસી બનાવવાની અપૂર્વ કરુણા ભાવનાએ તીર્થંકર નામકર્મની દેન કરી.

અંતિમ ભવના સાડા બાર વર્ષના તાતા પુરુષાર્થ-કાળમાં એ કરુણા જ્યાં ને ત્યાં પ્રગટ દર્શન દેતી જ રહી.

પેલો શૂલપાણિ યક્ષ ! એના મંદિરમાં કરુણાએ પ્રભુને મોકલ્યા ! જાઓ–જાઓ. શ્રમણાર્ય ! પાપાત્માને ઉગારો ! ખૂબજ દયાપાત્ર એ જીવ છે ! બિચારો કર્મના ફંદે ચડશે તો એનું ભાવી કેટલું ધૂંધળું બની જશે ! જાઓ અવશ્ય જાઓ.

લોકોના વારવા છતાં શ્રમણાર્ય ગયા. આખી રાત તોફાન મચ્યું. ભયાનક ઉપસર્ગોની ઝડી વરસી. મૈયારી ! એ વિકરાળ પશુના દર્શને જ રામશરણ થઈ જવાય.

અંતે થાકયો એ શૂલપાણિ !

પ્રગટ થયો. પગે પડ્યો.

"અલ્યા, શૂલપાણિ કહે, કોણ મહાન ! દેવ કે પશુ ?"

પ્રેમની છોળો ઉછાળતી આ વાગ્ધારાને સ્પર્શે શૂલપાણિ ઠંડો થઈ ગયો.

"શૂલપાણિ ! પશુના ભવમાં માનવતાને છાજે તેવું સત્કૃત્ય તેં કર્યું; અને આ દેવના ભવમાં પશુને ય ન છાજે તેવું કૃત્ય તું આચરી રહ્યો છું ?"

વિશુદ્ધાત્માના આટલા વચનો બસ હતા; શૂલપાણિના જીવનનું પરિવર્તન કરવા માટે.

અને....નંદન રાજકુમાર નંદન ઋષિ બન્યા, સર્વ-જીવને શાસનરસી બનાવવાની અપૂર્વ કરુણા ભાવનાએ તીર્થંકર નામકર્મની દેન કરી.

અંતિમ ભવના સાડા બાર વર્ષના તાતા પુરુષાર્થ-કાળમાં એ કરુણા જ્યાં ને ત્યાં પ્રગટ દર્શન દેતી જ રહી.

પેલો શૂલપાણિ યક્ષ ! એના મંદિરમાં કરુણાએ પ્રભુને મોકલ્યા ! જાઓ—જાઓ. શ્રમણાર્ય ! પાપાત્માને ઉગારો ! ખૂબજ દયાપાત્ર એ જીવ છે ! બિચારો કર્મના ફંદે ચડશે તો એનું ભાવી કેટલું ધૂંધળું બની જશે ! જાઓ અવશ્ય જાઓ.

લોકોના વારવા છતાં શ્રમણાર્ય ગયા. આખી રાત તોફાન મચ્યું. ભયાનક ઉપસર્ગોની ઝડી વરસી. મૈયારી ! એ વિકરાળ પશુના દર્શને જ રામશરણ થઈ જવાય.

અંતે થાક્યો એ શૂલપાણિ !

પ્રગટ થયો. પગે પડ્યો.

"અલ્યા, શૂલપાણિ કહે, કોણ મહાન ! દેવ કે પશુ ?"

પ્રેમની છોળો ઉછાળતી આ વાગ્ધારાને સ્પર્શે શૂલપાણિ ઠંડો થઈ ગયો.

"શૂલપાણિ ! પશુના ભવમાં માનવતાને છાજે તેવું સત્કૃત્ય તેં કર્યું; અને આ દેવના ભવમાં પશુને ય ન છાજે તેવું કૃત્ય તું આચરી રહ્યો છું ?"

વિશુદ્ધાત્માના આટલા વચનો બસ હતા; શૂલપાણિના જીવનનું પરિવર્તન કરવા માટે.

શૂલપાણિની આગ ઠારી નાંખી. વળી ખબર પડી કે એક ભયાનક આગ ભડભડ જલી રહી છે. આખા ય વનને એણે બાળીને ખાખ કરી દીધું છે. કોઈ ત્યાં જઈ શકે તેમ નથી. એ આગ વસી છે ચંડકૌશિકના અંતરમાં, એની આંખમાં.....

બસ..... કરુણામૂર્તિ ઊપડ્યા.

આગ અને પાણી સામસામા આવી ગયા. ઘણા ઉધામા કર્યા. ઘણા ઉચાળા ભર્યા, ઘણું તોફાન કર્યું, એ આગે! પણ નિષ્ફળ! કરુણાના જળ ઊછળી ઊછળીને પડતા હતા આગ ઉપર.

ભારે તુમુલ જામ્યું.

અંતે આગનો પરાજય થયો; આગનો વિનાશ થયો! કરુણા હસતી હસતી પેસી ગઈ ચંડકૌશિકના અંતરમાં. કૌશિકની આંખોમાં.....

એથીસ્તો વજ્રમુખી કીડીઓનું સૈન્ય આવ્યું. આગ લઈને યુદ્ધ કરવા. ત્યારે કરુણામૂર્તિના અઠંગ શિષ્ય કૌશિકે પણ કરુણાનો જળબંબાકાર કરી દીધો. ફરી વિજય કરુણાનો થયો. કૌશિકના ૧૫ દિવસના અનશનમાં ચિત્તમાં વિષમતા ન જાગી જાય એ માટે તો કરુણામૂર્તિ ત્યાં જ ૧૫ દિવસ સુધી ઊભા રહ્યા!

કરુણામૂર્તિનું આ જ કાર્ય હતું. આગ નાબૂદ કરવી; જળની પરબો સ્થાપવી. જળનું સામ્રાજ્ય વિસ્તારવું.

આ તો શું? પણ પેલા સંગમની આગ તો કેટલી

શૂલપાણિની આગ ઠારી નાંખી. વળી ખબર પડી કે એક ભયાનક આગ ભડભડ જલી રહી છે. આખા ય વનને એણે બાળીને ખાખ કરી દીધું છે. કોઈ ત્યાં જઈ શકે તેમ નથી. એ આગ વસી છે ચંડકૌશિકના અંતરમાં, એની આંખમાં.....

બસ..... કરુણામૂર્તિ ઉપડયા.

આગ અને પાણી સામસામા આવી ગયા. ઘણા ઉધામા કર્યા. ઘણા ઉઆળા ભર્યા, ઘણું તોફાન કર્યું, એ આગે! પણ નિષ્ફળ! કરુણાના જળ ઊછળી ઊછળીને પડતા હતા આગ ઉપર.

ભારે તુમુલ જામ્યું.

અંતે આગનો પરાજય થયો; આગનો વિનાશ થયો! કરુણા હસતી હસતી પેસી ગઈ ચંડકૌશિકના અંતરમાં. કૌશિકની આંખોમાં.....

એથીસ્તો વજ્રમુખી કીડીઓનું સૈન્ય આવ્યું. આગ લઈને યુદ્ધ કરવા. ત્યારે કરુણામૂર્તિના અઠંગ શિષ્ય કૌશિકે પણ કરુણાનો જળબંબાકાર કરી દીધો. ફરી વિજય કરુણાનો થયો. કૌશિકના ૧૫ દિવસના અનશનમાં ચિત્તમાં વિષમતા ન જાગી જાય એ માટે તો કરુણામૂર્તિ ત્યાં જ ૧૫ દિવસ સુધી ઊભા રહ્યા!

કરુણામૂર્તિનું આ જ કાર્ય હતું. આગ નાબૂદ કરવી; જળની પરબો સ્થાપવી. જળનું સામ્રાજ્ય વિસ્તારવું.

આ તો શું? પણ પેલા સંગમની આગ તો કેટલી

વૈશાખ સુદ દસમીની મધરાત્રિએ પુરુષાર્થમૂર્તિ પરમાત્માની કરુણા આત્મસાત્ થઈ. જીવો પ્રત્યેના રાગભાવસ્વરૂપ કરૂણા વીતરાગભાવમાં ન સંભવે. એ આત્મસ્વભાવ બની જાય.

કર્મના ઘરની રાગસ્વરૂપ કરુણા કરતાં આત્માના ઘરની આત્મ સ્વભાવ સ્વરૂપ કરુણા વચ્ચે કેવાં અંતર હશે એ તો ભગવાન સીમંધર–સ્વામી જાણે!

અનંતશઃ વંદન હો એ વિરાગમૂર્તિ દેવાત્માને! કુમાર! વર્ધમાનને!

અનંતશઃ વંદન હો એ પુરુષાર્થમૂર્તિ શ્રમણાર્યને!

અનંતશઃ વંદન હો એ કરુણામૂર્તિ ભગવાન મહાવીરને!

સુખમાં અલીનમના બનાવનાર, દુઃખમાં અદીનમના બનાવનાર ઓ વિરાગ! તને વંદન હો!

ઘાતીકર્મોનો સર્વનાશ નોતરનાર ઓ પુરુષાર્થ! તને અમારા અંતરના પ્રણામ!

તીર્થંકરત્વની જનની કરુણા! તને અમારા ખૂબ ખૂબ નમસ્કાર!

વૈશાખ સુદ દસમીની મધરાત્રિએ પુરુષાર્થમૂર્તિ પરમાત્માની કરુણા આત્મસાત્ થઈ. જીવો પ્રત્યેના રાગભાવસ્વરૂપ કરૂણા વીતરાગભાવમાં ન સંભવે. એ આત્મસ્વભાવ બની જાય.

કર્મના ઘરની રાગસ્વરૂપ કરુણા કરતાં આત્માના ઘરની આત્મ સ્વભાવ સ્વરૂપ કરુણા વચ્ચે કેવાં અંતર હશે એ તો ભગવાન સીમંધર–સ્વામી જાણે !

અનંતશઃ વંદન હો એ વિરાગમૂર્તિ દેવાત્માને ! કુમાર ! વર્ધમાનને !

અનંતશઃ વંદન હો એ પુરુષાર્થમૂર્તિ શ્રમણાર્યને !

અનંતશઃ વંદન હો એ કરુણામૂર્તિ ભગવાન મહાવીરને !

સુખમાં અલીનમના બનાવનાર, દુઃખમાં અદીનમના બનાવનાર ઓ વિરાગ ! તને વંદન હો !

ઘાતીકર્મોનો સર્વનાશ નોતરનાર ઓ પુરુષાર્થ ! તને અમારા અંતરના પ્રણામ !

તીર્થંકરત્વની જનની કરુણા ! તને અમારા ખૂબ ખૂબ નમસ્કાર !

[૧]

પરાર્થમૂર્ત્તિ

શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને કેવળજ્ઞાન થયું.

સરાગભાવની કરુણા નિવૃત્ત થઈ.

સહજભાવની કરુણાને મૂકી જઈને.

હવે એ સહજ કરુણા જ સહજ પરાર્થ સાધતી રહે છે.

પરમાત્મા પરાર્થનું મૂર્ત્તિમાન સ્વરૂપ બને છે. ઘાતીકર્માવાસ જરૂર ભેદાઈ ગયો. પણ અઘાતીકર્મો જ્યાં સુધી ગયા નથી ત્યાં સુધી જીવનો સંસારપર્યાય જાય અને સિદ્ધત્વ પર્યાયનો આવિર્ભાવ થાય એ શક્ય નથી.

સંસારાવાસને ભેદવા અઘાતીકર્મોનો વિનાશ આવશ્યક છે.

એથી એ કર્મોના વિનાશ માટે પરમાત્મા દેશના દે છે. સમવસરણમાં બેસે છે. દેવોની સેવા સ્વીકારે છે, ભોજનાદિ પણ કરે છે.

[૧]

પરાર્થમૂર્તિ

શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને કેવળજ્ઞાન થયું.

સરાગભાવની કરુણા નિવૃત્ત થઈ.

સહજભાવની કરુણાને મૂકી જઈને.

હવે એ સહજ કરુણા જ સહજ પરાર્થ સાધતી રહે છે.

પરમાત્મા પરાર્થનું મૂર્ત્તિમાન સ્વરૂપ બને છે. ઘાતીકર્માવાસ જરૂર ભેદાઈ ગયો. પણ અઘાતીકર્મો જ્યાં સુધી ગયા નથી ત્યાં સુધી જીવનો સંસારપર્યાય જાય અને સિદ્ધત્વ પર્યાયનો આવિર્ભાવ થાય એ શક્ય નથી.

સંસારાવાસને ભેદવા અઘાતીકર્મોનો વિનાશ આવશ્યક છે.

એથી એ કર્મોના વિનાશ માટે પરમાત્મા દેશના દે છે. સમવસરણમાં બેસે છે. દેવોની સેવા સ્વીકારે છે, ભોજનાદિ પણ કરે છે.

ળીએ. પણ એમના જીવનમાંથી નીતરતો શાસ્ત્રબોધ પામવા માટે થોડી કરામત કરવી પડશે. એ પાત્રોને સજીવ કલ્પીએ તો બહુ મજા આવે, ઘણું સમજવાનું મળે.

શાસ્ત્રોમાં એવા પ્રકારનું એ પાત્રોનું મનોમંથન વગેરે નહિ મળે. પરન્તુ એ કાલ્પનિક મંથન શાસ્ત્ર સાથે લેશ પણ વિરોધ નહિ દર્શાવતું હોય એટલું અવશ્ય સમજવું.

ચાલો ત્યારે, અનંતના એ પાત્રોને સંજયદષ્ટિથી ક્રમશઃ જોતા જોઈએ.

અજય અને સંજય એ બે ગુરુ–શિષ્યની જોડલી છે. સંજય ગુરુ છે, અજય એનો શિષ્ય છે.

ઉપમિતિ કથાકારના પ્રકર્ષ અને વિમર્શની જ જોડલી જોઈ લો જાણે.

પરાર્થમૂર્તિની પ્રથમ દેશના નિષ્ફળ જાય છે. સર્વ-વિરતિધર્મ કોઈ પામ્યું નથી માટે સ્તો.

જ્યોત આગળ વધી. ખીચોખીચ ભરેલા અંધકારને ભેદતી પણ એ સડસડાટ ચાલી જાય છે.

કૈવલ્યના પ્રકાશમાં અંધકાર શો અને વળી પ્રકાશ પણ શો?

ળીએ. પણ એમના જીવનમાંથી નીતરતો શાસ્ત્રબોધ પામવા માટે થોડી કરામત કરવી પડશે. એ પાત્રોને સજીવ કલ્પીએ તો બહુ મજા આવે, ઘણું સમજવાનું મળે.

શાસ્ત્રોમાં એવા પ્રકારનું એ પાત્રોનું મનોમંથન વગેરે નહિ મળે. પરન્તુ એ કાલ્પનિક મંથન શાસ્ત્ર સાથે લેશ પણ વિરોધ નહિ દર્શાવતું હોય એટલું અવશ્ય સમજવું.

ચાલો ત્યારે, અનંતના એ પાત્રોને સંજયદૃષ્ટિથી ક્રમશઃ જોતા જોઈએ.

અજય અને સંજય એ બે ગુરુ–શિષ્યની જોડલી છે. સંજય ગુરુ છે, અજય એનો શિષ્ય છે.

ઉપમિતિ કથાકારના પ્રકર્ષ અને વિમર્શની જ જોડલી જોઈ લો જાણે.

પરાર્થમૂર્તિની પ્રથમ દેશના નિષ્ફળ જાય છે. સર્વ-વિરતિધર્મ કોઈ પામ્યું નથી માટે સ્તો.

જ્યોત આગળ વધી. ખીચોખીચ ભરેલા અંધકારને ભેદતી પણ એ સડસડાટ ચાલી જાય છે.

કૈવલ્યના પ્રકાશમાં અંધકાર શો અને વળી પ્રકાશ પણ શો ?

પોતાને સર્વજ્ઞ માનતો ઇન્દ્રભૂતિ આ બધું ખમી શકતો નથી. પાંચસો શિષ્યોને લઈને જાતેજ પરમાત્મા સાથે વાદ કરવા ગયો. એમના અહંકાર (!)ને ચૂર કરવા નીકળ્યો ! એને બિચારાને કયાં ખબર હતી કે એનો માત્ર અહંકાર નહિ આખો સંસારભાવ ચૂર ચૂર થઈ જવાનો છે.

એમ જ થયું. પરમાત્માએ નામ દઈને વાત કરી. જેને કોઈએ જાણ્યો ન હતો એવો પોતાનો એક સંદેહ પરમાત્માએ કહી દીધો. અને વેદના જ આધારે એ સંદેહનું નિરાકરણ પણ કરી નાખ્યું. ઇન્દ્રભૂતિના મોહને ત્રિભુવન-પતિની જોરદાર લપડાક પડી. એ ઊભો ન રહી શકયો. જાય નાઠો દૂમ દબાવીને.

એક પછી એક અગિયારે ય વિપ્રોએ મિથ્યાત્વનું વમન કર્યું. સહુ પ્રભુના ચરણે પડયા.

વૈશાખ શુકલ એકાદશીનો એ મહામંગળકારી દિન. આજે હવે તીર્થની સ્થાપના થવાની હતી.

વિરાટ માનવગણ, વિરાટ દેવગણ અને વિરાટ પશુ ગણ ત્યાં એકઠો થયો હતો.

સહુ સહુની ભાષામાં પરમાત્માની દેશનાને સમજી શકે તેવો અતિશય પરમાત્માની વાણીમાં હતો.

માનવોની વિરાટ મેદનીમાં આપણા અજય-સંજયની જોડલી પણ હતી જ.

બે ય કાંઈક ગુસપુસ કરતા હતા.

પોતાને સર્વજ્ઞ માનતો ઇન્દ્રભૂતિ આ બધું ખમી શકતો નથી. પાંચસો શિષ્યોને લઈને જાતેજ પરમાત્મા સાથે વાદ કરવા ગયો. એમના અહંકાર (!)ને ચૂર કરવા નીકળ્યો ! એને બિચારાને કયાં ખબર હતી કે એનો માત્ર અહંકાર નહિ આખો સંસારભાવ ચૂર ચૂર થઈ જવાનો છે.

એમ જ થયું. પરમાત્માએ નામ દઈને વાત કરી. જેને કોઈએ જાણ્યો ન હતો એવો પોતાનો એક સંદેહ પરમાત્માએ કહી દીધો. અને વેદના જ આધારે એ સંદેહનું નિરાકરણ પણ કરી નાખ્યું. ઇન્દ્રભૂતિના મોહને ત્રિભુવન-પતિની જોરદાર લપડાક પડી. એ ઊભો ન રહી શકયો. જાય નાઠો દૂમ દબાવીને.

એક પછી એક અગિયારે ય વિપ્રોએ મિથ્યાત્વનું વમન કર્યું. સહુ પ્રભુના ચરણે પડયા.

વૈશાખ શુકલ એકાદશીનો એ મહામંગળકારી દિન. આજે હવે તીર્થની સ્થાપના થવાની હતી.

વિરાટ માનવગણ, વિરાટ દેવગણ અને વિરાટ પશુ ગણ ત્યાં એકઠો થયો હતો.

સહુ સહુની ભાષામાં પરમાત્માની દેશનાને સમજી શકે તેવો અતિશય પરમાત્માની વાણીમાં હતો.

માનવોની વિરાટ મેદનીમાં આપણા અજય–સંજયની જોડલી પણ હતી જ.

બે ય કાંઈક ગુસપુસ કરતા હતા.

એક પછી એક દૃશ્ય અપૂર્વ હતું. સંજયની સંજય-દૃષ્ટિ તો એ દૃશ્યોની આરપાર ઊતરી જઈને ઘણું તત્ત્વ લઈ આવતી.

પોતાના શિષ્ય અજયને દરેક વાત સમજાવતા. એની તમામ જિજ્ઞાસાને તે સંતોષતા.

"વત્સ ! અજય !" સંજયે કહ્યું, "આ ઈન્દ્રભૂતિનો અહંકાર પણ જોને કેવો લાભદાયી નીવડ્યો ! પેલા કૌશિકે પ્રભુને બચકું ભર્યું તો તેનું ય કામ થઈ ગયું. !

શૂલપાણિ પણ મારીને ય ફાવી ગયો.

પ્રભુની કેવી કરુણા ! મારે તે ય માલ મેળવે. અને પ્રભુએ પણ કેવી કમાલ કરી ! ચૌદ ચૌદ વિદ્યા ભણી ગણીને એકદમ તૈયાર થઇ ગએલા પંડિતોને જ ઝપાટામાં લીધા ! એકડે એકથી ભણાવવાની તો જાણે પંચાત જ ન રહી. એક પેલું મિથ્યાત્વનું શલ્ય એમનામાં પેસી ગયું હતું તે ભારે હુશિયારીથી ખેંચી કાઢયું ! બસ કામ પતી ગયું.

સમવસરણની બહાર નીકળતા અજયે પૂછ્યું, "ગુરુજી આ મિથ્યાત્વભાવ એટલે તો સંસારના સુખો પ્રત્યેનો કારમો રાગભાવને ! એ રાગભાવ ઉપરે ય ભારે રાગ એ જ ને ? એ શું ખૂબ ખતરનાક કહેવાય ? અને એને દૂર કરી દેવામાં આવે તો બધી વિદ્યાઓ સમ્યગ્ બની જાય ? એની સાથેનું બધું નકામું ? એનો અભાવ થતાં બધું કામનું ?"

એક પછી એક દૃશ્ય અપૂર્વ હતું. સંજયની સંજય-દૃષ્ટિ તો એ દૃશ્યોની આરપાર ઊતરી જઈને ઘણું તત્ત્વ લઈ આવતી.

પોતાના શિષ્ય અજયને દરેક વાત સમજાવતા. એની તમામ જિજ્ઞાસાને તે સંતોષતા.

"વત્સ ! અજય !" સંજયે કહ્યું, "આ ઇન્દ્રભૂતિનો અહંકાર પણ જોને કેવો લાભદાયી નીવડ્યો ! પેલા કૌશિકે પ્રભુને બચકું ભર્યું તો તેનું ય કામ થઈ ગયું. !

શૂલપાણિ પણ મારીને ય ફાવી ગયો.

પ્રભુની કેવી કરુણા ! મારે તે ય માલ મેળવે. અને પ્રભુએ પણ કેવી કમાલ કરી ! ચૌદ ચૌદ વિદ્યા ભણી ગણીને એકદમ તૈયાર થઇ ગએલા પંડિતોને જ ઝપાટામાં લીધા ! એકડે એકથી ભણાવવાની તો જાણે પંચાત જ ન રહી. એક પેલું મિથ્યાત્વનું શલ્ય એમનામાં પેસી ગયું હતું તે ભારે હુશિયારીથી ખેંચી કાઢ્યું ! બસ કામ પતી ગયું.

સમવસરણની બહાર નીકળતા અજયે પૂછ્યું, "ગુરુજી આ મિથ્યાત્વભાવ એટલે તો સંસારના સુખો પ્રત્યેનો કારમો રાગભાવને ! એ રાગભાવ ઉપરે ય ભારે રાગ એ જ ને ? એ શું ખૂબ ખતરનાક કહેવાય ? અને એને દૂર કરી દેવામાં આવે તો બધી વિદ્યાઓ સમ્યગ્ બની જાય ? એની સાથેનું બધું નકામું ? એનો અભાવ થતાં બધું કામનું ?"

"અજય, હવામાં ય ફરતું હતું અને જમીન ઉપર પણ ફરતું હતું. છતાં આ ભેદ કેમ પડયો? તેં એનું કારણ પકડી પાડયું?"

"હા, જરૂર!" અજયે કહ્યું. "જમીન ઉપર ઘસારો લાગ્યો કે એ આગળ દોડયું. એ ઘસારો હવામાં લાગ્યો જ ન હતો. કેમ બરોબરને ગુરુજી?"

"શાબાશ. અહીં હવામાં કંકણની ઘસારા વિનાની ગતિ એ માત્ર ગતિ કહેવાય. જયારે જમીન ઉપર ઘસારાવાળી ગતિ એ પ્રગતિ કહેવાય.

સંસારના સુખરાગને જ્યાં સુધી ઘસારો–ધક્કો–લાગે નહિ ત્યાં સુધી જીવ ગમે તે કરે પુણ્ય કે પાપ! બધું ય ગતિમાં ગણાય. એમાં મોક્ષમાર્ગ પ્રતિ જીવ એક કદમ પણ આગળ વધી શકતો નથી. એ માટે તો સુખરાગને ઘચરકો લગાડવો જ રહ્યો."

અજય અને સંજય વાતો કરતા આગળ વધી રહ્યા છે. ત્યાં એક માણસ આવ્યો. વિદ્વદ્‌ગોષ્ઠી કરતા સંજયના એ શબ્દ સાંભળીને જ તે ત્યાં આવ્યો હતો. એના મુખ ઉપરથી લાગતું હતું કે તેને કાંઈક પૂછવું છે. એકદમ પાસે આવી જઈને તે બોલ્યો, "આજનો પ્રસંગ જોઈને મારું તો માથું જ કામ કરતું નથી. આ બધું બનેજ શી રીતે? અમારો ઇન્દ્રભૂતિ એટલે કોણ? મહાસમર્થ! સર્વ શાસ્ત્રોનો પારગામી! કટ્ટર બ્રાહ્મણ! પેલા મહાવીરે થોડી જ વારમાં એના અને બધા ય વિપ્રોનાં ગાત્ર ઢીલાં કરી

"અજય, હવામાં ય ફરતું હતું અને જમીન ઉપર પણ ફરતું હતું. છતાં આ ભેદ કેમ પડ્યો ? તેં એનું કારણ પકડી પાડ્યું ?"

"હા, જરૂર!" અજયે કહ્યું. "જમીન ઉપર ઘસારો લાગ્યો કે એ આગળ દોડ્યું. એ ઘસારો હવામાં લાગ્યો જ ન હતો. કેમ બરોબરને ગુરુજી ?"

"શાબાશ. અહીં હવામાં કંકણની ઘસારા વિનાની ગતિ એ માત્ર ગતિ કહેવાય. જ્યારે જમીન ઊપર ઘસારાવાળી ગતિ એ પ્રગતિ કહેવાય.

સંસારના સુખરાગને જ્યાં સુધી ઘસારો–ધક્કો–લાગે નહિ ત્યાં સુધી જીવ ગમે તે કરે પુણ્ય કે પાપ ! બધું ય ગતિમાં ગણાય. એમાં મોક્ષમાર્ગ પ્રતિ જીવ એક કદમ પણ આગળ વધી શકતો નથી. એ માટે તો સુખરાગને ઘચરકો લગાડવો જ રહ્યો."

અજય અને સંજય વાતો કરતા આગળ વધી રહ્યા છે. ત્યાં એક માણસ આવ્યો. વિદ્વદ્‌ગોષ્ઠી કરતા સંજયના બે શબ્દ સાંભળીને જ તે ત્યાં આવ્યો હતો. એના મુખ ઉપરથી લાગતું હતું કે તેને કાંઈક પૂછવું છે. એકદમ પાસે આવી જઈને તે બોલ્યો, "આજનો પ્રસંગ જોઈને મારું તો માથું જ કામ કરતું નથી. આ બધું બનેજ શી રીતે ? અમારો ઇન્દ્રભૂતિ એટલે કોણ ? મહાસમર્થ ! સર્વ શાસ્ત્રોનો પારગામી ! કટ્ટર બ્રાહ્મણ ! પેલા મહાવીરે થોડી જ વારમાં એના અને બધા ય વિપ્રોનાં ગાત્ર ઢીલાં કરી

પરિણામ હતું ! શુદ્ધિ ન હોય ત્યાં જ્ઞાનનું આવું અજીર્ણ જ થાય હોં !

અને ભગવાન મહાવીર ! કેવી સૌમ્યતા ! કેટલી ગંભીરતા ! કશું ય બોલ્યા ન હતા. ત્યારે જ માત્ર મુખમુદ્રાનું દર્શન કરીને એ, ઈન્દ્રભૂતિનો અહં ચૂર ચૂર થવા લાગ્યો હતો ને ? જોયું તું ને એ વખતનું કરમાતું જતું એનું મુખ !

વિપ્રવર ! એક વાત સમજી રાખજો કે જગતમાં હમેશ માટે બળ તો પવિત્રતાનું જ હોય છે. જેમ જેમ પવિત્રતા વધતી જાય તેમ તેમ બાહ્ય ઘોંઘાટ, બાહ્ય પ્રયત્નો, બાહ્ય પ્રવૃત્તિઓ ઘટતા જ જાય. દેખીતી રીતે એ પવિત્ર આત્માઓ કશું જ બાહ્ય કર્મ કરતાં ન લાગે પણ અંતરથી એમનું એ પાવિત્ર્ય અનંત કર્મો કરતું જ રહે ! એથી જ એવા મહાત્માઓ કર્મસંન્યાસી પણ ખરા. અને કર્મયોગી પણ ખરા. વસ્તુતઃ ! યોગના સિક્કાની એ બે બાજુ છે. બે ય નું વસ્તુતઃ એક જ સ્વરૂપ છે.

આવા ઉત્કૃષ્ટ યોગીઓનો પ્રભાવ આજે જ જોયો ને ? તમે જ કહ્યું ને કે કેવા જબ્બર ધર્મચુસ્ત હતા ઈન્દ્રભૂતિ ! પરન્તુ પળ બેપળમાં કેવા પાણી–પાણી થઇ ગયા ! બસ. એજ ભગવાન મહાવીરદેવના અંતરના વિમલીકરણનો ભવ્યતમ પ્રભાવ.

જેમ જેમ નિર્મળતા વધે છે તેમ તેમ બાહ્યકર્મ ઘટતું જાય અને ફળ વધતું જાય.

પરિણામ હતું ! શુદ્ધિ ન હોય ત્યાં જ્ઞાનનું આવું અજીર્ણ જ થાય હોં !

અને ભગવાન મહાવીર ! કેવી સૌમ્યતા ! કેટલી ગંભીરતા ! કશું ય બોલ્યા ન હતા. ત્યારે જ માત્ર મુખમુદ્રાનું દર્શન કરીને એ, ઈન્દ્રભૂતિનો અહં ચૂર ચૂર થવા લાગ્યો હતો ને ? જોયું તું ને એ વખતનું કરમાતું જતું એનું મુખ !

વિપ્રવર ! એક વાત સમજી રાખજો કે જગતમાં હમેશ માટે બળ તો પવિત્રતાનું જ હોય છે. જેમ જેમ પવિત્રતા વધતી જાય તેમ તેમ બાહ્ય ઘોંઘાટ, બાહ્ય પ્રયત્નો, બાહ્ય પ્રવૃત્તિઓ ઘટતા જ જાય. દેખીતી રીતે એ પવિત્ર આત્માઓ કશું જ બાહ્ય કર્મ કરતાં ન લાગે પણ અંતરથી એમનું એ પાવિત્ર્ય અનંત કર્મો કરતું જ રહે ! એથી જ એવા મહાત્માઓ કર્મસંન્યાસી પણ ખરા. અને કર્મયોગી પણ ખરા. વસ્તુતઃ ! યોગના સિક્કાની એ બે બાજુ છે. બેય નું વસ્તુતઃ એક જ સ્વરૂપ છે.

આવા ઉત્કૃષ્ટ યોગીઓનો પ્રભાવ આજે જ જોયો ને ? તમે જ કહ્યું ને કે કેવા જબ્બર ધર્મચુસ્ત હતા ઈન્દ્રભૂતિ ! પરન્તુ પળ બેપળમાં કેવા પાણી–પાણી થઇ ગયા ! બસ. એજ ભગવાન મહાવીરદેવના અંતરના વિમલીકરણનો ભવ્યતમ પ્રભાવ.

જેમ જેમ નિર્મળતા વધે છે તેમ તેમ બાહ્યકર્મ ઘટતું જાય અને ફળ વધતું જાય.

ક્યાંક ગણિત કરવામાં ભૂલ્યો હતો ! હવે પછી આ રીતે મનઘડંત કલ્પનાઓ કરીને ઉતાવળા અભિપ્રાયો બાંધવા નહિ.

ચતુર્દશવિદ્યાપારગામીની ધર્મકટ્ટરતાથી ય ચાર ચાસણી ચડી જાય તેવી કટ્ટરતા ધરાવતા આ વિપ્રના અંતરના કોઈ એક ખંડમાં ભગવાન મહાવીર દેવની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા થઈ ગઈ હોય તેવું તેના મુખ ઉપર ફૂટી પડેલી ચામડી ઉપરથી કલ્પી શકાતું હતું.

આ રીતે તો ક્યાં ક્યાં એ પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા નહિ થઈ હોય ! કેટકેટલા આંતરખંડોના અંધકાર એણે આજે ઉલેચી નાખ્યા હશે !

વિનય શિરોમણી ભગવાન ઈન્દ્રભૂતિનો વિજય હો !

વિનયગુરુ ભગવાન મહાવીરદેવના ચરણોમાં વિનયસભર પ્રણામ !

ક્યાંક ગણિત કરવામાં ભૂલ્યો હતો ! હવે પછી આ રીતે મનઘડંત કલ્પનાઓ કરીને ઉતાવળા અભિપ્રાયો બાંધવા નહિ.

ચતુર્દશવિદ્યાપારગામીની ધર્મકટ્ટરતાથી ય ચાર ચાસણી ચડી જાય તેવી કટ્ટરતા ધરાવતા આ વિપ્રના અંતરના કોઈ એક ખંડમાં ભગવાન મહાવીર દેવની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા થઈ ગઈ હોય તેવું તેના મુખ ઉપર ફૂણી પડેલી ચામડી ઉપરથી કલ્પી શકાતું હતું.

આ રીતે તો ક્યાં ક્યાં એ પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા નહિ થઈ હોય ! કેટકેટલા આંતરખંડોના અંધકાર એણે આજે ઉલેચી નાખ્યા હશે !

વિનય શિરોમણી ભગવાન ઈન્દ્રભૂતિનો વિજય હો !

વિનયગુરુ ભગવાન મહાવીરદેવના ચરણોમાં વિનયસભર પ્રણામ !

ચેલ્લણા સાથે રાજા બિંબિસારને વાતવાતમાં ટપાટપી થઈ ગઈ હતી ! બેંય પોતપોતાના ધર્મગુરુની પવિત્રતાને સર્વોત્કૃષ્ટ સાબિત કરવા મથતા હતા. રાણી ચેલ્લણાની તરવારની ધાર જેવી વાતોના પરિણામે રાજા બિંબિસારે મનમાં ગાંઠ વાળી. ઊભીબજારે જૈનસાધુની અપવિત્રતાને છતી કરીને એની ઠેકડી ઉડાડું ત્યારે જ જંપીને બેસું.

એક દિવસ આવી લાગ્યો. કોઈ મહાસંયમી જૈનસાધુએ બાવાજીના મંદિરમાં એકાકી રાતવાસ કર્યો ! મંદિરના પૂજારીએ તુરત રાજા બિંબિસારને ખબર આપ્યા. વેશ્યાને મંદિરમાં છોડી મૂકી. મંદિરના બાર બહારથી બંધ થઈ ગયા.

રાજા બિંબિસારને આજે અરમાન ઉતારવા હતા રાણી ચેલ્લણાના. એમને સાથે લઈને આજે એ જઈ રહ્યા હતા. મોટ મોટા મહાવીર ભક્તોને ય ફરમાનો મોકલાઈ ગયા હતા; વહેલી સવારે મંદિરે હાજર રહેવાના.

રાણી ચેલ્લણા સંપૂર્ણ સ્વસ્થ હતા. એમને કોઈ ભીતિ ન હતી. કોઇ સંદેહ ન હતો; અઘટિત બનવાનો. મંદિરે લોકોની ઠઠ જામી હતી.

રાજા બિંબિસાર મૂછે વળ દઈને રાણી ચેલ્લણાને કમ્પાવવા નિષ્ફળ પ્રયત્નો કરી રહ્યા હતા.

રાણી ચેલ્લણાને પાકો નિશ્ચય હતો. 'મારા સાધુમાં અમાસની રાતે ય કશું જોવા ન મળે. રાજા નાહકના બખાડા કરે છે. ક્યાંક પોતે જ ફસાઈ ન જાય ! ખાડો ખોદે તે પડે. એ ઉક્તિમાં જો કોઈ તથ્ય હોય તો.'

ચેલ્લણા સાથે રાજા બિંબિસારને વાતવાતમાં ટપાટપી થઈ ગઈ હતી ! બેય પોતપોતાના ધર્મગુરુની પવિત્રતાને સર્વોત્કૃષ્ટ સાબિત કરવા મથતા હતા. રાણી ચેલ્લણાની તરવારની ધાર જેવી વાતોના પરિણામે રાજા બિંબિસારે મનમાં ગાંઠ વાળી. ઉભીબજારે જૈનસાધુની અપવિત્રતાને છતી કરીને એની ઠેકડી ઉડાડું ત્યારે જ જંપીને બેસું.

એક દિવસ આવી લાગ્યો. કોઈ મહાસંયમી જૈનસાધુએ બાવાજીના મંદિરમાં એકાકી રાતવાસ કર્યો ! મંદિરના પૂજારીએ તુરત રાજા બિંબિસારને ખબર આપ્યા. વેશ્યાને મંદિરમાં છોડી મૂકી. મંદિરના બાર બહારથી બંધ થઈ ગયા.

રાજા બિંબિસારને આજે અરમાન ઉતારવા હતા રાણી ચેલ્લણાના. એમને સાથે લઈને આજે એ જઈ રહ્યા હતા. મોટ મોટા મહાવીર ભક્તોને ય ફરમાનો મોકલાઈ ગયા હતા; વહેલી સવારે મંદિરે હાજર રહેવાના.

રાણી ચેલ્લણા સંપૂર્ણ સ્વસ્થ હતા. એમને કોઈ ભીતિ ન હતી. કોઇ સંદેહ ન હતો; અઘટિત બનવાનો. મંદિરે લોકોની ઠઠ જામી હતી.

રાજા બિંબિસાર મૂછે વળ દઈને રાણી ચેલ્લણાને કમ્પાવવા નિષ્ફળ પ્રયત્નો કરી રહ્યા હતા.

રાણી ચેલ્લણાને પાકો નિશ્ચય હતો. 'મારા સાધુમાં અમાસની રાતે ય કશું જોવા ન મળે. રાજા નાહકના બખાડા કરે છે. ક્યાંક પોતે જ ફસાઈ ન જાય ! ખાડો ખોદે તે પડે. એ ઉક્તિમાં જો કોઈ તથ્ય હોય તો.'

સંજય કહે, "વત્સ ! એ ભેદ એમ ઉકલે તેવો નથી. જરા પગ ઉપાડ. આપણે રાજા બિંબિસારના ગુપ્તખંડની બારીએ પહોંચી જઈએ."

બન્નેએ પગ ઉપાડયા. મગધરાજના રાજમહેલના વિવિધ ખંડોમાં એક ગુપ્ત મન્ત્રણાલય હતું. તેની પાછલી બારીએ બે ય પહોંચી ગયા. ભીંતે કાન દઇને ઊભા રહ્યા. ભારે ગુસ્સામાં મગધરાજ બોલતા સંભળાતા હતા.

"પૂજારી ! આ બધું શું બફાયું ? તમે મને રાત્રે શા સમાચાર આપ્યા હતા ? સન્યાસીને તમે જૈન સાધુ માની લીધો ? ભરમેદની વચ્ચે તમે મારા ધર્મની ઠેકડી ઉડાડી! હવે એના પરિણામ માટે તૈયાર થઇ જાઓ !

બાજુમાં જ ઊભેલી વેશ્યા થરથર ધ્રૂજતી હતી. કંપતાં સ્વરે તે બોલી, "મહારાજ ! એ દોષ પૂજારીનો નથી. એ જૈન-સાધુ જ હતા. હું રાત્રે આપના આદેશથી એ મંદિરમાં ગઇ ત્યારે મેં પણ એ શ્વેતવસ્ત્રધારી જૈનસાધુને જ જોયા હતા."

"તો પેઠો જૈન સાધુડો અને નીકળ્યો બાવો ? શી રીતે બને ? કોને તું સમજાવે છે ?" રાજા બિંબિસારે ક્રોધથી લાલચોળ થઇ જતાં કહ્યું.

"રાજન્ ! અપરાધ માફ કરો. પણ જે હકીકત બની છે તેમાં મીનમેખ પણ ફેરફાર કરીને અમારે બોલવાનું શું પ્રયોજન છે ?" જરાક સ્વસ્થ થઈને વેશ્યાએ કહ્યું.

"દીનબન્ધો ! આપના આદેશ મુજબ એ જૈનસાધુને

સંજય કહે, "વત્સ ! એ ભેદ એમ ઉકલે તેવો નથી. જરા પગ ઉપાડ. આપણે રાજા બિંબિસારના ગુપ્તખંડની બારીએ પહોંચી જઈએ."

બન્નેએ પગ ઉપાડયા. મગધરાજના રાજમહેલના વિવિધ ખંડોમાં એક ગુપ્ત મન્ત્રણાલય હતું. તેની પાછલી બારીએ બે ય પહોંચી ગયા. ભીંતે કાન દઈને ઊભા રહ્યા. ભારે ગુસ્સામાં મગધરાજ બોલતા સંભળાતા હતા.

"પૂજારી ! આ બધું શું બફાયું ? તમે મને રાત્રે શા સમાચાર આપ્યા હતા ? સન્યાસીને તમે જૈન સાધુ માની લીધો ? ભરમેદની વચ્ચે તમે મારા ધર્મની ઠેકડી ઉડાડી ! હવે એના પરિણામ માટે તૈયાર થઇ જાઓ !

બાજુમાં જ ઊભેલી વેશ્યા થરથર ધ્રૂજતી હતી. કંપતાં સ્વરે તે બોલી, "મહારાજ ! એ દોષ પૂજારીનો નથી. એ જૈન-સાધુ જ હતા. હું રાત્રે આપના આદેશથી એ મંદિરમાં ગઇ ત્યારે મેં પણ એ શ્વેતવસ્ત્રધારી જૈનસાધુને જ જોયા હતા."

"તો પેઠો જૈન સાધુડો અને નીકળ્યો બાવો ? શી રીતે બને ? કોને તું સમજાવે છે ?" રાજા બિંબિસારે ક્રોધથી લાલચોળ થઇ જતાં કહ્યું.

"રાજન્ ! અપરાધ માફ કરો. પણ જે હકીકત બની છે તેમાં મીનમેખ પણ ફેરફાર કરીને અમારે બોલવાનું શું પ્રયોજન છે ?" જરાક સ્વસ્થ થઈને વેશ્યાએ કહ્યું.

"દીનબન્ધો ! આપના આદેશ મુજબ એ જૈનસાધુને

એનો આત્મા તો સદા શુદ્ધ હતો છતાં સવારે લોકો શી કલ્પના કરશે ? 'વેશ્યા સાથે જૈનમુનિ ! થૂંકો થૂંકો એની ઉપર !' આવી ધર્મનિંદાની કલ્પનાએ એમને ધ્રજાવી મૂકયા. જેટલો આત્મા સાફ એટલો જ; રે ! અપેક્ષાએ એથી પણ વધુ- બાહ્ય વ્યવહાર સાફ જોઈએ. નહિ તો ઊંધુ વટાઈ જાય એવી તેમની માન્યતા હોવી જોઈએ.

એથી જ એક પછી એક કપડાં વગેરે તમામ વસ્તુ એમણે બળતી દીવેટની સહાય લઈને સળગાવી નાખી ! લંગોટી પહેરવા જેટલું કાપડ બાદ રાખીને.

'હા....' રાજા સાશ્ચર્ય સાંભળી રહ્યો. "પછી ?"

ચેલ્લણાની છાતી તો ગજગજ ફુલતી હતી.

પછી તો એ કપડાંની ભસ્મને શરીરે લગાડી દીધી. મંદિરના ખૂણે પડેલો ચિપીઓ લઈ લીધો હાથમાં....અને આપે સાંભળ્યું તેમ, બાર ખૂલતાં જ 'અલખ નિરંજન !' કહેતા એ સંત બહાર નીકળી પડયા.

રાજન્ ! જેવો સ્વચ્છ એ મુનિનો આત્મા હતો એવી જ સ્વચ્છ અને સાબદી એમની બુદ્ધિ હતી. એ વિના આટલો ઝડપી સફળ ફટકો સામે શી રીતે મારી શકે ?"

રાજા બિંબિસાર તો આ બધું સાંભળીને ત્યાં ને ત્યાં થીજી ગયા ! ન બોલે કે ન ચાલે !

રાણી ચેલ્લણાનો તો આનંદ ઉરમાં માતો ન હતો.

એનો આત્મા તો સદા શુદ્ધ હતો છતાં સવારે લોકો શી કલ્પના કરશે ? 'વેશ્યા સાથે જૈનમુનિ ! થૂંકો થૂંકો એની ઉપર !' આવી ધર્મનિંદાની કલ્પનાએ એમને ધ્રુજાવી મૂકયા. જેટલો આત્મા સાફ એટલો જ; રે ! અપેક્ષાએ એથી પણ વધુ- બાહ્ય વ્યવહાર સાફ જોઈએ. નહિ તો ઊંધુ વટાઈ જાય એવી તેમની માન્યતા હોવી જોઈએ.

એથી જ એક પછી એક કપડાં વગેરે તમામ વસ્તુ એમણે બળતી દીવેટની સહાય લઈને સળગાવી નાખી ! લંગોટી પહેરવા જેટલું કાપડ બાદ રાખીને.

'હા....' રાજા સાશ્ચર્ય સાંભળી રહ્યો. "પછી ?"

ચેલ્લણાની છાતી તો ગજગજ ફુલતી હતી.

પછી તો એ કપડાંની ભસ્મને શરીરે લગાડી દીધી. મંદિરના ખૂણે પડેલો ચિપીઓ લઈ લીધો હાથમાં....અને આપે સાંભળ્યું તેમ, બાર ખૂલતાં જ 'અલખ નિરંજન !' કહેતા એ સંત બહાર નીકળી પડ્યા.

રાજન્ ! જેવો સ્વચ્છ એ મુનિનો આત્મા હતો એવી જ સ્વચ્છ અને સાબદી એમની બુદ્ધિ હતી. એ વિના આટલો ઝડપી સફળ ફટકો સામે શી રીતે મારી શકે ?"

રાજા બિંબિસાર તો આ બધું સાંભળીને ત્યાં ને ત્યાં થીજી ગયા ! ન બોલે કે ન ચાલે !

રાણી ચેલ્લણાનો તો આનંદ ઉરમાં માતો ન હતો.

ધર્મપ્રશંસા જેવો કોઈ આદ્ય-ધર્મ નથી.

ધર્મનિન્દા જેવું કોઈ બીજું ઉત્કૃષ્ટ પાપ નથી. ધર્મનો પ્રભાવ વ્યાપે તેવી પ્રવૃત્તિ ન થાય તે હજુ ચાલે પરન્તુ ધર્મની નિન્દા થવા લાગે તેવી કોઈ સારી દેખાતી પણ પ્રવૃત્તિ થઈ શકે નહિ. આ છે જિનધર્મની પ્રધાન માન્યતા. આ જ મુદ્દા ઉપર એ મહાત્માએ સાધુવેષ જતો કરીને ધર્મનિન્દા થતી અટકાવી દીધી !

જે કાળ સુધી આવા મુનિવરો હશે ત્યાં સુધી ધર્મ વિજયવંતો રહેશે એમાં કોઈ સંદેહ નથી.

અને...... એ સિદ્ધાન્તનો પ્રત્યક્ષ પરચો જોવા મળશે જ. રાજા બિંબિસાર જેવો કટ્ટર જિનધર્મદ્વેષી જિનધર્મની સન્મુખ થશે.''

અજયને આ તત્ત્વજ્ઞાન ખૂબ જ અદ્‌ભુત જણાયું.

ગુરુજીની આંગળી પકડીને રાજમાર્ગ ઉપરથી પસાર થતા અજયના અંતરમાં કેટલા ય કલાકો સુધી આ તત્ત્વજ્ઞાને મગજમાં ઘોળાયા જ કર્યું.

ધર્મપ્રશંસા જેવો કોઈ આદ્ય-ધર્મ નથી.

ધર્મનિન્દા જેવું કોઈ બીજું ઉત્કૃષ્ટ પાપ નથી. ધર્મનો પ્રભાવ વ્યાપે તેવી પ્રવૃત્તિ ન થાય તે હજુ ચાલે પરન્તુ ધર્મની નિન્દા થવા લાગે તેવી કોઈ સારી દેખાતી પણ પ્રવૃત્તિ થઈ શકે નહિ. આ છે જિનધર્મની પ્રધાન માન્યતા. આ જ મુદ્દા ઉપર એ મહાત્માએ સાધુવેષ જતો કરીને ધર્મનિન્દા થતી અટકાવી દીધી !

જે કાળ સુધી આવા મુનિવરો હશે ત્યાં સુધી ધર્મ વિજયવંતો રહેશે એમાં કોઈ સંદેહ નથી.

અને...... એ સિદ્ધાન્તનો પ્રત્યક્ષ પરચો જોવા મળશે જ. રાજા બિંબિસાર જેવો કટ્ટર જિનધર્મદ્વેષી જિનધર્મની સન્મુખ થશે.''

અજયને આ તત્ત્વજ્ઞાન ખૂબ જ અદ્ભુત જણાયું.

ગુરુજીની આંગળી પકડીને રાજમાર્ગ ઉપરથી પસાર થતા અજયના અંતરમાં કેટલા ય કલાકો સુધી આ તત્ત્વજ્ઞાને મગજમાં ઘોળાયા જ કર્યું.

ત્યાં ધ્યાનસ્થ મુનિની આંખો ઊઘડી! મગધરાજે નમસ્કાર કર્યો. મુનિએ "ધર્મલાભ" કહ્યું.

"મુનિવર!" મગધરાજ બોલ્યા, "પૂછ્યા વિના નથી રહી શકતો કે ફાટફાટ યૌવનકાળમાં આપે સંસારના સુખો કેમ ત્યાગ્યાં? આપની દેહલતાનું સૌષ્ઠવ કહે છે કે આપ કોઈ સામાન્ય જન તો ન જ હતા. તો પછી એવું તે કયું દુઃખનું વાદળ તૂટી પડયું કે જેણે આપના સુખી સંસારને ખારો–ખાટો કરી નાખ્યો!"

આ જ વખતે અજય–સંજયની જોડલી ફરતી ફરતી ત્યાં આવી ચડી હતી. મગધરાજને જોઈને બે ય ત્યાંજ થંભી ગયા.

સ્મિત કરતાં મુનિવરે કહ્યું, "રાજન્! દુઃખ તો બીજી કોઈ વાતનું ન હતું પણ જગતમાં હું અનાથ છું એવું મને લાગ્યું. મારે કોઈનું શરણું ન હતું. અશરણ–અસહાય જગતમાં રહીને શું કરું? આધાર વિના નિરાધાર રહેવામાં કેટલા જોખમ! માટે જ અનાથ એવો હું નીકળી ગયો એ લોભામણા જગતમાંથી."

મગધરાજ ખડખડ હસી પડયા! પેંગડામાં પગ ભરાવતા બોલ્યા, "મુનિરાજ! કેવી વાત કરો છો? જવા દો એ ભૂતકાળને! તમે અનાથ છો? લો ત્યારે, હું તમારો નાથ થઈ જાઉં છું! બોલો, ચાલશો હવે મારા મહેલે?"

મગધરાજને જોરથી તમાચ પડી જાય તે રીતે તુરત જ મુનિએ વળતો ઉત્તર આપી દીધો, "મગધેશ્વર, તમે

ત્યાં ધ્યાનસ્થ મુનિની આંખો ઊઘડી! મગધરાજે નમસ્કાર કર્યો. મુનિએ "ધર્મલાભ" કહ્યું.

"મુનિવર!" મગધરાજ બોલ્યા, "પૂછ્યા વિના નથી રહી શકતો કે ફાટફાટ યૌવનકાળમાં આપે સંસારના સુખો કેમ ત્યાગ્યાં? આપની દેહલતાનું સૌષ્ઠવ કહે છે કે આપ કોઈ સામાન્ય જન તો ન જ હતા. તો પછી એવું તે કયું દુઃખનું વાદળ તૂટી પડયું કે જેણે આપના સુખી સંસારને ખારો–ખાટો કરી નાખ્યો!"

આ જ વખતે અજય–સંજયની જોડલી ફરતી ફરતી ત્યાં આવી ચડી હતી. મગધરાજને જોઈને એ ય ત્યાંજ થંભી ગયા.

સ્મિત કરતાં મુનિવરે કહ્યું, "રાજન્! દુઃખ તો બીજી કોઈ વાતનું ન હતું પણ જગતમાં હું અનાથ છું એવું મને લાગ્યું. મારે કોઈનું શરણું ન હતું. અશરણ–અસહાય જગતમાં રહીને શું કરું? આધાર વિના નિરાધાર રહેવામાં કેટલા જોખમ! માટે જ અનાથ એવો હું નીકળી ગયો એ લોભામણા જગતમાંથી."

મગધરાજ ખડખડ હસી પડયા! પેંગડામાં પગ ભરાવતા બોલ્યા, "મુનિરાજ! કેવી વાત કરો છો? જવા દો એ ભૂતકાળને! તમે અનાથ છો? લો ત્યારે, હું તમારો નાથ થઈ જાઉં છું! બોલો, ચાલશો હવે મારા મહેલે?"

મગધરાજને જોરથી તમાચ પડી જાય તે રીતે તુરત જ મુનિએ વળતો ઉત્તર આપી દીધો, "મગધેશ્વર, તમે

કરવા બદલ. કોઈ મારો રોગ લે નહિ મારી વેદનાને થોડી પણ ઘટાડે નહિ ! મારી પ્રિયતમાએ બધા રંગરાગ–વિલેપનો ત્યાગ્યા ! મેં કહ્યું, "તેથી શું મારો રોગ દૂર થયો ?" તમે બધી મારા સુખની જ ભાગીદાર ! દુઃખમાં કાંઈ લેવા-દેવા નહિ ! કેવી સ્વાર્થમયી દુનિયા ! પિતાજીને કહ્યું, "ધનના ભંડાર ખુલ્લાં મૂકી દો. મારી વેદના શાન્ત કરો.

પણ રાજન્ ! સહુનો એક જ જવાબ હતો કે "અમે બનતું બધું જ કરી રહ્યા છીએ. પણ તારું કર્મ જ પ્રતિકુળ છે. ત્યાં અમારાથી શું થાય ?"

આવો નઘરોળ જવાબ સાંભળવા હું કાયર હતો. ત્યારે મારો ક્રોધ બેકાબુ બની જતો. હું બેફામ બોલી નાંખતો. પણ એ બધું ય તોફાન મારા દુઃખમાં વૃદ્ધિ જ કરતું.

તનના તાપ અને મનના સંતાપ !

રાજન્ ! એક રાત્રિની વાત કરું ! સહુ સ્વાર્થીજનો સૂઈ ગયા હતા. જાગતો હતો માત્ર હું !

મને એ વખતે લાગ્યું કે આ જગતમાં મારું કોઈ નથી ! હું સાવ અનાથ છું ! કર્મની ચૂંગાલમાં ફસાયેલું ખૂબ જ દયાપાત્ર મગતરું છું ! કર્મરાજ ધારે તે પળે મને ચોળી નાંખી શકે તેવી દયામણી દીન–દશામાં હું સબડું છું !

ઓહ ! માનવ જેવો માનવ અનાથ ! ધનાઢ્ય શેઠનો પુત્ર–અનાથ ! વત્સલમાતાનો દીકરો અનાથ ! કામણગારી

કરવા બદલ. કોઈ મારો રોગ લે નહિ મારી વેદનાને થોડી પણ ઘટાડે નહિ ! મારી પ્રિયતમાએ બધા રંગરાગ–વિલેપનો ત્યાગ્યા ! મેં કહ્યું, "તેથી શું મારો રોગ દૂર થયો ?" તમે બધી મારા સુખની જ ભાગીદાર ! દુઃખમાં કાંઈ લેવા-દેવા નહિ ! કેવી સ્વાર્થમયી દુનિયા ! પિતાજીને કહ્યું, "ધનના ભંડાર ખુલ્લાં મૂકી દો. મારી વેદના શાન્ત કરો.

પણ રાજન્ ! સહુનો એક જ જવાબ હતો કે "અમે બનતું બધું જ કરી રહ્યા છીએ. પણ તારું કર્મ જ પ્રતિકુળ છે. ત્યાં અમારાથી શું થાય ?"

આવો નઘરોળ જવાબ સાંભળવા હું કાયર હતો. ત્યારે મારો ક્રોધ બેકાબુ બની જતો. હું બેફામ બોલી નાંખતો. પણ એ બધું ય તોફાન મારા દુઃખમાં વૃદ્ધિ જ કરતું.

તનના તાપ અને મનના સંતાપ !

રાજન્ ! એક રાત્રિની વાત કરું ! સહુ સ્વાર્થીજનો સૂઈ ગયા હતા. જાગતો હતો માત્ર હું !

મને એ વખતે લાગ્યું કે આ જગતમાં મારું કોઈ નથી ! હું સાવ અનાથ છું ! કર્મની ચૂંગાલમાં ફસાયેલું ખૂબ જ દયાપાત્ર મગતરું છું ! કર્મરાજ ધારે તે પળે મને ચોળી નાંખી શકે તેવી દયામણી દીન–દશામાં હું સબડું છું !

ઓહ ! માનવ જેવો માનવ અનાથ ! ધનાઢ્ય શેઠનો પુત્ર–અનાથ ! વત્સલમાતાનો દીકરો અનાથ ! કામણગારી

હું પણ ઊઠ્યો. પણ હવે સદા માટે ઊઠી ગયો હતો. મારું મન ઊઠી ગયું હતું સંસારથી !

સહુને મેં ભેગા કર્યા !

રાતની સઘળી બીના જણાવી ! મારો સંકલ્પ જણાવ્યો ! પિતાજીને કહ્યું, "મારા મહાભિનિષ્ક્રમણનો મહોત્સવ કરો !"

"મગધેશ્વર ! મોહરાજના વફાદાર મારા કુટુમ્બીજનોને એણે ખૂબ સતાવ્યા. રડાવ્યા, કકળાવ્યા........બધું જ કર્યું. પણ હવે મૂર્ખ બને એ બીજા !

મેં સઘળું ય ત્યાગ્યું !

જાણીને મારી અનાથતા ? રાજન્ ! તમે ય અનાથ છો હોં ! સમજી ગયાને આ વાત ?

મગધપતિ ! સાથે સાથે બીજી પણ એક વાત સાંભળી લ્યો. જે અનાથતાનું મેં વર્ણન કર્યું તેને ક્યાંય ટપી જાય તેવી એક બીજી અનાથતા પણ છે. આ જગતમાં નહિ હોં ! પણ એ જગતના ત્યાગીમાં !

સર્વસંગનો ત્યાગ કરીને જે વેષધારી આત્માઓ પાંચ ઈન્દ્રિયોના વિષયોમાં પોતાનું ભાન ભૂલી જાય છે; જેઓ કાયાની આળપંપાળમાં પડી જાય છે, એક દેહની પુષ્ટિ માટે ગુરુની સાથે જેઓ માયા–પ્રપંચ ખેલે છે, માન-પાન ખાતર જેવો દંભી જીવન જીવે છે, પરલોકને, કર્મને, પરમાત્માને, ગુરુને–સહુને જે વિસરી જાય છે એના જેવો અનાથ બીજો કોઈ નથી. હું પણ તે વખતે તેવો અનાથ

હું પણ ઊઠ્યો. પણ હવે સદા માટે ઊઠી ગયો હતો. મારું મન ઊઠી ગયું હતું સંસારથી !

સહુને મેં ભેગા કર્યા !

રાતની સઘળી બીના જણાવી ! મારો સંકલ્પ જણાવ્યો ! પિતાજીને કહ્યું, "મારા મહાભિનિષ્ક્રમણનો મહોત્સવ કરો !"

"મગધેશ્વર ! મોહરાજના વફાદાર મારા કુટુમ્બીજનોને એણે ખૂબ સતાવ્યા. રડાવ્યા, કકળાવ્યા........બધું જ કર્યું. પણ હવે મૂર્ખ બને એ બીજા !

મેં સઘળું ય ત્યાગ્યું !

જાણીને મારી અનાથતા ? રાજન્ ! તમે ય અનાથ છો હોં ! સમજી ગયાને આ વાત ?

મગધપતિ ! સાથે સાથે બીજી પણ એક વાત સાંભળી લ્યો. જે અનાથતાનું મેં વર્ણન કર્યું તેને કયાંય ટપી જાય તેવી એક બીજી અનાથતા પણ છે. આ જગતમાં નહિ હોં ! પણ એ જગતના ત્યાગીમાં !

સર્વસંગનો ત્યાગ કરીને જે વેષધારી આત્માઓ પાંચ ઈન્દ્રિયોના વિષયોમાં પોતાનું ભાન ભૂલી જાય છે; જેઓ કાયાની આળપંપાળમાં પડી જાય છે, એક દેહની પુષ્ટિ માટે ગુરુની સાથે જેઓ માયા-પ્રપંચ ખેલે છે, માન-પાન ખાતર જેવો દંભી જીવન જીવે છે, પરલોકને, કર્મને, પરમાત્માને, ગુરુને-સહુને જે વિસરી જાય છે એના જેવો અનાથ બીજો કોઈ નથી. હું પણ તે વખતે તેવો અનાથ

[૫]

મહાવીરભક્ત શ્રેણિક

*

ભગવાન મહાવીરના પરમભક્ત બની ગએલા મગધપતિ શ્રેણિક એકવાર પરમાત્માની પાસે બેઠા હતા. વિનીત પુત્ર અભય બાજુમાં હતો. કાલસૌરિક કસાઈ પણ ત્યાં જ બેઠો હતો.

એ વખતે એક પુરૂષ ત્યાં આવ્યો. પોતાના શરીરમાંથી નીકળતી રસી જાણે પરમાત્માને લગાડતો હોય તેવું કાંઈક કરતો દેખાતા જ ભક્ત શ્રેણિક અંતરમાં સમસમી ઊઠ્યો. પણ અત્યારે બોલવાનો અવસર ન હતો. ત્યાં એકદમ છીંક આવી. તરતજ પેલા પુરૂષે ભગવાનને કહ્યું, "આપ મરો;" અભયને કહ્યું, "જીવો કે મરો," કાલસૌરિકને કહ્યું, "તું જીવીશ પણ નહિ, મરીશ પણ નહિ." શ્રેણિકને કહ્યું, "તું જીવતો જ રહે." આમ કહીને એ પુરૂષ એકદમ અલોપ થઈ ગયો !

[૫]

મહાવીરભક્ત શ્રેણિક

*

ભગવાન મહાવીરના પરમભક્ત બની ગએલા મગધપતિ શ્રેણિક એકવાર પરમાત્માની પાસે બેઠા હતા. વિનીત પુત્ર અભય બાજુમાં હતો. કાલસૌરિક કસાઈ પણ ત્યાં જ બેઠો હતો.

એ વખતે એક પુરૂષ ત્યાં આવ્યો. પોતાના શરીરમાંથી નીકળતી રસી જાણે પરમાત્માને લગાડતો હોય તેવું કાંઈક કરતો દેખાતા જ ભક્ત શ્રેણિક અંતરમાં સમસમી ઊઠ્યો. પણ અત્યારે બોલવાનો અવસર ન હતો. ત્યાં એકદમ છીંક આવી. તરતજ પેલા પુરૂષે ભગવાનને કહ્યું, "આપ મરો;" અભયને કહ્યું, "જીવો કે મરો," કાલસૌરિકને કહ્યું, "તું જીવીશ પણ નહિ, મરીશ પણ નહિ." શ્રેણિકને કહ્યું, "તું જીવતો જ રહે." આમ કહીને એ પુરૂષ એકદમ અલોપ થઈ ગયો!

જાય? ના. ના. એ બને જ શી રીતે?" એકદમ અકળાઈ ગએલા શ્રેણીક એકશ્વાસે બોલી ઊઠ્યા.

"રાજન્! કર્મસત્તા કોઇને છોડતી નથી. સાંભળો. મારી સાથેના પરિચયમાં તમે આવ્યા તે પહેલાંની આ વાત છે. તમે એકવાર મૃગયા ખેલવા ગયા હતા. ત્યાં તમે સગર્ભા હરિણીને તીર માર્યું! ગર્ભ અને હરિણી બે ય એક જ તીરે ખતમ થઇ ગયા! આ જોઈ ને તમે આનંદમાં આવી જઈને સાથે રહેલા મિત્રવૃન્દને કહ્યું, "કેવી તાકાત બતાડી આપી! એકજ તીરે બે ખતમ!"

રાજન્! આજ વખતે આયુષ્યનો નિકાચિત બંધ પડી ગયો! આવો હિંસકભાવ નારકનું જ આયુષ્ય બંધાવી દે."

"પણ પ્રભો! કોઈ રસ્તો બતાડો. મહાવીરનો ભક્ત નારકે જશે તો ભગવાન મહાવીરની નિંદા થશે હોં!

"રાજન્! કોઈ રસ્તો નથી. નિકાચિત કર્મ ભોગવવું જ પડે. પછી તે ચક્રવર્ત્તી હોય કે તીર્થંકર હોય તો તેનો ય ભોગવ્યેજ છૂટકો થાય."

"પરમાત્મન્! તો શું આપની ભક્તિના જળથી એ કર્મ હવે ધોવાઈ શકે જ નહિ? મારા રોમરોમમાં આજે આપ વસ્યા છો! ચીરી નાંખે કોઈ મારી છાતી. "વીર" સિવાય બીજું કાંઈ એમાં જોવા મળે તો ગુલામ થઈ જાઉં એનો! રાજાની આંખો અશ્રુભીની થઈ ગઈ!

ઓ! દયાસાગર! નારક એટલે? આપે એનું જે વર્ણન કર્યું છે તે બધું ય મારી આંખ સામે તરવરે

જાય? ના. ના. એ બને જ શી રીતે?" એકદમ અકળાઈ ગએલા શ્રેણીક એકશ્વાસે બોલી ઊઠ્યા.

"રાજન્! કર્મસત્તા કોઇને છોડતી નથી. સાંભળો. મારી સાથેના પરિચયમાં તમે આવ્યા તે પહેલાંની આ વાત છે. તમે એકવાર મૃગયા ખેલવા ગયા હતા. ત્યાં તમે સગર્ભા હરિણીને તીર માર્યું! ગર્ભ અને હરિણી બે ય એક જ તીરે ખતમ થઇ ગયા! આ જોઈ ને તમે આનંદમાં આવી જઈને સાથે રહેલા મિત્રવૃન્દને કહ્યું, "કેવી તાકાત બતાડી આપી! એકજ તીરે બે ખતમ!"

રાજન્! આજ વખતે આયુષ્યનો નિકાચિત બંધ પડી ગયો! આવો હિંસકભાવ નારકનું જ આયુષ્ય બંધાવી દે."

"પણ પ્રભો! કોઈ રસ્તો બતાડો. મહાવીરનો ભક્ત નારકે જશે તો ભગવાન મહાવીરની નિંદા થશે હો!

"રાજન્! કોઈ રસ્તો નથી. નિકાચિત કર્મ ભોગવવું જ પડે. પછી તે ચક્રવર્ત્તી હોય કે તીર્થંકર હોય તો તેનો ય ભોગવ્યેજ છૂટકો થાય."

"પરમાત્મન્! તો શું આપની ભક્તિના જળથી એ કર્મ હવે ધોવાઈ શકે જ નહિ? મારા રોમરોમમાં આજે આપ વસ્યા છો! ચીરી નાંખે કોઈ મારી છાતી. "વીર" સિવાય બીજું કાંઈ એમાં જોવા મળે તો ગુલામ થઈ જાઉં એનો! રાજાની આંખો અશ્રુભીની થઈ ગઈ!

ઓ દયાસાગર! નારક એટલે? આપે એનું જે વર્ણન કર્યું છે તે બધું ય મારી આંખ સામે તરવરે

આપતા કરુણાપતિ પરમાત્મા બોલ્યા, "હવે એ નિર્માણમાં કોઈ જ ફેરફાર થઈ શકે તેમ નથી. પણ તમે ક્ષાયિક સમ્યગ્દર્શનના સ્વામી છો. એટલે સમ્યગ્દર્શનની એ જ્યોત ત્યાં પણ જલતી રહેશે. એનો પ્રકાશ તમને ઠીક ઠીક સ્વસ્થતા અને શાન્તિ આપશે. અને એ જીવન પૂર્ણ થશે પછી તો તમે મારા જેવા જ—મારી જ ઉંમરના, મારી જ ઉંચાઈવાળા, ઘણી બાબતોમાં મારી સરખાઈવાળા પદ્મનાભ નામે પ્રથમ તીર્થંકર થશો. માટે જરા ય ખેદ કરશો નહિ. પ્રાપ્ત સંયોગોમાં સ્વસ્થતા પામો એ જ જરૂરી છે. પછી સંયોગ ગમે તેનો હોય."

ગંગોત્રીના શીતળ જળ જેવી ભગવાનની વાણી સાંભળીને ભક્ત શાન્ત થયો.

જે જેવું ધ્યાન કરે તે તેવો તો થાય જ પરન્તુ અહીં તો તેવડો અને તેટલો પણ થયો! કેવો હશે એ ભક્ત! કેવી હશે એ ભગવાનની કૃપા!

ભગવાનની ભાવી ભેટ સ્વીકારીને ભક્ત ઊભો થયો. પાછલા પગે ચાલતો બહાર નીકળી ગયો. પીઠ કર્યા વિના. ભગવાનનું દર્શન એટલો વધુ સમય મળવાનું સદ્ભાગ્ય પમાય એથીસ્તો.

કેવી અલબેલી એ ભક્ત–ભગવાનની જોડલી! રાગી–વીતરાગીના ય કેવા અપૂર્વ મેળ–મિલાપ! કેવી એમની વાતો!

છતાં ય રાગી તે રાગી–વીતરાગી તે વીતરાગી.

આપતા કરુણાપતિ પરમાત્મા બોલ્યા, "હવે એ નિર્માણમાં કોઈ જ ફેરફાર થઈ શકે તેમ નથી. પણ તમે ક્ષાયિક સમ્યગ્દર્શનના સ્વામી છો. એટલે સમ્યગ્દર્શનની એ જ્યોત ત્યાં પણ જલતી રહેશે. એનો પ્રકાશ તમને ઠીક ઠીક સ્વસ્થતા અને શાન્તિ આપશે. અને એ જીવન પૂર્ણ થશે પછી તો તમે મારા જેવા જ—મારી જ ઉંમરના, મારી જ ઉંચાઈવાળા, ઘણી બાબતોમાં મારી સરખાઈવાળા પદ્મનાભ નામે પ્રથમ તીર્થંકર થશો. માટે જરા ય ખેદ કરશો નહિ. પ્રાપ્ત સંયોગોમાં સ્વસ્થતા પામો એ જ જરૂરી છે. પછી સંયોગ ગમે તેનો હોય."

ગંગોત્રીના શીતળ જળ જેવી ભગવાનની વાણી સાંભળીને ભક્ત શાન્ત થયો.

જે જેવું ધ્યાન કરે તે તેવો તો થાય જ પરન્તુ અહીં તો તેવડો અને તેટલો પણ થયો! કેવો હશે એ ભક્ત! કેવી હશે એ ભગવાનની કૃપા!

ભગવાનની ભાવી ભેટ સ્વીકારીને ભક્ત ઊભો થયો. પાછલા પગે ચાલતો બહાર નીકળી ગયો. પીઠ કર્યા વિના. ભગવાનનું દર્શન એટલો વધુ સમય મળવાનું સદ્ભાગ્ય પમાય એથીસ્તો.

કેવી અલબેલી એ ભક્ત–ભગવાનની જોડલી! રાગી–વીતરાગીના ય કેવા અપૂર્વ મેળ–મિલાપ! કેવી એમની વાતો!

છતાં ય રાગી તે રાગી–વીતરાગી તે વીતરાગી.

દોડતા બહાર આવ્યા; ચરણોમાં આળોટી પડ્યા! હર્ષથી ગદ્‌ગદ્ થઈ ગયા! "પ્રભો! પ્રભો! પધારો પધારો મારા આંગણે!"

"મહાશતક! તમે આજે તમારી પત્ની રેવતી ઉપર ક્રોધ કર્યો કેમ વારુ? આવેશમાં આવી જઇને 'સાત દિવસ બાદ મૃત્યુ અને પ્રથમ નારકમાં તારું ગમન!' એ વાત તેને કરીને?"

"હા. ભંતે!" મહાશતક બોલ્યા.

તો ત્રિલોકપતિ પરમાત્માએ જણાવ્યું છે કે તેની ક્ષમાપના કરી લો. ઉપશમ પ્રાપ્ત કરો; ક્રોધને દૂર કરો. પ્રભુએ કહ્યું છે કે ક્રોધથી બોલાતું સત્યવચન પણ અસત્યવચન છે. શુદ્ધ થાઓ. તમારા જેવા શ્રમણોપાસકને આ ન છાજે."

પશ્ચાત્તાપના આંસુ પાડતા મહાશતક બોલ્યા, "પરમાત્માએ મારી કેટલી કાળજી કરી! ભગવંત! ખરેખર મારી ભૂલ થઈ ગઈ હો! એ સ્ત્રી ઉન્માર્ગગામિની હતી. અને ઉપરથી મને ધર્મારાધનમાં અંતરાયભૂત થતી હતી. આજે સવારે યદ્વા તદ્વા બોલવા લાગી. એટલે, એનું ભાવી કેવું હશે? એ જાણવા મેં અવધિજ્ઞાનનો ઉપયોગ મૂક્યો અને સાતજ દિવસમાં અતિસારના વ્યાધિથી તેનું મૃત્યુ અને પછી પ્રથમ નારકગમન મેં જોયું....હું કંપી ઊઠ્યો. અને તરતજ મેં એ બાઈને ક્રોધાવેશમાં આ બધું કહી દીધું! પ્રભો! મારી ભૂલ થઈ ગઈ. સત્ય કથન

[૭]

સાવધાન સદ્દાલકપુત્ર

*

મગધના મહાલયોને વિરાગની આંખોથી જોતા સંજય રાજમાર્ગે આગળ વધી રહ્યા હતા. અજય તો એનો પડછાયો! સાથે જ હોય ને!

આગળ વધતાં વધતાં એક ભવ્ય મહાલય આવ્યું. વિશાળ એનું પ્રાંગણ હતું. એ પ્રાંગણમાં ઠીક ઠીક મોટી માનવમેદની જણાતી હતી. કોલાહલ પણ પુષ્કળ થતો હતો.

"રે! આ કોનું મહાલય! હં. યાદ આવ્યું." સંજયે સ્વગત બોલી નાખ્યું. આ તો ધનાઢ્ય સદ્દાલકપુત્ર! હમણાં જ તીર્થેશ ભગવાન મહાવીરના પરમભકત બન્યા છે. તે જ સદ્દાલપુત્ર!

પણ અહીં આ કોલાહલ શો? દેવાધિદેવ ભગવાન મહાવીરનો ખરો ભક્ત તો પ્રાયઃ વ્રતધારી હોય, સંતોષ તો એનું મુખ્ય વ્રત હોય! જ્યાં સંતોષ છે ત્યાં મત–મમત કે મમતાના તોફાન શેના?

[૭]

સાવધાન સદ્દાલકપુત્ર

*

મગધના મહાલયોને વિરાગની આંખોથી જોતા સંજય રાજમાર્ગે આગળ વધી રહ્યા હતા. અજય તો એનો પડછાયો! સાથે જ હોય ને !

આગળ વધતાં વધતાં એક ભવ્ય મહાલય આવ્યું. વિશાળ એનું પ્રાંગણ હતું. એ પ્રાંગણમાં ઠીક ઠીક મોટી માનવમેદની જણાતી હતી. કોલાહલ પણ પુષ્કળ થતો હતો.

"રે ! આ કોનું મહાલય ! હં. યાદ આવ્યું." સંજયે સ્વગત બોલી નાખ્યું. આ તો ધનાઢય સદ્દાલકપુત્ર! હમણાં જ તીર્થેશ ભગવાન મહાવીરના પરમભકત બન્યા છે. તે જ સદ્દાલપુત્ર !

પણ અહીં આ કોલાહલ શો ? દેવાધિદેવ ભગવાન મહાવીરનો ખરો ભક્ત તો પ્રાયઃ વ્રતધારી હોય, સંતોષ તો એનું મુખ્ય વ્રત હોય ! જ્યાં સંતોષ છે ત્યાં મત–મમત કે મમતાના તોફાન શેના ?

લીક વિશિષ્ટતાઓ હશે, મારા સર્વજ્ઞત્વની એમને ખાત્રી
ી હશે ત્યારે જ મારા અનુયાયી બનતા હશે ને ?

અને તું ય મારો જ અનુયાયી છે ને ! આ તો
ને કોઇએ ઘેલો બનાવ્યો છે એટલું જ. બાકી એ આવતી
લ દૂર નથી જેમાં હું તને મારા પગમાં પડતો, માફી
ાંગતો જોઇશ.” એમ કહીને ગોશાલક ખડખડ હસી પડયો.

ટોળામાં ગણગણાટ ચાલુ જ હતો. દરેક સાધુ ક્ષમા-
ૂર્તિ ભગવાન મહાવીરદેવની ભરપેટ નિંદા કરતો હતો.
ને ભગવાન ગોશાલકના નામની વચ્ચે વચ્ચે જય
ોલાવતો હતો.

સદ્દાલકને સમજાવવાના મંખલિપુત્રના પ્રયત્નો ચાલુ
જ હતા; પણ સદ્દાલક કેમે ય મચક આપતા ન હતા.

કયારેક નરમ થઈને તો કયારેક ગરમ બનીને
ગોશાલકે ઘણું ઘણું કહી નાખ્યું. પણ જાણે પથ્થર ઉપર
પાણી વહી ગયું !

ગોશાલક બોલતો રહ્યો. સદ્દાલક સાંભળતો રહ્યો. કોઈ
વાતનો કશો ખુલાસો નહિ, ઊંચું ય જોવાનું નહિ.

સદ્દાલકનું એ મૌન ગોશાલકને અકળાવી ગયું. એ
ગુસ્સાખોરૂઆ થઈ ગયો. ક્રોધથી એના દાંત કમ્પવા લાગ્યા.
એનું અંગ ધ્રૂજવા લાગ્યું ! એનું મોં લાલપીળું થઈ
ગયું “ઓ મૂર્ખ ! મારી પાછળ રાત ને દી ભમનારો
તું આજે મારી સામે પણ જોવા લાચાર બન્યો છે ! યાદ રાખ,

કેટલીક વિશિષ્ટતાઓ હશે, મારા સર્વજ્ઞત્વની એમને ખાત્રી થતી હશે ત્યારે જ મારા અનુયાયી બનતા હશે ને ?

અને તું ય મારો જ અનુયાયી છે ને ! આ તો તને કોઇએ ઘેલો બનાવ્યો છે એટલું જ. બાકી એ આવતી કાલ દૂર નથી જેમાં હું તને મારા પગમાં પડતો, માફી માંગતો જોઇશ.” એમ કહીને ગોશાલક ખડખડ હસી પડયો.

ટોળામાં ગણગણાટ ચાલુ જ હતો. દરેક સાધુ ક્ષમામૂર્ત્તિ ભગવાન મહાવીરદેવની ભરપેટ નિંદા કરતો હતો. અને ભગવાન ગોશાલકના નામની વચ્ચે વચ્ચે જય બોલાવતો હતો.

સદ્દાલકને સમજાવવાના મંખલિપુત્રના પ્રયત્નો ચાલુ જ હતા; પણ સદ્દાલક કેમે ય મચક આપતા ન હતા.

કયારેક નરમ થઈને તો કયારેક ગરમ બનીને ગોશાલકે ઘણું ઘણું કહી નાખ્યું. પણ જાણે પથ્થર ઉપર પાણી વહી ગયું !

ગોશાલક બોલતો રહ્યો. સદ્દાલક સાંભળતો રહ્યો. કોઈ વાતનો કશો ખુલાસો નહિ, ઊંચું ય જોવાનું નહિ.

સદ્દાલકનું એ મૌન ગોશાલકને અકળાવી ગયું. એ ધુંઆફૂંઆ થઈ ગયો. ક્રોધથી એના દાંત કમ્પવા લાગ્યા. એનું અંગ ધ્રૂજવા લાગ્યું ! એનું મોં લાલપીળું થઈ ગયું “ ! ઓ મૂર્ખ ! મારી પાછળ રાત ને દી ભમનારો તું આજે મારી સામે પણ જોવા લાચાર બન્યો છે ! યાદ રાખ,

બીજું તમે કહો છો કે, "સામું કેમ જોતા નથી?" એનો ઉત્તર એ છે કે મને ભય છે કે મારો તાજો નવો શ્રદ્ધાનો રંગ તમારા દર્શનથી ક્યાંક ઝાંખો પડી જાય. એક બીજાની શરમની આ વાત છે. ભૂતકાળનો ભક્ત તમારી શરમમાં પડી જાય તો સત્ય પણ છોડી દેવાની એને કદાચ ફરજ પડે એવી સ્થિતિમાં એ મુકાઈ જાય. મને એ વાત પરવડે તેમ નથી. મારી તમને વિનંતિ છે કે તમો ક્ષમા ધારણ કરો. પંથ વધારવાના કાવાદાવામાં ન પડો. પંથ જગતમાં એક જ છે સત્યનો. જ્યાં સત્ય છે ત્યાં સહુ કોઈ સત્યનો જિજ્ઞાસુ જઈ શકે. પછી તે સત્ય ભગવાન મહાવીરદેવ પાસે હોય કે ગમે ત્યાં હોય! મેં બધું જોયું છે. અંતે મને જે સત્ય સમજાયું તે મેં સ્વીકાર્યું છે. ભગવાન મહાવીરદેવને મેં શિરસાવંદ્ય કર્યા હોય તો તે સત્યની અખંડ પ્રતિમા હોવાના કારણે જ. તમને મેં છોડયા હોય તો નરદમ જૂઠના તમારા કટ્ટર પક્ષપાતને લીધે જ. બાકી તમારા સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ આત્માને તો હું એટલા જ ભાવથી નમું છું. જેટલા ભાવથી સચ્ચિદાનંદમૂર્તિ ભગવાન મહાવીરને."

કોલાહલ એકદમ વધી ગયો. ગોશાલક–પંથીઓ રાડો પાડીને બોલવા લાગ્યા. ગાળો પણ સંભળાવા લાગી. વાતાવરણ તોફાની બનતું લાગ્યું. સમયપારખુ સદ્દાલક મહાલયમાં ચાલી ગયા.

ધમપછાડા કરતો ગોશાલક રસ્તે પડયો.

અજય સંજય માર્ગે પડયા. રસ્તામાં સંજયે કહ્યું, "જોયું ને સદ્દાલક પુત્રનું સમ્યગ્દર્શન! જ્યાં અસત્ય છે ત્યાં

બીજું તમે કહો છો કે, "સામું કેમ જોતા નથી?" એનો ઉત્તર એ છે કે મને ભય છે કે મારો તાજો નવો શ્રદ્ધાનો રંગ તમારા દર્શનથી ક્યાંક ઝાંખો પડી જાય. એક બીજાની શરમની આ વાત છે. ભૂતકાળનો ભક્ત તમારી શરમમાં પડી જાય તો સત્ય પણ છોડી દેવાની એને કદાચ ફરજ પડે એવી સ્થિતિમાં એ મુકાઈ જાય. મને એ વાત પરવડે તેમ નથી. મારી તમને વિનંતિ છે કે તમો ક્ષમા ધારણ કરો. પંથ વધારવાના કાવાદાવામાં ન પડો. પંથ જગતમાં એક જ છે સત્યનો. જ્યાં સત્ય છે ત્યાં સહુ કોઈ સત્યનો જિજ્ઞાસુ જઈ શકે. પછી તે સત્ય ભગવાન મહાવીરદેવ પાસે હોય કે ગમે ત્યાં હોય! મેં બધું જોયું છે. અંતે મને જે સત્ય સમજાયું તે મેં સ્વીકાર્યું છે. ભગવાન મહાવીરદેવને મેં શિરસાવંદ્ય કર્યા હોય તો તે સત્યની અખંડ પ્રતિમા હોવાના કારણે જ. તમને મેં છોડ્યા હોય તો નરદમ જૂઠના તમારા કટ્ટર પક્ષપાતને લીધે જ. બાકી તમારા સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ આત્માને તો હું એટલા જ ભાવથી નમું છું. જેટલા ભાવથી સચ્ચિદાનંદમૂર્તિ ભગવાન મહાવીરને."

કોલાહલ એકદમ વધી ગયો. ગોશાલક–પંથીઓ રાડો પાડીને બોલવા લાગ્યા. ગાળો પણ સંભળાવા લાગી. વાતાવરણ તોફાની બનતું લાગ્યું. સમયપારખુ સદ્દાલક મહાલયમાં ચાલી ગયા.

ધમપછાડા કરતો ગોશાલક રસ્તે પડ્યો.

અજય સંજય માર્ગે પડ્યા. રસ્તામાં સંજયે કહ્યું, "જોયું ને સદ્દાલક પુત્રનું સમ્યગ્દર્શન! જ્યાં અસત્ય છે ત્યાં

[૮]

રાજર્ષિ પ્રસન્નચન્દ્ર

શાસનપતિ પરમાત્મા મહાવીરદેવની દેશના સાંભળવા અજય સંજય જઈ રહ્યા હતા. લાંબો હતો પંથ. ધર્મની વાતો કરતાં કરતાં એ પંથ ટૂંકાવી રહ્યા હતા.

ત્યાં એકાએક દેવદુંદુભિઓ બજી. દેવો નીચે ઊતરતા દેખાયા.

સંજયે કહ્યું, "વત્સ! નજદીકમાં જ ક્યાંય કોઈ મુનિરાજને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું હોવું જોઈએ."

થોડે આગળ ગયા. ત્યાં સંજયનું અનુમાન સાચું પડ્યું.

દેવરચિત સુવર્ણકમલ ઉપર કેવળજ્ઞાની ભગવંત આરૂઢ ગયા હતા. દેશનાની શરૂઆત થઈ હતી.

એ હતા રાજર્ષિ પ્રસન્નચન્દ્ર.

ગુરુ શિષ્યની જોડલી....... દેશના સાંભળવા ત્યાં જ બેસી ગઈ.

ભગવાન પ્રસન્નચન્દ્ર નિશ્ચય—વ્યવહાર ધર્મ સમજાવતા હતા.

ત્યારેજ તેની નીચે દબાઈ રહેલો કચરો ઉપર દેખાઈ આવે છે. આજ રીતે નિમિત્ત પામવાથી મલિનતાઓ પ્રગટ થાય છે.

જો અંતરમાં ક્રોધ–મળ–રહેલો હોય તો ઉપવાસ કરવાથી બહાર નીકળી આવે; જો અંતરમાં અરુચિભાવ હોય તો ક્રિયા કરવાથી તે પ્રગટ થઈ જાય.

આમ તમામ બાહ્ય વ્યવહારો અંદરના ગુપ્ત દોષોને પ્રગટ કરી આપે છે. પછીથી મુમુક્ષુ આત્માની ફરજ તો એ દોષને જ દૂર કરવાની રહે છે.

દોષ પ્રગટ કરતાં વ્યવહારને.........ફગાવી દેવાની માન્યતા યોગ્ય નથી. ઉપવાસથી ક્રોધ વ્યક્ત થતાં ઉપવાસને તિરસ્કારવો વ્યાજબી નથી. ઉપવાસ તો ઉપકારી છે કે જેણે એક ગુપ્ત દોષને પ્રગટ કરી આપ્યો.

જ્યારે મુખ ઉપરનો ડાઘ આરસી બતાડે છે તે વખતે ડાઘ જ દૂર કરવામાં આવે છે. આરસીને તો ઉપકારી માનવામાં આવે છે. ડાઘ બતાડનારી આરસીને દંડથી કોઈ ભાંગી નાખતું નથી. ટૂંકમાં આંતરશુદ્ધિ કરવી હોય તો અશુદ્ધિઓ જાણવી જોઈએ. અશુદ્ધિઓને પ્રગટ કરવા તે બાહ્ય શુભ આચારોનું પાલન અનિવાર્ય છે.

વળી જે કદી પણ આંખેથી દેવાંગનાને જોતો નથી એવા મનમાં કદી પણ દેવાંગનાનો વિચાર પણ જાગતો નથી; જે કદી પણ માંસ ખાતો નથી એને સ્વપ્નમાં પણ માંસાહાર કર્યાનું દેખાતું નથી. બહારનો ત્યાગનો આચાર જ્યારે અભ્યાસથી સિદ્ધ બને છે ત્યારે તેની ભવ્ય અસરો

ત્યારેજ તેની નીચે દબાઈ રહેલો કચરો ઉપર દેખાઈ આવે છે. આજ રીતે નિમિત્ત પામવાથી મલિનતાઓ પ્રગટ થાય છે.

જો અંતરમાં ક્રોધ–મળ–રહેલો હોય તો ઉપવાસ કરવાથી બહાર નીકળી આવે; જો અંતરમાં અરુચિભાવ હોય તો ક્રિયા કરવાથી તે પ્રગટ થઈ જાય.

આમ તમામ બાહ્ય વ્યવહારો અંદરના ગુપ્ત દોષોને પ્રગટ કરી આપે છે. પછીથી મુમુક્ષુ આત્માની ફરજ તો એ દોષને જ દૂર કરવાની રહે છે.

દોષ પ્રગટ કરતાં વ્યવહારને.........ફગાવી દેવાની માન્યતા યોગ્ય નથી. ઉપવાસથી ક્રોધ વ્યક્ત થતાં ઉપવાસને તિરસ્કારવો વ્યાજબી નથી. ઉપવાસ તો ઉપકારી છે કે જેણે એક ગુપ્ત દોષને પ્રગટ કરી આપ્યો.

જ્યારે મુખ ઉપરનો ડાઘ આરસી બતાડે છે તે વખતે ડાઘ જ દૂર કરવામાં આવે છે. આરસીને તો ઉપકારી માનવામાં આવે છે. ડાઘ બતાડનારી આરસીને દંડથી કોઈ ભાંગી નાખતું નથી. ટૂંકમાં આંતરશુદ્ધિ કરવી હોય તો અશુદ્ધિઓ જાણવી જોઈએ. અશુદ્ધિઓને પ્રગટ કરવા તે બાહ્ય શુભ આચારોનું પાલન અનિવાર્ય છે.

વળી જે કદી પણ આંખેથી દેવાંગનાને જોતો નથી એવા મનમાં કદી પણ દેવાંગનાનો વિચાર પણ જાગતો નથી; જે કદી પણ માંસ ખાતો નથી એને સ્વપ્નમાં પણ માંસાહાર કર્યાનું દેખાતું નથી. બહારનો ત્યાગનો આચાર જ્યારે અભ્યાસથી સિદ્ધ બને છે ત્યારે તેની ભવ્ય અસરો

હું જ્યારે ધ્યાનસ્થ હતો ત્યારે આ માર્ગેથી બે માણસો પસાર થતા હતા. અને તેમણે મારા સંસાર પર્યાયના પુત્રની થએલી કફોડી સ્થિતિની વાતો કરી ! મારો ધ્યાનભંગ થયો અને એ વાતો મારા કાને પડી ગઈ ! શબ્દ જડ છે, શબ્દ પુદ્‌ગલોથી થતો વ્યવહાર પણ જડ છે. છતાં એણે મારા આત્મા ઉપર ઘા કર્યો ! બાહ્ય વ્યવહારે મારી નિશ્ચયધારાને તોડી નાંખી ! મારો શુદ્ધાત્મા ક્રોધના અશુદ્ધપર્યાયને પામી ગયો. મનમાં ને મનમાંજ મેં એ બાળકની અવદશા કરનાર મન્ત્રીગણ સાથે ભયાનક શસ્ત્રયુદ્ધ આરંભી દીધું !

મારી પાસે શસ્ત્રો ખૂટી ગયા ! કાળી કૃષ્ણલેશ્યાથી ખરડાઈ ચૂકેલા મારા આત્માએ સાતમી નારકના તેત્રીસ સાગરોપમના આયુષ્યના અનંતદળિયાં ભેગા કરી લીધાં ! ત્યાં શસ્ત્રો ખૂટતાં, 'હાજર તે હથિયાર' એમ વિચારીને મેં માથાનો મુગટ ઊંચકીને ઝીંકવા માટે માથે હાથ મૂકયો. બસ......ત્યાં જ મને ભાન આવ્યું. મારા માથે ટાલ હતી. ભયંકર વેગે ધમધમતા લેશ્યાના અવળા ચક્રો એકદમ આંચકો ખાઈ ગયા. પશ્ચાત્તાપનો મહાનલ પ્રગટ્યો. એટલાજ વેગથી સવળી ગતિએ ચક્રો દોડવા લાગ્યા. સાતમી નારકના દલિકો વિખરાતાં ગયાં. બધા જ વિખરાઈ ગયાં. એટલું જ નહિ પણ શુભધ્યાનધારામાં ઉપર ઉપરના દેવલોકગમનનું નિર્માણ થતું ગયું. સર્વાર્થસિદ્ધવિમાનનું ય નિર્માણ થયું. પણ હવે એ ધ્યાનધારાનો મહાનલ માઝા મૂકી ચૂકયો હતો. પાપ અને પુણ્યના તમામ લાકડાં કે ચંદનના

હું જ્યારે ધ્યાનસ્થ હતો ત્યારે આ માર્ગેથી બે માણસો પસાર થતા હતા. અને તેમણે મારા સંસાર પર્યાયના પુત્રની થએલી કફોડી સ્થિતિની વાતો કરી ! મારો ધ્યાનભંગ થયો અને એ વાતો મારા કાને પડી ગઈ ! શબ્દ જડ છે, શબ્દ પુદ્ગલોથી થતો વ્યવહાર પણ જડ છે. છતાં એણે મારા આત્મા ઉપર ઘા કર્યો ! બાહ્ય વ્યવહારે મારી નિશ્ચયધારાને તોડી નાંખી ! મારો શુદ્ધાત્મા ક્રોધના અશુદ્ધપર્યાયને પામી ગયો. મનમાં ને મનમાંજ મેં એ બાળકની અવદશા કરનાર મન્ત્રીગણ સાથે ભયાનક શસ્ત્રયુદ્ધ આરંભી દીધું !

મારી પાસે શસ્ત્રો ખૂટી ગયા ! કાળી કૃષ્ણલેશ્યાથી ખરડાઈ ચૂકેલા મારા આત્માએ સાતમી નારકના તેત્રીસ સાગરોપમના આયુષ્યના અનંતદળિયાં ભેગા કરી લીધાં ! ત્યાં શસ્ત્રો ખૂટતાં, 'હાજર તે હથિયાર' એમ વિચારીને મેં માથાનો મુગટ ઊંચકીને ઝીંકવા માટે માથે હાથ મૂકયો. બસ......ત્યાં જ મને ભાન આવ્યું. મારા માથે ટાલ હતી. ભયંકર વેગે ધમધમતા લેશ્યાના અવળા ચક્રો એકદમ આંચકો ખાઈ ગયા. પશ્ચાત્તાપનો મહાનલ પ્રગટયો. એટલાજ વેગથી સવળી ગતિએ ચક્રો દોડવા લાગ્યા. સાતમી નારકના દલિકો વિખરાતાં ગયાં. બધા જ વિખરાઈ ગયાં. એટલું જ નહિ પણ શુભધ્યાનધારામાં ઉપર ઉપરના દેવલોકગમનનું નિર્માણ થતું ગયું. સર્વાર્થસિદ્ધવિમાનનું ય નિર્માણ થયું. પણ હવે એ ધ્યાનધારાનો મહાનલ માઝા મૂકી ચૂકયો હતો. પાપ અને પુણ્યના તમામ લાકડાં કે ચંદનના

કરે છે, ત્યાગ તપ અને ક્રિયા વગેરેના વ્યવહારને જેઓ ઉત્થાપે છે તેઓનાં અંતર વધુ પડતી વાસનાઓથી ખદ્દ-ખદતા હોવાનું જ સંભવિત છે એવું કેમ કલ્પી ન શકાય ?" સંજયનું અંતર બોલી ઊઠયું !

અંતરની શુદ્ધિની વાતો કરનારને છદ્મસ્થ શી રીતે પકડી શકે ? કોણ જાણે છે, એના અંતરની વાત ! પણ જો બાહ્ય વ્યવહારના નિયમનો હોય તો ઉન્માર્ગે જતી વ્યક્તિનો હાથ તરત જ પકડી શકાય. એને અટકાવી શકાય; માથું ફેરવે તો સંઘમાંથી બરતરફ પણ કરી શકાય.

તીર્થાધિપતિનું શાસન પણ વ્યવહાર ધર્મ ઉપર જ છે ને ? જેટલો વ્યવહાર સુંદર એટલો પરાર્થ સુંદર ! ગમે તેમ વર્તતા ઉપદેશકની અસર કેટલી થાય છે ?

વ્યવહાર શુભ હોય તો પરની ઉપર સારી અસર પડે એ સાથે સારો વ્યવહાર પાળનારનું મન ખરાબ હોય તો ય અંતે સારું થઈ જાય.

નિશ્ચય મેલો હોય તે હજી ચાલે. કેમ કે તે તો જાતને ડુબાડે. પરંતુ મેલો વ્યવહાર તો જાત અને જગત–બેય ને ડુબાડે. માટે જ કહ્યું છે ને કે **आचारः प्रथमो धर्मः ।**

ભગવંતને વંદના કરીને પોતાના ઘર તરફ પગલા માંડતા ગુરુજી સંજયના મનમાં ઘણું ચિંતન પ્રગટી ગયું.

કરે છે, ત્યાગ તપ અને ક્રિયા વગેરેના વ્યવહારને જેઓ ઉત્થાપે છે તેઓનાં અંતર વધુ પડતી વાસનાઓથી ખદ-બદતા હોવાનું જ સંભવિત છે એવું કેમ કલ્પી ન શકાય ?" સંજયનું અંતર બોલી ઊઠયું !

અંતરની શુદ્ધિની વાતો કરનારને છદ્મસ્થ શી રીતે પકડી શકે ? કોણ જાણે છે, એના અંતરની વાત ! પણ જો બાહ્ય વ્યવહારના નિયમનો હોય તો ઉન્માર્ગે જતી વ્યક્તિનો હાથ તરત જ પકડી શકાય. એને અટકાવી શકાય; માથું ફેરવે તો સંઘમાંથી બરતરફ પણ કરી શકાય.

તીર્થાધિપતિનું શાસન પણ વ્યવહાર ધર્મ ઉપર જ છે ને ? જેટલો વ્યવહાર સુંદર એટલો પરાર્થ સુંદર ! ગમે તેમ વર્તતા ઉપદેશકની અસર કેટલી થાય છે ?

વ્યવહાર શુભ હોય તો પરની ઉપર સારી અસર પડે એ સાથે સારો વ્યવહાર પાળનારનું મન ખરાબ હોય તો ય અંતે સારું થઈ જાય.

નિશ્ચય મેલો હોય તે હજી ચાલે. કેમ કે તે તો જાતને ડુબાડે. પરંતુ મેલો વ્યવહાર તો જાત અને જગત–બેય ને ડુબાડે. માટે જ કહ્યું છે ને કે **आचारः प्रथमो धर्मः ।**

ભગવંતને વંદના કરીને પોતાના ઘર તરફ પગલા માંડતા ગુરુજી સંજયના મનમાં ઘણું ચિંતન પ્રગટી ગયું.

છે! જેના પગના તળિયામાં ય કહે છે કે વાળ ઊગ્યા છે! આટલા સુકુમાર તે શાલિભદ્રને સંસારના સુખો કડવા લાગ્યા છે!

ન કોઈ કલેશ, ન કોઈ કંકાસ! ન કોઈ તાપ ન કોઈ સંતાપ! પછી શા માટે એ સંસાર ત્યાગે છે? મગધનો પ્રત્યેક પ્રજાજન ટોળે વળીને શાલિભદ્રના ગૃહત્યાગની વાતો કરે છે! કોઈના મગજમાં આ વાત બેસતી નથી.

લોકોમાં એક વાત વહેતી મુકાઈ છે કે જ્યારે મગધરાજ શાલિભદ્રનું ઐશ્વર્ય જોવા ગયા હતા ત્યારે માતા ભદ્રાએ સાતમી હવેલીએ ભોગસુખોની ઊછળતી છોળો વચ્ચે રહેલા શાલિભદ્રને નીચે બોલાવતાં કહ્યું, "બેટા, નીચે આવ. આપણા સ્વામી આવ્યા છે!" કહે છે કે આ 'સ્વામી' શબ્દે શાલિભદ્રને ચમકાવી મૂકયા! એનો આત્મા એકદમ એકળાઈ ગયો! 'મારા માથે ય સ્વામી! હું કોઈનો સેવક! મારે માથે તો મારા નાથ દેવાધિદેવ ભગવાન મહાવીર જ હોય! મારે ન ખપે તે સંસારના દૈવી સુખો! જો કોઈના સેવક બનીને ભોગવવાના હોય તો!' બસ, આટલી વાતમાં શાલિભદ્રને વિરાગ થઈ ગયો.

મગધના પ્રજાજનોમાં વહેતી મુકાએલી આ વાત તદ્દન સાચી હતી. પણ જે કોઈ સાંભળે તેના મગજમાં બેસતી નહિ. 'આટલામાં આટલું શી રીતે બને? આપણને તો પત્ની લાત મારે તો ય આપણે ખસતા નથી; ઊલટા એના પગ ચાટીએ છીએ અને આને 'સ્વામી' શબ્દથી વિરાગ! અસંભવ—અસંભવ.'

છે ! જેના પગના તળિયામાં ય કહે છે કે વાળ ઊગ્યા છે ! આટલા સુકુમાર તે શાલિભદ્રને સંસારના સુખો કડવા લાગ્યા છે !

ન કોઈ કલેશ, ન કોઈ કંકાસ ! ન કોઈ તાપ ન કોઈ સંતાપ ! પછી શા માટે એ સંસાર ત્યાગે છે ? મગધનો પ્રત્યેક પ્રજાજન ટોળે વળીને શાલિભદ્રના ગૃહત્યાગની વાતો કરે છે ! કોઈના મગજમાં આ વાત બેસતી નથી.

લોકોમાં એક વાત વહેતી મુકાઈ છે કે જ્યારે મગધરાજ શાલિભદ્રનું ઐશ્વર્ય જોવા ગયા હતા ત્યારે માતા ભદ્રાએ સાતમી હવેલીએ ભોગસુખોની ઊછળતી છોળો વચ્ચે રહેલા શાલિભદ્રને નીચે બોલાવતાં કહ્યું, "બેટા, નીચે આવ. આપણા સ્વામી આવ્યા છે !" કહે છે કે આ 'સ્વામી' શબ્દે શાલિભદ્રને ચમકાવી મૂકયા ! એનો આત્મા એકદમ એકળાઈ ગયો ! 'મારા માથે ય સ્વામી ! હું કોઈનો સેવક ! મારે માથે તો મારા નાથ દેવાધિદેવ ભગવાન મહાવીર જ હોય ! મારે ન ખપે તે સંસારના દૈવી સુખો ! જો કોઈના સેવક બનીને ભોગવવાના હોય તો !' બસ, આટલી વાતમાં શાલિભદ્રને વિરાગ થઈ ગયો.

મગધના પ્રજાજનોમાં વહેતી મુકાએલી આ વાત તદ્દન સાચી હતી. પણ જે કોઈ સાંભળે તેના મગજમાં બેસતી નહિ. 'આટલામાં આટલું શી રીતે બને ? આપણને તો પત્ની લાત મારે તો ય આપણે ખસતા નથી; ઊલટા એના પગ ચાટીએ છીએ અને આને 'સ્વામી' શબ્દથી વિરાગ ! અસંભવ–અસંભવ.'

માતા ભદ્રાએ વાત ઉપાડી. "રાજન્ ! અંતર તો આનંદથી છલોછલ ઊભરાઈ ગયું છે. પરન્તુ મોહરાજ થોડો સતાવી પણ રહ્યો છે. આપને ખબર તો મળી જ ગયા હશે કે મારે ત્યાં આપના પુણ્ય પધરામણાં થયા ત્યાર પછી મારો શાલિભદ્ર સાવ બદલાઈ ગયો છે ! એને સંસારના સુખો–તરફ સુગ પેદા થઇ છે. દેવાધિદેવ પરમાત્મા મહાવીરનું શિષ્યપદ સ્વીકારવા એ તલપાપડ થઇ ગયો છે. મારે ઘેર બત્રીસ વહુ છે. આજે સહુ રડી રહી છે. કોઇના આંસુ સુકાતા નથી. મેં અને મારી વહુઓએ મારા શાલિને સમજાવવામાં કશી કમીના રાખી નથી. પરન્તુ મગધરાજ ! શાલિનું દિલ હવે ઊઠી ગયું છે. હવે કેમે ય એ સમજવાં તૈયાર નથી. કર્મરાજની ગુલામી–એની નજરકેદ–એને પરવડતી નથી. એ કહે છે કે આજ સુધી ભૂલો પડ્યો–ભાન ભૂલ્યો–નજર કેદના સુખમાં રાચ્યો. પણ હવે જાગ્યો છે માંહ્યલો, વિરાટના દર્શને તલસ્યો છે આતમ ! હવે મને આ કેદમાં કોઇ જ જકડી શકે તેમ નથી. ના. કોઈ જ નહિ." એક ક્ષણ પણ નહિ."

શાલિભદ્રની વાતો જાણીને મગધરાજ તો શરમિંદા બની ગયા. કયાં હું ? સર્વ વાતે પૂરો છતાં વાસનાથી અધૂરો ! સદા અતૃપ્ત ! મગધ જેવડા બીજા અનેક રાજ્ય ખરીદી શકે એટલી સંપત્તિનો સ્વામી શાલિભદ્ર બધું ય ત્યાગી દે છે ! ખરો ભોગી કોણ ? ભોગનો ગુલામ હું ! ભોગનો સ્વામી તે ! કે જે ફાવે ત્યારે ભોગોને ફગાવી દે ! મરજી આવે ત્યાં સુધી ભોગવે અને મન પડે કે તરત જ

માતા ભદ્રાએ વાત ઉપાડી. "રાજન્ ! અંતર તો આનંદથી છલોછલ ઊભરાઈ ગયું છે. પરન્તુ મોહરાજ થોડો સતાવી પણ રહ્યો છે. આપને ખબર તો મળી જ ગયા હશે કે મારે ત્યાં આપના પુણ્ય પધરામણાં થયા ત્યાર પછી મારો શાલિભદ્ર સાવ બદલાઈ ગયો છે ! એને સંસારના સુખો–તરફ સુગ પેદા થઇ છે. દેવાધિદેવ પરમાત્મા મહાવીરનું શિષ્યપદ સ્વીકારવા એ તલપાપડ થઇ ગયો છે. મારે ઘેર બત્રીસ વહુ છે. આજે સહુ રડી રહી છે. કોઇના આંસુ સુકાતા નથી. મેં અને મારી વહુઓએ મારા શાલિને સમજાવવામાં કશી કમીના રાખી નથી. પરન્તુ મગધરાજ ! શાલિનું દિલ હવે ઊઠી ગયું છે. હવે કેમે ય એ સમજવા તૈયાર નથી. કર્મરાજની ગુલામી–એની નજરકેદ–એને પરવડતી નથી. એ કહે છે કે આજ સુધી ભૂલો પડ્યો–ભાન ભૂલ્યો–નજર કેદના સુખમાં રાચ્યો. પણ હવે જાગ્યો છે માંહ્યલો, વિરાટના દર્શને તલસ્યો છે આતમ ! હવે મને આ કેદમાં કોઇ જ જકડી શકે તેમ નથી. ના. કોઈ જ નહિ." એક ક્ષણ પણ નહિ."

શાલિભદ્રની વાતો જાણીને મગધરાજ તો શરમિંદા બની ગયા. ક્યાં હું ? સર્વ વાતે પૂરો છતાં વાસનાથી અધૂરો ! સદા અતૃપ્ત ! મગધ જેવડા બીજા અનેક રાજ્ય ખરીદી શકે એટલી સંપત્તિનો સ્વામી શાલિભદ્ર બધું ય ત્યાગી દે છે ! ખરો ભોગી કોણ ? ભોગનો ગુલામ હું ! ભોગનો સ્વામી તે ! કે જે ફાવે ત્યારે ભોગોને ફગાવી દે ! મરજી આવે ત્યાં સુધી ભોગવે અને મન પડે કે તરત જ

ગવડાવી શકે ! અને વિરતિના રસિયાને નવડાવી ય શકે !

બીજે દિવસે સવારે મગધેશ્વરે જાતે જઈને વિરાગી શાલિને ખૂબ પ્રેમથી નવડાવ્યા. જાતે જ એમની પીઠી ચોળી ! પોતાના એક અદના કહી શકાય તેવા પ્રજાજનની પીઠી મગધનો નાથ ચોળે એમાં જ મગધપતિના સમ્યગ્દર્શનના સ્વચ્છ દર્શન નથી થતા શું ?

પીઠી ચોળવાનો લહાવો લૂંટતા મગધેશ્વર બોલ્યા, "પ્રિય શાલિભદ્ર ! ખરેખર ! તું જ મહાન છે. તને મારા ખૂબ ખૂબ ધન્યવાદ ! ઓ કૃતપુણ્ય ! તું જ ખરો ઐશ્વર્યનો ભોગી કહેવાય. અમે તો પામર છીએ હોં ! તું તરી ગયો. શાલિ, અમને ય તાર જે કો'ક દી' હોં !" હર્ષના આંસુ સાથે ગદ્ગદ્ થઈ જતા મગધના નાથ બોલ્યા.

સ્નાન વિધિ પૂર્ણ થઈ. મગધેશ્વરે જાતે શાલિભદ્રનું દિલ લૂછ્યું. જાતે અલંકાર સજાવ્યા, જાતે ટેકો દઈને પાલખીમાં બેસાડયા ! 'બધું હું જ કરું !' એવી મગધપતિની ભાવના હતી.

રે ! શાલિભદ્રના છડીદાર પણ મગધના નાથ જ બન્યા. અનેક છડીદારોનો સ્વામી પોતે છડીદાર બન્યો !

આ જ તો ખૂબી છે સમ્યગ્દર્શનની ! એ સંસારમાં રહીને ય સુખી ન હોય ! એનું અંતર સદા બળતું–જલતું હોય વિરતિના વિરહાગ્નિથી ! એથીસ્તો એ વિરતિના સ્વપ્ને ય નાચી ઊઠે. રે ! કોઈ વિરતિ લેતો હોય તો પણ એ આનંદ-વિભોર બની જાય. એનો દાસ બનીને એની સેવા કરવા લાગી જાય.

ગવડાવી શકે ! અને વિરતિના રસિયાને નવડાવી ય શકે !

બીજે દિવસે સવારે મગધેશ્વરે જાતે જઈને વિરાગી શાલિને ખૂબ પ્રેમથી નવડાવ્યા. જાતે જ એમની પીઠી ચોળી ! પોતાના એક અદના કહી શકાય તેવા પ્રજાજનની પીઠી મગધનો નાથ ચોળે એમાં જ મગધપતિના સમ્યગ્દર્શનના સ્વચ્છ દર્શન નથી થતા શું ?

પીઠી ચોળવાનો લહાવો લૂંટતા મગધેશ્વર બોલ્યા, "પ્રિય શાલિભદ્ર ! ખરેખર ! તું જ મહાન છે. તને મારા ખૂબ ખૂબ ધન્યવાદ ! ઓ કૃતપુણ્ય ! તું જ ખરો ઐશ્વર્યનો ભોગી કહેવાય. અમે તો પામર છીએ હોં ! તું તરી ગયો. શાલિ, અમને ય તાર જે કો'ક દી' હોં !" હર્ષના આંસુ સાથે ગદ્ગદ્ થઈ જતા મગધના નાથ બોલ્યા.

સ્નાન વિધિ પૂર્ણ થઈ. મગધેશ્વરે જાતે શાલિભદ્રનું દિલ લૂછ્યું. જાતે અલંકાર સજાવ્યા, જાતે ટેકો દઈને પાલખીમાં બેસાડયા ! 'બધું હું જ કરું !' એવી મગધપતિની ભાવના હતી.

રે ! શાલિભદ્રના છડીદાર પણ મગધના નાથ જ બન્યા. અનેક છડીદારોનો સ્વામી પોતે છડીદાર બન્યો !

આ જ તો ખૂબી છે સમ્યગ્દર્શનની ! એ સંસારમાં રહીને ય સુખી ન હોય ! એનું અંતર સદા બળતું-જલતું હોય વિરતિના વિરહાગ્નિથી ! એથીસ્તો એ વિરતિના સ્વપ્ને ય નાચી ઊઠે. રે ! કોઈ વિરતિ લેતો હોય તો પણ એ આનંદ-વિભોર બની જાય. એનો દાસ બનીને એની સેવા કરવા લાગી જાય.

સહુએ ત્યાગના મહિમા ગાયા ! ભગવાન મહાવીરના શાસનની સહુ મુક્ત મને પ્રશંસા કરવા લાગ્યા.

શાલિભદ્ર ! મુનિ શાલિભદ્ર બન્યા.

માતા ભદ્રા પોતાની બત્રીસ વધુઓ સાથે પાછા ફર્યા.

અજય અને સંજય પણ પાછા વળ્યા. રસ્તામાં અજયે સંજયને પૂછયું, "ગુરુજી, આ શો ચમત્કાર ! આવા વૈભવી પુરુષને વિરાગ શી રીતે જાગે ?

'વત્સ એ મહિમા પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય કર્મનો છે. દેવાધિદેવે ચાર પ્રકારના કર્મ કહ્યા છે. પાપાનુબંધી પાપ-કર્મ, પાપાનુબંધી પુણ્યકર્મ, પુણ્યાનુબંધી પુણ્યકર્મ અને પુણ્યાનુબંધી પાપકર્મ.

શ્રીવીતરાગપ્રજ્ઞપ્ત ધર્મની આરાધના જે કોઈ કરે તે અવશ્ય પુણ્યકર્મ બાંધે. પછી તે ધર્મ સાંસારિક કામના માટે કર્યો હોય કે તેવી કામના વિના નિર્ભેળ ભાવથી કર્યો હોય.

આમાં જે ઉક્ત સકામ ધર્મ છે એનાથી જે પુણ્ય કર્મ બંધાય તે જ્યારે ઉદયમાં આવે ત્યારે મતિને બગાડી નાખે. અનેક પાપો કરવાની મતિ જગાડે. એટલે આવા પુણ્યકર્મને પાપાનુબંધી પુણ્યકર્મ કહેવાય છે.

જ્યારે નિષ્કામભાવથી કરાએલા ધર્મથી જે પુણ્યકર્મ બંધાય, તેનાથી જે સાંસારિક સુખોનો વૈભવ મળે તે વૈભવની વચ્ચે રહેલા આત્માની મતિ બગડે નહિ. બલ્કે તેવી ભોગ સામગ્રી વચ્ચે પણ તે વિરક્ત બની શકે.

સહુએ ત્યાગના મહિમા ગાયા! ભગવાન મહાવીરના શાસનની સહુ મુક્ત મને પ્રશંસા કરવા લાગ્યા.

શાલિભદ્ર! મુનિ શાલિભદ્ર બન્યા.

માતા ભદ્રા પોતાની બત્રીસ વધુઓ સાથે પાછા ફર્યા.

અજય અને સંજય પણ પાછા વળ્યા. રસ્તામાં અજયે સંજયને પૂછ્યું, "ગુરુજી, આ શો ચમત્કાર! આવા વૈભવી પુરુષને વિરાગ શી રીતે જાગે?

'વત્સ એ મહિમા પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય કર્મનો છે. દેવાધિદેવે ચાર પ્રકારના કર્મ કહ્યા છે. પાપાનુબંધી પાપ-કર્મ, પાપાનુબંધી પુણ્યકર્મ, પુણ્યાનુબંધી પુણ્યકર્મ અને પુણ્યાનુબંધી પાપકર્મ.

શ્રીવીતરાગપ્રજ્ઞપ્ત ધર્મની આરાધના જે કોઈ કરે તે અવશ્ય પુણ્યકર્મ બાંધે. પછી તે ધર્મ સાંસારિક કામના માટે કર્યો હોય કે તેવી કામના વિના નિર્ભેળ ભાવથી કર્યો હોય.

આમાં જે ઉક્ત સકામ ધર્મ છે એનાથી જે પુણ્ય કર્મ બંધાય તે જ્યારે ઉદયમાં આવે ત્યારે મતિને બગાડી નાખે. અનેક પાપો કરવાની મતિ જગાડે. એટલે આવા પુણ્યકર્મને પાપાનુબંધી પુણ્યકર્મ કહેવાય છે.

જ્યારે નિષ્કામભાવથી કરાએલા ધર્મથી જે પુણ્યકર્મ બંધાય, તેનાથી જે સાંસારિક સુખોનો વૈભવ મળે તે વૈભવની વચ્ચે રહેલા આત્માની મતિ બગડે નહિ. બલ્કે તેવી ભોગ સામગ્રી વચ્ચે પણ તે વિરક્ત બની શકે.

[૧૦]

રાજકુમાર મેઘ

*

પ્રભુ પાસે જઇને અનુજ્ઞા માગી લઉં.

ગઈ કાલે જ મહોત્સવપૂર્વક સંસાર ત્યાગ કરનાર મગધપતિપુત્ર મેઘ આજે ઘેર જવા ઇચ્છે છે! મુનિ મેઘ પરમાત્માની પાસે ગયા.

સર્વજ્ઞ – સર્વદર્શી પ્રભુ નુતન મેઘમુનિને જોતાં જ બોલ્યા. "મુનિ, ખૂબ અઘટિત વિચાર કર્યો!" યાદ કરો તમારા એ હસ્તિના જીવનને કે જ્યાં એક સસલાની દયા ખાતર તમે પ્રાણત્યાગ કર્યો હતો! અને વિચારો તમારા વર્તમાન જીવનને કે જેમાં મહાસંયમી મુનિઓના ચરણની રજ પણ તમને ખૂંચવા લાગી!"

સૂક્ષ્મબલી પરમાત્માના આટલાજ બોલ બસ હતા. મેઘ–મુનિની આંખમાંથી અશ્રુની ધારા ચાલી. પૂર્વ જાતિનું સ્મરણ થયું. હસ્તિના એ દયામયભવનું દર્શન કર્યું!

[૧૦]

રાજકુમાર મેઘ

*

પ્રભુ પાસે જઈને અનુજ્ઞા માગી લઉં.

ગઈ કાલે જ મહોત્સવપૂર્વક સંસાર ત્યાગ કરનાર મગધપતિપુત્ર મેઘ આજે ઘેર જવા ઇચ્છે છે! મુનિ મેઘ પરમાત્માની પાસે ગયા.

સર્વજ્ઞ – સર્વદર્શી પ્રભુ નુતન મેઘમુનિને જોતાં જ બોલ્યા. "મુનિ, ખૂબ અઘટિત વિચાર કર્યો!" યાદ કરો તમારા એ હસ્તિના જીવનને કે જ્યાં એક સસલાની દયા ખાતર તમે પ્રાણત્યાગ કર્યો હતો! અને વિચારો તમારા વર્તમાન જીવનને કે જેમાં મહાસંયમી મુનિઓના ચરણની રજ પણ તમને ખૂંચવા લાગી!"

સૂક્ષ્મબલી પરમાત્માના આટલાજ બોલ બસ હતા. મેઘ–મુનિની આંખમાંથી અશ્રુની ધારા ચાલી. પૂર્વ જાતિનું સ્મરણ થયું. હસ્તિના એ દયામયભવનું દર્શન કર્યું!

રક્ષણ (ક્ષેમ) પણ કરવું જ રહ્યું. યોગ સહેલ છે. ક્ષેમ જ દુર્લભ છે.

ત્યાગની વિષમ વાટે ચડાવી દઈને રખડતો મૂકી દેનાર હિતૈષી નથી.

હિતૈષી તો તે છે જે વિષમ વાટે સાથે જ રહે. વિઘ્નોને વિદારતો રહે, ચંચળતા આવે તો નિશ્ચલ બનાવે, અસ્થિર થાય તો સ્થિર કરે. જરાય ધીરજ ખોયા વિના આશ્રયે આવેલાની સંપૂર્ણ માવજત કરતો રહે. જે એ માવજતથી કંટાળે છે તે તો માનવતાથી પણ દૂર ફેંકાય છે. સાધુતાની તો વાત જ શી કરવી? ભગવાન મહાવીર દેવ મેઘના ધર્મસારથિ બન્યા. વસમી વાટના ભોમિયા બન્યા. ચંચળ મેઘની મા બન્યા.

સર્વજ્ઞ સર્વદર્શી વીતરાગ પરમાત્મા વાત્સલ્યની કેવી અલબેલી પ્રતિમા હશે? આપણે તો એની કલ્પના જ કરવી રહી. કહ્યું છે કે એમના તનમાં જે લોહી હતુ જે દૂધ જેવું શ્વેત હતું. આ વાત ખૂબ જ સમુચિત નથી લાગતી?

જો જગતની એક માતાને પોતાના એક બાળકની ઉપરના વાત્સલ્યના કારણે સ્તનનું લોહી દૂધ બની જાય તો સમગ્ર વિશ્વના સર્વ જંતુની માતા તીર્થંકરના દેહનું સઘળુંય રૂધિર શ્વેત હોય તેમાં કશી નવાઈ નથી.

બિચારા ચંડકૌશિકને આ વાતની ખબર નહિ. એટલે જ એ સફેદવર્ણનું લોહી નીકળેલું જોઈને ભારે આશ્ચર્યમાં ગરકાવ થઈ ગયો હતો.

રક્ષણ (ક્ષેમ) પણ કરવું જ રહ્યું. યોગ સહેલ છે. ક્ષેમ જ દુર્લભ છે.

ત્યાગની વિષમ વાટે ચડાવી દઈને રખડતો મૂકી દેનારો હિતૈષી નથી.

હિતૈષી તો તે છે જે વિષમ વાટે સાથે જ રહે. વિઘ્નોને વિદારતો રહે, ચંચળતા આવે તો નિશ્ચલ બનાવે, અસ્થિર થાય તો સ્થિર કરે. જરાય ધીરજ ખોયા વિના આશ્રયે આવેલાની સંપૂર્ણ માવજત કરતો રહે. જે એ માવજતથી કંટાળે છે તે તો માનવતાથી પણ દૂર ફેંકાય છે. સાધુતાની તો વાત જ શી કરવી? ભગવાન મહાવીર દેવ મેઘના ધર્મસારથિ બન્યા. વસમી વાટના ભોમિયા બન્યા. ચંચળ મેઘની મા બન્યા.

સર્વજ્ઞ સર્વદર્શી વીતરાગ પરમાત્મા વાત્સલ્યની કેવી અલબેલી પ્રતિમા હશે? આપણે તો એની કલ્પના જ કરવી રહી. કહ્યું છે કે એમના તનમાં જે લોહી હતુ જે દૂધ જેવું શ્વેત હતું. આ વાત ખૂબ જ સમુચિત નથી લાગતી?

જો જગતની એક માતાને પોતાના એક બાળકની ઉપરના વાત્સલ્યના કારણે સ્તનનું લોહી દૂધ બની જાય તો સમગ્ર વિશ્વના સર્વ જંતુની માતા તીર્થંકરના દેહનું સઘળુંય રૂધિર શ્વેત હોય તેમાં કશી નવાઈ નથી.

બિચારા ચંડકૌશિકને આ વાતની ખબર નહિ. એટલે જ એ સફેદવર્ણનું લોહી નીકળેલું જોઈને ભારે આશ્ચર્યમાં ગરકાવ થઈ ગયો હતો.

[૧૧]

ધન્ના અણગાર

*

"ભગવન્ ! ચૌદ હજાર મહાસંયમી શ્રમણોમાં ઉત્કૃષ્ટ શ્રમણ કોણ?" મગધેશ્વરે મહાવીરદેવને પૂછ્યું.

"રાજન્ ! ધન્ના અણગાર."

અને......ત્રિલોકપતિના શ્રીમુખે ચડેલા પુણ્યનામ-ધેય ધન્ના અણગારના દર્શન માટે સહુનાં અંતર ઉત્સુક થયાં !

મગધરાજ દર્શન કરીને કૃતાર્થ થયા !

મગધના પ્રજાજનોએ પણ એ મહાસત્ત્વશાલીના દર્શન કરીને જીવનનું સાફલ્ય માણ્યું.

અજય અને સંજય પણ મહાસંયમીના દર્શને વનમાં ગયા.

એક વૃક્ષ નીચે સૂકલડી કાયાનું ખોખું ઊભેલું જોયું. હાડકાંનો જ માળો જોઈ લ્યો ! આંખો તો સાવ ઊંડી

[૧૧]

ધન્ના અણગાર

"ભગવન્ ! ચૌદ હજાર મહાસંયમી શ્રમણોમાં ઉત્કૃષ્ટ શ્રમણ કોણ ?" મગધેશ્વરે મહાવીરદેવને પૂછ્યું.

"રાજન્ ! ધન્ના અણગાર."

અને......ત્રિલોકપતિના શ્રીમુખે ચડેલા પુણ્યનામધેય ધન્ના અણગારના દર્શન માટે સહુનાં અંતર ઉત્સુક થયાં !

મગધરાજ દર્શન કરીને કૃતાર્થ થયા !

મગધના પ્રજાજનોએ પણ એ મહાસત્ત્વશાલીના દર્શન કરીને જીવનનું સાફલ્ય માણ્યું.

અજય અને સંજય પણ મહાસંયમીના દર્શને વનમાં ગયા.

એક વૃક્ષ નીચે સૂકલડી કાયાનું ખોખું ઊભેલું જોયું. હાડકાંનો જ માળો જોઈ લ્યો ! આંખો તો સાવ ઊંડી

"ગુરુજી! મારી તો અક્કલ જ કામ કરતી નથી. બીજી બધી ધન વગેરેની મમતા ત્યાગી શકાય, એ તો સમજ્યા. પરંતુ જેની સાથે આત્મા એકરસ થઇ ગયો છે એ દેહના મમત્વ તો મોટા મહારથીઓથી પણ દૂર થઈ ન શકે તેવા છે. તો આ દૂબળા પાતળા મુનિ શી રીતે એનું મમત્વ ત્યાગી શક્યા?" અજયે પૂછ્યું.

સ્મિત કરતાં સંજય ગંભીરભાવે બોલ્યા, "વત્સ! કોઈની જોડે કુસ્તી કરવા માટે બળવાન દેહની જરૂર પડે, અને કોઈ મગધ જેવું રાજ્ય ચલાવવા માટે ભારે બુદ્ધિની જરૂર પડે પરંતુ આત્માના વિકાસ માટે તો બળવાન દેહ કે ભારે મોટી બુદ્ધિની કશી જરૂર નથી. દૂબળોય આત્મ-વિકાસ પામી શકે. શરત માત્ર છે સ્વચ્છ—શુદ્ધ બુદ્ધિની. ભલે પછી તે અત્યલ્પ હોય!"

"ગુરુજી! એ કયી શુદ્ધ બુદ્ધિ!' અજયે પૂછ્યું.

"વત્સ! આત્મા અને દેહ ભિન્ન છે એ શુદ્ધબુદ્ધિ. જેને આ ભેદજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે એને બીજા કશા ય જ્ઞાનનો ભાર ઉપાડવાની ઝાઝી જરૂર રહેતી નથી."

"તો શું દેહ અને આત્માના અભેદજ્ઞાને જ આ અનંતસંસારનું પરિભ્રમણ ઊભું થાય છે? અને એના ભેદજ્ઞાને જ અનંતનો પણ શીઘ્ર અંત આવી જાય છે?" અજયે પ્રશ્ન કર્યો.

"હાસ્તો વળી.

ભવભ્રમણ કરતાં જીવોની મનોદશાને જરા વિચારમાં

"ગુરુજી ! મારી તો અક્કલ જ કામ કરતી નથી. બીજી બધી ધન વગેરેની મમતા ત્યાગી શકાય, એ તો સમજયા. પરંતુ જેની સાથે આત્મા એકરસ થઇ ગયો છે એ દેહના મમત્વ તો મોટા મહારથીઓથી પણ દૂર થઈ ન શકે તેવા છે. તો આ દૂબળા પાતળા મુનિ શી રીતે એનું મમત્વ ત્યાગી શકયા ?" અજયે પૂછયું.

સ્મિત કરતાં સંજય ગંભીરભાવે બોલ્યા, "વત્સ ! કોઈની જોડે કુસ્તી કરવા માટે બળવાન દેહની જરૂર પડે, અને કોઈ મગધ જેવું રાજ્ય ચલાવવા માટે ભારે બુદ્ધિની જરૂર પડે પરંતુ આત્માના વિકાસ માટે તો બળવાન દેહ કે ભારે મોટી બુદ્ધિની કશી જરૂર નથી. દૂબળોય આત્મ-વિકાસ પામી શકે. શરત માત્ર છે સ્વચ્છ--શુદ્ધ બુદ્ધિની. ભલે પછી તે અત્યલ્પ હોય !"

"ગુરુજી ! એ કયી શુદ્ધ બુદ્ધિ !' અજયે પૂછયું.

"વત્સ ! આત્મા અને દેહ ભિન્ન છે એ શુદ્ધબુદ્ધિ. જેને આ ભેદજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે એને બીજા કશા ય જ્ઞાનનો ભાર ઉપાડવાની ઝાઝી જરૂર રહેતી નથી."

"તો શું દેહ અને આત્માના અભેદજ્ઞાને જ આ અનંતસંસારનું પરિભ્રમણ ઊભું થાય છે? અને એના ભેદજ્ઞાને જ અનંતનો પણ શીઘ્ર અંત આવી જાય છે ?" અજયે પ્રશ્ન કર્યો.

"હાસ્તો વળી.

ભવભ્રમણ કરતાં જીવોની મનોદશાને જરા વિચારમાં

ાણ ? એ પ્રશ્નનો જવાબ ઘણી મથામણો બાદ મળે છે
ે જ હું-सोऽहं.

આમ જે આત્મા પોતાને શરીરથી ભિન્ન માનવાનું અને પોતાના પરમાત્મ સ્વરૂપનું એમ બે તત્ત્વજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે એનામાં એક અભૂતપૂર્વ કૌવત ઉત્પન્ન થાય છે.

અજય, નાળિયેરનું ઉપરનું પડ જૂદું છે; અંદરનું કોચલું જૂદું છે. ફણસની ઉપરની છાલ કાંટાળું છે. અંદરના ગર્ભની મીઠાશ જૂદી છે. આજ રીતે ઉપરનો દેહનો પોપડો જૂદો છે. અંદરનો આત્મા જૂદો છે. આ પૃથક્કરણ તો આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રમાં જ નહીં પરંતુ જગતના કોઈ પણ ભૌતિક, નૈતિક સ્તરોમાં કરવું પડશે, હૃદયથી સ્વીકારવું પડશે.

દેહાત્માના ભેદજ્ઞાન વિનાનું બાળક ગમે તેટલું ભણી ગણી જાય પણ એના જીવનમાં એ અંધાધૂંધી જ મચાવશે; ભેદજ્ઞાન વિનાનો ધનપતિ પોતાના ઐશ્વર્યનો દુરુપયોગ જ કરશે; ભેદજ્ઞાન વિનાનો સત્તાધીશ પુરુષ સત્તાના જોરે અનેકોના જીવનને ગૂંગળાવશે.

'હું એ જ દેહ' એના જેવું કુશિક્ષણ બીજું કોઈ નથી.

આ માન્યતા જ્યાં જ્યાં ઘર કરી ગઇ ત્યાં ત્યાં જે કોઈ રૂપ, સૌન્દર્ય, અશ્વર્ય હોય તે બધાય આ વિશ્વ ઉપર વિનિપાત જ સર્જે.

જે ખરેખર હું છે તે ત્રિભુવન વિહારી છે. એ અ-

કોણ? એ પ્રશ્નનો જવાબ ઘણી મથામણો બાદ મળે છે તે જ હું-સોઽહં.

આમ જે આત્મા પોતાને શરીરથી ભિન્ન માનવાનું અને પોતાના પરમાત્મ સ્વરૂપનું એમ બે તત્વજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે એનામાં એક અભૂતપૂર્વ કૌવત ઉત્પન્ન થાય છે.

અજય, નાળિયેરનું ઉપરનું પડ જૂદું છે; અંદરનું કોચલું જૂદું છે. ફણસની ઉપરની છાલ કાંટાળુ છે. અંદરના ગર્ભની મીઠાશ જૂદી છે. આજ રીતે ઉપરનો દેહનો પોપડો જૂદો છે. અંદરનો આત્મા જૂદો છે. આ પૃથક્કરણ તો આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રમાં જ નહીં પરંતુ જગતના કોઈ પણ ભૌતિક, નૈતિક સ્તરોમાં કરવું પડશે, હૃદયથી સ્વીકારવું પડશે.

દેહાત્માના ભેદજ્ઞાન વિનાનું બાળક ગમે તેટલું ભણી ગણી જાય પણ એના જીવનમાં એ અંધાધૂંધી જ મચાવશે; ભેદજ્ઞાન વિનાનો ધનપતિ પોતાના ઐશ્વર્યનો દુરુપયોગ જ કરશે; ભેદજ્ઞાન વિનાનો સત્તાધીશ પુરુષ સત્તાના જોરે અનેકોના જીવનને ગૂંગળાવશે.

'હું એ જ દેહ' એના જેવું કુશિક્ષણ બીજું કોઈ નથી.

આ માન્યતા જ્યાં જ્યાં ઘર કરી ગઇ ત્યાં ત્યાં જે કોઈ રૂપ, સૌન્દર્ય, અશ્વર્ય હોય તે બધાય આ વિશ્વ ઉપર વિનિપાત જ સર્જે.

જે ખરેખર હું છે તે ત્રિભુવન વિહારી છે. એ અ-

કોઈ છોલી નાખે જડપુદ્ગલ સ્વરૂપ દેહને; કે ચંદનથી લેપી નાંખે...પણ એમના માંહ્યલાને કશું જ ન થાય. રાગ પણ નહિ, રોષ પણ નહિ.

એમના અંતરમાં એક જ વાત રમતી હશે, કે દેહની આળપંપાળે જ સર્વદુઃખો અને બધા ય પાપોનો જન્મ થયો છે. હવે એ બધા ય દુઃખો અને પાપોનો વિનાશ કરવો હોય તો પાળી પોષીને તગડા કરેલા એ દેહને જ કચડી નાંખવો જોઈએ. જરાય દયા વગર. देहदुःखं महाफलम्"

"પણ ગુરુજી ! આટલી બધી નિર્દયતા બતાડવા જતાં મૃત્યુ ન થઈ જાય ?" અજયે પૂછયું.

સંજયે કહ્યું, "ભૂલ્યો. મૃત્યુ કોનું ? આત્મા તો અમર છે. જે મરે છે તે હું નથી. અને 'હું' કાંઈ આજકાલમાં મરી જાય એવો નબળો ય નથી હોં !"

"જો આ મુનિવરની મુખાકૃતિ જો ! અલમસ્ત કાયાવાળા આત્માના મુખ ઉપર જે તેજ દેખાતું નથી તે અહીં દેખાય છે ! રે ! નર્યો તેજનો પ્રકાશ ઊભરાયો છે.

જગતમાં જે શાંતિ કયાં ય નથી મળતી તે અત્યારે આ મુનિરાજના સાન્નિધ્યમાં જ આપણે નથી અનુભવતા શું ?"

અજયે કહ્યું, "ગુરુજી, તદ્દન સાચી વાત છે. જાણે કોઈ હિમપર્વતના કૈલાસ શિખર ઉપર આપણે આવી બેઠા હોઈએ તેટલી ઠંડક અહીં અનુભવાય છે !"

કોઈ છોલી નાખે જડપુદ્ગલ સ્વરૂપ દેહને; કે ચંદનથી લેપી નાંખે...પણ એમના માંહ્યલાને કશું જ ન થાય. રાગ પણ નહિ, રોષ પણ નહિ.

એમના અંતરમાં એક જ વાત રમતી હશે, કે દેહની આળપંપાળે જ સર્વ દુ:ખો અને બધા ય પાપોનો જન્મ થયો છે. હવે એ બધા ય દુ:ખો અને પાપોનો વિનાશ કરવો હોય તો પાળી પોષીને તગડા કરેલા એ દેહને જ કચડી નાંખવો જોઈએ. જરાય દયા વગર. देहदुःखं महाफलम्"

"પણ ગુરુજી ! આટલી બધી નિર્દયતા બતાડવા જતાં મૃત્યુ ન થઈ જાય ?" અજયે પૂછ્યું.

સંજયે કહ્યું, "ભૂલ્યો. મૃત્યુ કોનું ? આત્મા તો અમર છે. જે મરે છે તે હું નથી. અને 'હું' કાંઈ આજકાલમાં મરી જાય એવો નબળો ય નથી હોં !"

"જો આ મુનિવરની મુખાકૃતિ જો ! ચલમસ્ત કાયા-વાળા આત્માના મુખ ઉપર જે તેજ દેખાતું નથી તે અહીં દેખાય છે ! રે ! નર્યો તેજનો પ્રકાશ ઊભરાયો છે.

જગતમાં જે શાંતિ ક્યાં ય નથી મળતી તે અત્યારે આ મુનિરાજના સાનિધ્યમાં જ આપણે નથી અનુભવતા શું ?"

અજયે કહ્યું, "ગુરુજી, તદ્દન સાચી વાત છે. જાણે કોઈ હિમપર્વતના કૈલાસ શિખર ઉપર આપણે આવી બેઠા હોઈએ તેટલી ઠંડક અહીં અનુભવાય છે !"

[૧૨]

એક કઠિયારો.

*

ભગવાન સુધર્માસ્વામીજીએ પ્રાતઃકાળે એકાએક વિહારની તૈયારી કરી.

મુનિઓ ! જે દેશમાં મુનિ પ્રત્યે અનાદર થાય ત્યાં મુનિથી રહેવાય નહિ. ગઈ કાલે આપણે એક ભવ્યાત્મા કઠિયારાને દીક્ષા આપી. લોકો તેની નિંદા કરે છે. લોકોને કહેતા સંભળાયા છે કે, અમે આટલો ધર્મ પામેલાઓ" સાધુ ન થયા, અને આજકાલનો અબુઝ સાધુ થઈ જાય ! શું છે આ તોફાન ?"

"નિર્ગ્રન્થો, જે લક્ષ્મી એક પુરુષાર્થી પિતા વર્ષોના પુરુષાર્થે પણ મેળવી શકતો નથી તે લક્ષ્મી તેનો પુણ્યશાળી દીકરો મેળવી લે છે. વચને ત્યાં કોઈ સંબંધ નથી. ખેર. આપણે વાદમાં ઊતરવું નથી. સજ્જ થાઓ અત્યારે આપણે મગધ છોડી જઈએ."

[૧૨]

એક કઠિયારો

*

ભગવાન સુધર્માસ્વામીજીએ પ્રાતઃકાળે એકાએક વિહારની તૈયારી કરી.

મુનિઓ ! જે દેશમાં મુનિ પ્રત્યે અનાદર થાય ત્યાં મુનિથી રહેવાય નહિ. ગઈ કાલે આપણે એક ભવ્યાત્મા કઠિયારાને દીક્ષા આપી. લોકો તેની નિંદા કરે છે. લોકોને કહેતા સંભળાયા છે કે, અમે આટલો ધર્મ પામેલાઓ" સાધુ ન થયા, અને આજકાલનો અમુક સાધુ થઈ જાય ! શું છે આ તોફાન ?"

"નિર્ગ્રન્થો, જે લક્ષ્મી એક પુરુષાર્થી પિતા વર્ષોના પુરુષાર્થે પણ મેળવી શકતો નથી તે લક્ષ્મી તેનો પુણ્યશાળી દીકરો મેળવી લે છે. વયને ત્યાં કોઈ સંબંધ નથી. ખેર. આપણે વાદમાં ઊતરવું નથી. સજ્જ થાઓ અત્યારે આપણે મગધ છોડી જઈએ."

માણસે જીવનભર અગ્નિ, પાણી અને મથુનનું સેવન કરવાનું નથી. આ શરત જેને મંજૂર હોય તે મફતમાં–સાવ મફ્ મફતમાં લઈ જાઓ. રે લઈ જાઓ."

પણ આ શરત સાંભળતાં જ સહુ છીંકવા લાગ્યા. હાં....છીં, હાં....છીં, બધાંય બે કદમ પીછેહઠ કરી ગયા.

હજારો માણસોની એ ઠઠ જામી હતી. એક પણ મરદ આગળ ન આવ્યો જોઈને મન્ત્રીશ્વર અભય એક ખૂણામાંથી બહાર નીકળી આવ્યા. મેદનીની સામે ઘોડો ઊભો રાખીને બોલ્યા, "ઓ મગધના પ્રજાજનો ! જે કાંઇ બોલો તે વિચારીને બોલતા શીખો. ઉતાવળથી અપાઇ જતા અભિપ્રાયો કયારેક ઘણું મોટું નુકસાન કરી દે છે.

સોનામહોરના આ ત્રણે ય ઢગલા સાવ મફતમાં આપી દેવાની જાહેરાત છતાં તમારામાંથી એક પણ મરદ આગળ ન આવ્યો એમ ને ?" ટોળામાં કાંઇક ગણગણાટ શરૂ થઇ ગયો.

"શાંત રહો. મને ખબર છે કે તમને મારી શરત પરવડતી નથી. શું અગ્નિ–પાણીનું સેવન ન કરવું અને મૈથુનને સેવવું એ એટલી બધી કઠિન બાબત તમને લાગી છે ? આટલી બધી સોનામહોરો મળે તો પણ તમે અગ્નિ, પાણી અને મૈથુનનો સ્પર્શ છોડવા કાયર છો ?

ખામોશ પ્રજાજનો ! તો પછી એક આત્માએ ગઈ કાલે આ ત્રણેય ચીજોનો સદાના માટે ત્યાગ કરી દીધો

માણસે જીવનભર અગ્નિ, પાણી અને મથુનનું સેવન કરવાનું નથી. આ શરત જેને મંજૂર હોય તે મફતમાં-સાવ મફ મફતમાં લઈ જાઓ રે લઈ જાઓ."

પણ આ શરત સાંભળતાં જ સહુ છીંકવા લાગ્યા. હાં....છીં, હાં....છીં, બધાંય બે કદમ પીછેહઠ કરી ગયા.

હજારો માણસોની એ ઠઠ જામી હતી. એક પણ મરદ આગળ ન આવ્યો જોઈને મન્ત્રીશ્વર અભય એક ખૂણામાંથી બહાર નીકળી આવ્યા. મેદનીની સામે ઘોડો ઊભો રાખીને બોલ્યા, "ઓ મગધના પ્રજાજનો ! જે કાંઈ બોલો તે વિચારીને બોલતા શીખો. ઉતાવળથી અપાઈ જતા અભિપ્રાયો કયારેક ઘણું મોટું નુકસાન કરી દે છે.

સોનામહોરના આ ત્રણે ય ઢગલા સાવ મફતમાં આપી દેવાની જાહેરાત છતાં તમારામાંથી એક પણ મરદ આગળ ન આવ્યો એમ ને ?" ટોળામાં કાંઇક ગણગણાટ શરૂ થઇ ગયો.

"શાંત રહો. મને ખબર છે કે તમને મારી શરત પરવડતી નથી. શું અગ્નિ-પાણીનું સેવન ન કરવું અને મૈથુનને સેવવું એ એટલી બધી કઠિન બાબત તમને લાગી છે ? આટલી બધી સોનામહોરો મળે તો પણ તમે અગ્નિ, પાણી અને મૈથુનનો સ્પર્શ છોડવા કાયર છો ?

ખામોશ પ્રજાજનો ! તો પછી એક આત્માએ ગઈ કાલે આ ત્રણેય ચીજોનો સદાના માટે ત્યાગ કરી દીધો

[૧૩]

મહાત્મા નંદિષેણ

※

"મુનિરાજ ! આ તો વેશ્યાનું ઘર છે. વેશ્યાને તો અર્થલાભ જોઈશે. તમારા ધર્મલાભની એને કશી જરૂર નથી. અર્થત્યાગીઓમાં અર્થલાભની આશિષ આપવાની તો હિંમત જ ક્યાંથી હોય ? કેમ મુનિવર ? છે તાકાત અર્થ-લાભ આપવાની ? ભૂલી, પ્રશ્ન જ અસ્થાને છે." ગોચરી માટે ભૂલથી પ્રવેશી ગએલા મુનિ નંદિષેણને કામલતા વેશ્યાએ કહ્યું.

પણ યુવાન મુનિનું લોહી ઊકળી ગયું. ! 'અમે મુનિ એટલે શું નામર્દ ! અમારામાં બીજી કોઈ તાકાત જ નહિ ? એક સ્ત્રીજાતિની નજરમાં જૈન-મુનિ એટલે બચાડી ગરીબ બકરી જ !'

"ઓ, કામલતા તારું મોં સંભાળીને બોલ. લે જો અમારું સત્ત્વ." એમ કહીને જમીન ઉપર પડેલું તણખલું

[૧૩]

મહાત્મા નંદિષેણ

*

“ મુનિરાજ ! આ તો વેશ્યાનું ઘર છે. વેશ્યાને તો અર્થલાભ જોઈશે. તમારા ધર્મલાભની એને કશી જરૂર નથી. અર્થત્યાગીઓમાં અર્થલાભની આશિષ આપવાની તો હિંમત જ ક્યાંથી હોય ? કેમ મુનિવર ? છે તાકાત અર્થ-લાભ આપવાની ? ભૂલી, પ્રશ્ન જ અસ્થાને છે.” ગોચરી માટે ભૂલથી પ્રવેશી ગએલા મુનિ નંદિષેણને કામલતા વેશ્યાએ કહ્યું.

પણ યુવાન મુનિનું લોહી ઊકળી ગયું. ! ‘અમે મુનિ એટલે શું નામર્દ ! અમારામાં બીજી કોઈ તાકાત જ નહિ ? એક સ્ત્રીજાતિની નજરમાં જૈન-મુનિ એટલે બચાડી ગરીબ બકરી જ !’

“ ઓ, કામલતા તારું મોં સંભાળીને બોલ. લે જો અમારું સત્ત્વ.” એમ કહીને જમીન ઉપર પડેલું તણખલું

"કામલતા ! કાયર બન્યો છું ! તારી વાતે અને મારું ભોગાવલિ કર્મ નિકાચિત છે, એની યાદે. પણ અંતરમાં વિરતિનો જે પ્રેમ વસ્યો છે તે તો એવો ને એવો જ છે હોં ! ભલે આજે હું પડયો. પણ પ્રતિજ્ઞા કરું છું કે રોજ દસ સંસારીક જીવને ઊભા કરીને વિરતિના પંથે મોકલીશ પછી જ મોંમા અન્નપાણી નાંખીશ."

ખડખડ હસતી કામલતા બોલી. પણ કોઈ દહાડો દસ તૈયાર ન થયા ! નવ જ થયા તો ! શું કરશો ? ઉપવાસ કરશો ?"

"ના. જે દિવસે દસમો કોઈ નહિ તે દિવસે દસમો હું પોતે ! બોલ. હવે કાંઇ કહેવું છે ?"

"ઓહો ! ખરો તમારો વિરતિનો પ્રેમ ! મારી ઉપર પણ આટલો પ્રેમ તો નહિ જ રાખો કેમ ?" ગાલે એક ટપલી મારતી કામલતા બોલી.

"એમાં પૂછવાનું શું ? વિરતિના પ્રેમથી તો બધાય પ્રેમ હેઠ ! તારા પ્રત્યેનો પણ"..........

"ભલે......ભલે. મૂકો એ બધી વાત ! એ તો બધું હું જોઇ લઇશ. તમારી પ્રેમિકા વિરતિ એ મારી તો શત્રુ ! એને તો તગડી મૂકીને જ જંપીશ. અમારા માટે એ તો બચ્ચાનો ખેલ છે. ચાલો હવે એક અપૂર્વ નૃત્ય બતાડું મારા સ્વામિનાથ ! જોશો ને ? " એમ કહીને વેષ સજવા કામલતા બાજુના ખંડમાં ચાલી ગઇ.

"કામલતા ! કાયર બન્યો છું ! તારી વાતે અને મારું ભોગાવલિ કર્મ નિકાચિત છે, એની યાદે. પણ અંતરમાં વિરતિનો જે પ્રેમ વસ્યો છે તે તો એવો ને એવો જ છે હો ! ભલે આજે હું પડ્યો. પણ પ્રતિજ્ઞા કરું છું કે રોજ દસ સંસારીક જીવને ઊભા કરીને વિરતિના પંથે મોકલીશ પછી જ મોંમા અન્નપાણી નાંખીશ."

ખડખડ હસતી કામલતા બોલી. પણ કોઈ દહાડો દસ તૈયાર ન થયા ! નવ જ થયા તો ! શું કરશો ? ઉપવાસ કરશો ?"

"ના. જે દિવસે દસમો કોઈ નહિ તે દિવસે દસમો હું પોતે ! બોલ. હવે કાંઇ કહેવું છે ?"

"ઓહો ! ખરો તમારો વિરતિનો પ્રેમ ! મારી ઉપર પણ આટલો પ્રેમ તો નહિ જ રાખો કેમ ?" ગાલે એક ટપલી મારતી કામલતા બોલી.

"એમાં પૂછવાનું શું ? વિરતિના પ્રેમથી તો બધાય પ્રેમ હેઠ ! તારા પ્રત્યેનો પણ"..........

"ભલે......ભલે. મૂકો એ બધી વાત ! એ તો બધું હું જોઇ લઇશ. તમારી પ્રેમિકા વિરતિ એ મારી તો શત્રુ ! એને તો તગડી મૂકીને જ જંપીશ. અમારા માટે એ તો બચ્ચાનો ખેલ છે. ચાલો હવે એક અપૂર્વ નૃત્ય બતાડું મારા સ્વામિનાથ ! જોશો ને ? " એમ કહીને વેષ સજવા કામલતા બાજુના ખંડમાં ચાલી ગઇ.

ભીષણ સંગ્રામમાં દેહને થાક ન લાગ્યો હોય! મારું સુદ્ધ કાંઇક મંદ પડ્યું. ખેદ ઉદ્વેગ–પ્રમાદ પેસતો ગયો! પછી તો મને કામવિકારો પજવવા લાગ્યા. અને દિવસે દિવસે વધતા ચાલ્યા.

મેં કડક નિશ્ચય કરી લીધો. પર્વતના શિખરેથી ઝંપાપાત કરવો. ઉજ્વળ આ દેહ અભડાય એ પહેલાં જ એમાંથી નીકળી જવું; ભગવંતે કહેલી પેલી પંક્તિ મને યાદ આવી. **वरं वाही वरं मच्चु**......બસ. પરમોપકારીની પણ એજ આજ્ઞા છે.

વિકારોને આધીન થવા કરતાં મોતને ભેટવું સારું!

અને......હું પર્વતના શિખરે પહોંચી ગયો! પણ અફસોસ! કે જ્યાં નીચે પડવા સજ્જ થયો ત્યાંજ આકાશવાણી થઇ. "સબૂર! મોત એટલું સસ્તુ નથી. ભોગાવલિ કર્મ ભોગવ્યેજ તારો છૂટકો છે. માટે થોભી જા." હતભાગી મને આ દેવવાણીએ કાયર કરી નાંખ્યો. હું થોભી ગયો. પાછો ફર્યો! પણ......વિકારોના ભૂતડાં તો મારી પાછળ પડ્યા જ હતા. કેમેય મારો કેડો મૂકતા નહિ. સ્વાધ્યાયમાં પણ ચિત્ત ચોટતું નહિ. ધ્યાનમાં ય એજ સામે આવતાં! શું કરું? ઘોર તપ તપ્યો એ દુષ્ટ ભૂતડાંઓને જેર કરવા......પણ નિષ્ફળ!

એમાં એક દિવસ આ કામલતાના ઘરમાં ભૂલો પડયો. પેલા મોહરાજે મને અહીં જ ધક્કો મારી દીધો. આ એક ભૂલ કરીને ન અટકયો. કામલતાની વાતોથી જ્યારે જાણ્યું

ભીષણ સંગ્રામમાં દેહને થાક ન લાગ્યો હોય! મારું યુદ્ધ કાંઈક મંદ પડ્યું. ખેદ ઉદ્વેગ–પ્રમાદ પેસતો ગયો! પછી તો મને કામવિકારો પજવવા લાગ્યા. અને દિવસે દિવસે વધતા ચાલ્યા.

મેં કડક નિશ્ચય કરી લીધો. પર્વતના શિખરેથી ઝંપાપાત કરવો. ઉજ્વળ આ દેહ અભડાય એ પહેલાં જ એમાંથી નીકળી જવું; ભગવંતે કહેલી પેલી પંક્તિ મને યાદ આવી. **वरं वाही वरं मच्चु**......બસ. પરમોપકારીની પણ એજ આજ્ઞા છે.

વિકારોને આધીન થવા કરતાં મોતને ભેટવું સારું!

અને......હું પર્વતના શિખરે પહોંચી ગયો! પણ અફસોસ! કે જ્યાં નીચે પડવા સજ્જ થયો ત્યાંજ આકાશવાણી થઇ. "સબૂર! મોત એટલું સસ્તુ નથી. ભોગાવલિ કર્મ ભોગવ્યેજ તારો છૂટકો છે. માટે થોભી જા." હતભાગી મને આ દેવવાણીએ કાયર કરી નાંખ્યો. હું થોભી ગયો. પાછો ફર્યો! પણ......વિકારોના ભૂતડાં તો મારી પાછળ પડ્યા જ હતા. કેમેય મારો કેડો મૂકતા નહિ. સ્વાધ્યાયમાં પણ ચિત્ત ચોટતું નહિ. ધ્યાનમાં ય એજ સામે આવતાં! શું કરું? ઘોર તપ તપ્યો એ દુષ્ટ ભૂતડાંઓને જેર કરવા.....પણ નિષ્ફળ!

એમાં એક દિવસ આ કામલતાના ઘરમાં ભૂલો પડયો. પેલા મોહરાજે મને અહીં જ ધક્કો મારી દીધો. આ એક ભૂલ કરીને ન અટકયો. કામલતાની વાતોથી જ્યારે જાણ્યું

નંદિષેણ બોલ્યા, "સુરાની ગંધ પણ મને આવશે તે પળે હું તારા ભવનમાં નહિ હોઉં એટલું નિશ્ચિત સમજી લેજે. અને સુન્દરી ! તારા જેવી બીજી કોઈનો સ્વપ્ને પણ હું વિચાર કરી શકું તેમ નથી. સુરા અને સુન્દરીની ઘેલી વાતો મારા મનને વધુમાં વધુ દુઃખી કરશે એ વાત કદી ભૂલીશ નહિ."

કામલતાને થયું, "આ ખરો ભોગી મળ્યો ! પણ હવે એને ય વશ કરું તો જ હું કામલતા ! હજી હમણાં જ સાધુવેશ મૂકયો છે એટલે એ જીવનના ઊંડા ઊતરી ગએલા સંસ્કાર એકદમ શે' જતા રહે ? એ સંસ્કારો જ એને બોલાવે છે ને ? પણ ધીરે ધીરે બધું ય ઠેકાણે લાવી દઈશ. હું તો તેને મંજુર છું જ ને ? બહુ થઈ ગયું ! મરદ બીજે બધે મરદ હશે, સ્ત્રીની સામે વાતો કરવામાં ય મરદ હશે પણ હકીકતમાં અમારી પાસે કેટલો નામર્દ હોય છે એ તો અમે સ્ત્રીઓ જ જાણીએ. અમારા ખંડની ચાર દિવાલો જ જાણે. .... ઠીક ઠીક. એ તો સૌ સારા વાના થશે."

કશું ય બોલ્યા વિના વિનીતભાવે પગમાં પડીને, ક્ષમા માંગીને કામલતાએ નૃત્યની તૈયારી કરી દીધી.

રાત્રિના દસ વાગ્યા હતા. નૃત્ય–ખંડમાં ચોમેર દીપકો ઝળહળતા હતા. ધૂપસળીઓ પોતાની સુગંધ છૂટથી બહેકાવી રહી હતી. ઢોલકી વગેરે ગોઠવાઈ ગયા હતા. કુમાર નંદિષેણ તકિયાને ટેકો દઈને ગાદી ઉપર બેઠો હતો.

નંદિષેણ બોલ્યા, "સુરાની ગંધ પણ મને આવશે તે પળે હું તારા ભવનમાં નહિ હોઉં એટલું નિશ્ચિત સમજી લેજે. અને સુન્દરી ! તારા જેવી બીજી કોઈનો સ્વપ્ને પણ હું વિચાર કરી શકું તેમ નથી. સુરા અને સુન્દરીની ઘેલી વાતો મારા મનને વધુમાં વધુ દુઃખી કરશે એ વાત કદી ભૂલીશ નહિ."

કામલતાને થયું, "આ ખરો ભોગી મળ્યો ! પણ હવે એને ય વશ કરું તો જ હું કામલતા ! હજી હમણાં જ સાધુવેશ મૂક્યો છે એટલે એ જીવનના ઊંડા ઊતરી ગએલા સંસ્કાર એકદમ શે' જતા રહે ? એ સંસ્કારો જ એને બોલાવે છે ને ? પણ ધીરે ધીરે બધું ય ઠેકાણે લાવી દઈશ. હું તો તેને મંજુર છું જ ને ? બહુ થઇ ગયું ! મરદ બીજે બધે મરદ હશે, સ્ત્રીની સામે વાતો કરવામાં ય મરદ હશે પણ હકીકતમાં અમારી પાસે કેટલો નામર્દ હોય છે એ તો અમે સ્ત્રીઓ જ જાણીએ. અમારા ખંડની ચાર દિવાલો જ જાણે..... ઠીક ઠીક. એ તો સૌ સારા વાના થશે."

કશું ય બોલ્યા વિના વિનીતભાવે પગમાં પડીને, ક્ષમા માંગીને કામલતાએ નૃત્યની તૈયારી કરી દીધી.

રાત્રિના દસ વાગ્યા હતા. નૃત્ય-ખંડમાં ચોમેર દીપકો ઝળહળતા હતા. ધૂપસળીઓ પોતાની સુગંધ છૂટથી બહેકાવી રહી હતી. ઢોલકી વગેરે ગોઠવાઈ ગયા હતા. કુમાર નંદિષેણ તકિયાને ટેકો દઈને ગાદી ઉપર બેઠો હતો.

ણાયું. પરંતુ એથી એ હતાશ બની જાય એમ ન હતી. "બાર બાર વર્ષના તપ તપી ચૂકેલો યોગી એકદમ ભોગી જગતમાં ન ગોઠવાઈ જાય એમાં નવાઈ ન હતી. અને એ જવાબદારી તો મારી જ છે ને ? મેં જ બીડું ઝડપ્યું છે યોગીના યોગ ઉતારી નાંખવાનું. કાયાથી જ નહિ; મનથી પણ.

માટે જ કામલતા નૃત્યકળાની પરાકાષ્ટાએ પહોંચી હતી. મારું ગમે તે થઈ જાઓ પરન્તુ મારા પ્રિયતમને તો પાણી પાણી કરીને જ જંપુ. એના અંતરના ખંડખંડમાં બિરાજેલી વિરતિની બધી પ્રતિમાઓને ખંડિત-કરી નાંખું અને એ અંતરના કોઈ અવાવર ખંડમાં જ એનો ઢગલો કરું.

નહિ તો ? નહિ તો મારું નામ કામલતા નહિ. રે ! નિષ્ફળ જાઉં તો....તો કદાચ આ વિષ પાએલો હીરો જ ચૂસી લઉં....પછી જીવનનો અર્થ જ શો છે ? કામલતા નૃત્ય કરતી હતી. એનું મન વિચારે ચડયું હતું. કામરાજે પાંચેય શરાનુસંધાન કર્યા હતાં.

એકાએક....તકિયે અઢેલીને બેઠેલો કુમાર નંદિષેણ ટટાર થઈને બેસી ગયો. કામલતાના અંગ અંગ તરફ તાકીને જાણે જોતો રહ્યો. અને....કામલતાનું અંતર પણ નાચી ઊઠયું: "દાવ સફળ થતો લાગે છે ! પાસો પોબાર !" એનું મન બોલી ઊઠયું. "જો જે હવે કશી કમીના ન રાખીશ. રાખીશ તો પસ્તાઈશ." અંતરે ચૂંટણી ખણીને ચેતવણી આપી.

'જ્યાં મોટા મોટા મોટા બ્રહ્મા–વિષ્ણુ–ભૂલ્યા, જ્યાં મોટા જટાધારી ઋષિઓ લપસ્યા ત્યાં તારા જેવા મગતરા તો શી વિસાતમાં?' એમ તું કહેવા માંગે છે? તો ખામોશ! કર્મરાજ! અશુચિમય કામલતાને ત્યાં રહેશે કદાચ, તો મારું આ તન જ રહેશે. મન તો સદા તારી સાથેનો હિસાબ પૂરો કરી દેવા ખૂનખાર યુદ્ધ ખેલતું જ રહેશે.

નંદિષેણ કામલતાને જોતો હતો...હા. એણે કામલતાના સંપૂર્ણ સ્વરૂપને જોઇ લીધું હતું. કામલતાના દેહની આરપાર ઊતરી ગએલા એના આત્માના પરમાણુઓ ઘૂમી ઘૂમીને સખેદ પાછા ફર્યાં.

નંદિષેણે નીસાસો નાંખી દીધો ત્યારે જ કામલતાને ખબર પડી કે કંઈક બીજું જ બફાઇ ગયું લાગે છે. એ હતાશ થઇ ગઇ, ઢગલો થઈને નંદિષેણના પગમાં પડી.

ખિન્નવદનાએ માથું ઊંચું કર્યું. પૂછ્યું, "પ્રિયતમ! આપને કશોજ આનંદ ન આવ્યો?"

"કામલતા! તારા દેહમાંથી કેટલી દુર્ગંધિઓ વછૂટી રહી છે? શેના આનંદની તું વાત કરે છે?"

"અરે કુમાર! સુંદરીના આ રૂપરંગમાં તો સુરાની પ્યાલીઓને ય ભુલાવી દે એવો નશો પડ્યો છે. તમારા જેવા કેટલા ય યુવાનોને મેં આ નશામાં પાગલ બનાવીને મારા પગ ચાટતા કરી નાખ્યા છે. મારા ગાલના એક તલને સ્પર્શવા ખાતર તો તેમણે મારી પાસે ધનના ઢગ લાકરી નાંખ્યા

'જ્યાં મોટા મોટા મોટા બ્રહ્મા–વિષ્ણુ–ભૂલ્યા, જ્યાં મોટા જટાધારી ઋષિઓ લપસ્યા ત્યાં તારા જેવા મગતરા તો શી વિસાતમાં?' એમ તું કહેવા માંગે છે? તો ખામોશ! કર્મરાજ ! અશુચિમય કામલતાને ત્યાં રહેશે કદાચ, તો મારું આ તન જ રહેશે. મન તો સદા તારી સાથેનો હિસાબ પૂરો કરી દેવા ખૂનખાર યુદ્ધ ખેલતું જ રહેશે.

નંદિષેણ કામલતાને જોતો હતો...હા. એણે કામ-લતાના સંપૂર્ણ સ્વરૂપને જોઇ લીધું હતું. કામલતાના દેહની આરપાર ઊતરી ગએલા એના આત્માના પરમાણુઓ ઘૂમી ઘૂમીને સખેદ પાછા ફર્યા.

નંદિષેણે નીસાસો નાંખી દીધો ત્યારે જ કામલતાને ખબર પડી કે કંઈક બીજું જ બફાઇ ગયું લાગે છે. એ હતાશ થઇ ગઇ, ઢગલો થઈને નંદિષેણના પગમાં પડી.

ખિન્નવદનાએ માથું ઊંચું કર્યું. પૂછયું, "પ્રિયતમ ! આપને કશોજ આનંદ ન આવ્યો ?"

"કામલતા ! તારા દેહમાંથી કેટલી દુર્ગંધિઓ વછૂટી રહી છે ? શેના આનંદની તું વાત કરે છે ?"

"અરે કુમાર ! સુંદરીના આ રૂપરંગમાં તો સુરાની પ્યાલીઓને ય ભુલાવી દે એવો નશો પડયો છે. તમારા જેવા કેટલા ય યુવાનોને મેં આ નશામાં પાગલ બનાવીને મારા પગ ચાટતા કરી નાખ્યા છે. મારા ગાલના એક તલને સ્પર્શવા ખાતર તો તેમણે મારી પાસે ધનના ઢગ લાકરી નાંખ્યા

તેં કેટલાક યુવાનોને તારા સૌન્દર્યની સુરા પાઈને પાગલ બનાવ્યા છે ? અને તારા ચરણને ચૂમતા દાસ કરી દીધા છે ! મને કહે જોઉં ! આ બધા યની તું તો દાસી જ હતી ને ? અરે, ભૂલ્યો, દાસી જ કહેવડાવતી હતી ને ? એટલે એ વાત હવે છતી થઇ જાય છે ને કે તારા દાસીપદમાં જ તારું સ્વામીપદ રહેલું છે. તું દાસી = તું સ્વામિની ! ખરોખર છે ને આ ગણિત ? જેમ અમારી આધ્યાત્મિક દુનિયાનું એક ગણિત છે કે શૂન્ય = પૂર્ણ !”

ઝંખવાણી પડી ગએલી કામલતાને મનમાં થઇ ગયું કે આ કોઈ વિચિત્ર જ માયા છે. શિકાર હાથમાં તો આવ્યો પણ હવે છટકી ન જાય તો સારું. અને ખરો પ્રિયતમ આ જ કહેવાય જે પ્રિયતમાને દૂર ને દૂર ફગાવતો રહે ! અને પ્રેમનો આનંદ પણ તરછોડવામાં જ વધુ મણાય છે ને ? મારે તો આવો જ પ્રેમી જોઈએ, જે મને તરછોડે. બસ. બસ. હવે મારું કાર્યક્ષેત્ર મારે સમજી લેવાનું; મારી યોજનાનું માળખું મારે જ તયાર કરવાનું.

પગે લાગીને કામલતા વિદાય થઇ ગઈ. દિવસો ઉપર દિવસો જાય છે; મહિના ઉપર મહિનો બેસતો જાય છે. વર્ષની પાછળ વર્ષ ચાલ્યું આવે છે.

કુમાર નંદિષેણનો નિત્ય કાર્યક્રમ બને છે. સવાર પડતાં પ્રતિક્રમણ કરીને પરમાત્માની અષ્ટ પ્રકારી પૂજા; પછી એ રસ્તેથી પસાર થતાં દસ ભવ્યાત્માઓને પ્રતિબોધ કરવાનું કાર્ય; પછી ભોજન; પછી આરામ; પછી હળવો

તેં કેટલાક યુવાનોને તારા સૌન્દર્યની સુરા પાઈને પાગલ બનાવ્યા છે ? અને તારા ચરણને ચૂમતા દાસ કરી દીધા છે ! મને કહે જોઉં ! આ બધાયની તું તો દાસી જ હતી ને ? અરે, ભૂલ્યો, દાસી જ કહેવડાવતી હતી ને ? એટલે એ વાત હવે છતી થઇ જાય છે ને કે તારા દાસીપદમાં જ તારું સ્વામીપદ રહેલું છે. તું દાસી = તું સ્વામિની ! ખરેખર છે ને આ ગણિત ? જેમ અમારી આધ્યાત્મિક દુનિયાનું એક ગણિત છે કે શૂન્ય = પૂર્ણ !"

ઝંખવાણી પડી ગએલી કામલતાને મનમાં થઇ ગયું કે આ કોઈ વિચિત્ર જ માયા છે. શિકાર હાથમાં તો આવ્યો પણ હવે છટકી ન જાય તો સારું. અને ખરો પ્રિયતમ આ જ કહેવાય જે પ્રિયતમાને દૂર ને દૂર ફગાવતો રહે ! અને પ્રેમનો આનંદ પણ તરછોડવામાં જ વધુ મણાય છે ને ? મારે તો આવો જ પ્રેમી જોઈએ, જે મને તરછોડે. બસ. બસ. હવે મારું કાર્યક્ષેત્ર મારે સમજી લેવાનું; મારી યોજનાનું માળખું મારે જ તયાર કરવાનું.

પગે લાગીને કામલતા વિદાય થઇ ગઈ. દિવસો ઉપર દિવસો જાય છે; મહિના ઉપર મહિનો બેસતો જાય છે. વર્ષની પાછળ વર્ષ ચાલ્યું આવે છે.

કુમાર નંદિષેણનો નિત્ય કાર્યક્રમ બને છે. સવાર પડતાં પ્રતિક્રમણ કરીને પરમાત્માની અષ્ટ પ્રકારી પૂજા; પછી એ રસ્તેથી પસાર થતાં દસ ભવ્યાત્માઓને પ્રતિબોધ કરવાનું કાર્ય; પછી ભોજન; પછી આરામ; પછી હળવો

એથીસ્તો એ ભવ્યાત્માઓને પ્રતિબોધ પમાડી શકે છે. મુનિવેષમાં રહીને કોઈ સંસારી આત્માને બોધ પમાડવાની રીત કરતાં વેશ્યાને ત્યાં રહીને વિરતિની વાતો કરવી, દસ દસ આત્માઓને રોજ સંસારથી વિરક્ત બનાવવાની એ રીત તો ભારે વિરાગ માગે છે. નહિ તો ધડ દઈને સામો પ્રશ્ન ન કરી દે કે તો તમે શા માટે વેશ્યાના ઘરમાં બેઠા છો? પણ કોઈની એ પૂછવાની હિંમત જ નથી ચાલી. કેવી રીત હશે વિરાગની વાતો કરવાની !"

ટોળે મળીને વાતો કરતાં લોકોમાં સંજય પણ હતો તે બોલી ઊઠયો, "મેં તો મારી સગી આંખે જોયા છે કુમાર નંદિષેણને પ્રતિબોધ પમાડતા ! એક ભવ્યાત્માને તે ઉપદેશ આપતા હતા ત્યારે હું ત્યાં જઈ ચડયો હતો. એમણે માનવજીવનની દુર્લભતાને સમજાવી છે કાંઇ ! સોસરી હ્રદયમાં ઉતરી જાય ! પછી કર્મરાજની કુટિલતા, પાપ કર્મોના ઘોર વિપાકો સમજાવ્યા ! નારકગતિના દુઃખોનું જ્યારે વર્ણન કર્યું ત્યારે તો ભાઇ, ભલભલા કમ્પી ઊઠે હોં ! અને પછી પોતાની જીવનકથા કહી. અહા ! શું વાત કરું ? કામલતાએ એમને ફસાવ્યાની જે વાતો એમણે કરી ત્યારે તો એ કેટલીએ વાર નિસાસો નાંખતા. અને પછી પોતાના દુષ્કૃતોની ગર્હા કરતાં ત્યારે તો આંખમાથી દડદડ આંસુ ચાલ્યાં જતાં. અંતર ભારે વ્યથા અનુભવતું. સાંભળનારને દયા આવી જાય. પછી નારીના સ્વરૂપનું કુમાર દર્શન કરાવતાં, ધન લોભથી થતી જીવની સ્વાર્થાન્ધ મનોદશાનું નિરુપણ કરતાં. ટૂંકમાં એ જે વાત કરતાં એનું તાદશ્ય ચિત્ર ખડું કરતાં. મિત્રો ! એમની પાસે

સંસ્કારોના મૂળ તો ખૂબ ઊંડા જતા રહે ! સામાન્ય રી
જગતમાં ય એવું જોવા મળે છે કે બાળવયમાં જે સંસ્કાર પડ્યા હોય છે તે ખૂબ જ મજબૂત હોય છે. છેલ્લી જિંદગીમાં પણ તેના મૂળ હચમચતાં નથી. જ્યારે પાકી ઉંમરમાં પડતાં સંસ્કારો તો સ્થિર પડતા જ નથી. બાળકને કેટલું યાદ રહી જાય છે અને પ્રૌઢને કેટલું યાદ રહે છે તે આપણે ક્યાં નથી જાણતા ?

હા. ક્યારેક એવું પણ બની જાય કે કેટલીક વાર એ બાળ મોટું થયા પછી એનામાં વિષયવાસનાના પૂર્વજન્મોના સંસ્કારોનું ઉદ્બોધન થઈ જાય. પરંતુ આવું તો પાંચસો બાળકોમાંથી બે પાંચમાં જ બને. બાકી સામાન્ય-રીતે તો શુભ વાતાવરણમાં ઉછરતાં બાળકમાં અશુભની અસરોનું ઉત્થાન થતું જ નથી. દુનિયાના બાળકોની જ વાત લો ને ? એમનું જે રીતનું વિષમ ઘડતર એક વાર થઇ જાય છે પછી એમને ગમે તેટલું સમજાવવામાં આવે તો ય કાંઈ વળે છે ? પથ્થર ઉપર પાણી જ ને ? બસ. એ જ ન્યાય અહીં પણ લાગુ થાય છે કે શુભનું ઘડતર થઇ ગયા પછી અશુભનું ઉત્થાન પ્રાયઃ થતું જ નથી: અપવાદ તો બે ય વાતમાં સમાન છે.

જગતમાં જે મહાપુરુષો થયા તેમાંના લગભગ ઘણાખરા બાળવયથી સંસ્કારિત થએલા આત્માઓ જોવા મળશે."

એટલામાં કેવળજ્ઞાની ભગવંત અતિમુક્તક નજદીકમાં આવી ગયા. વાત અટકી પડી. અજયે સંજયે ભાવપૂર્વક એમને વં

સંસ્કારોના મૂળ તો ખૂબ ઊંડા જતા રહે! સામાન્ય રે. જગતમાં ય એવું જોવા મળે છે કે બાળવયમાં જે સંસ્કાર પડ્યા હોય છે તે ખૂબ જ મજબૂત હોય છે. છેલ્લી જિંદગીમાં પણ તેના મૂળ હચમચતાં નથી. જ્યારે પાકી ઉંમરમાં પડતાં સંસ્કારો તો સ્થિર પડતા જ નથી. બાળકને કેટલું યાદ રહી જાય છે અને પ્રૌઢને કેટલું યાદ રહે છે તે આપણે ક્યાં નથી જાણતા?

હા. ક્યારેક એવું પણ બની જાય કે કેટલીક વાર એ બાળ મોટું થયા પછી એનામાં વિષયવાસનાના પૂર્વજન્મોના સંસ્કારોનું ઉદ્બોધન થઈ જાય. પરંતુ આવું તો પાંચસો બાળકોમાંથી બે પાંચમાં જ બને. બાકી સામાન્યરીતે તો શુભ વાતાવરણમાં ઉછરતાં બાળકમાં અશુભની અસરોનું ઉત્થાન થતું જ નથી. દુનિયાના બાળકોની જ વાત લો ને? એમનું જે રીતનું વિષમ ઘડતર એક વાર થઇ જાય છે પછી એમને ગમે તેટલું સમજાવવામાં આવે તો ય કાંઈ વળે છે? પથ્થર ઉપર પાણી જ ને? બસ. એ જ ન્યાય અહીં પણ લાગુ થાય છે કે શુભનું ઘડતર થઇ ગયા પછી અશુભનું ઉત્થાન પ્રાયઃ થતું જ નથી: અપવાદ તો બે ય વાતમાં સમાન છે.

અકળાશો નહિ. ક્ષમા એ તો નિર્ગ્રન્થનું ભૂષણ છે. બધા આ વર્તુળની અંદર જ રહેજો."

થોડી જ વારમાં ગોશાલક ધમધમતો આવ્યો. એની પાછળ એના નગ્નસાધુઓનું ટોળું હતું. જાણે કે ગમે તે રીતે કિન્નાખોરી કરીને લડાઇ કરવા જ એ ટોળું આવ્યું હોય તેવું દશ્ય દેખાતું હતું.

ટોળા સાથે જઇ રહેલા ગોશાલકને જોઇને અજય-સંજય પણ સાથે જોડાઇ ગયા હતા.

ગોશાલકે આવતાવેંત જ ધડાકો કર્યો. ઉદ્ધતાઈભરી ભાષામાં પરમાત્મા મહાવીરદેવને જેમતેમ બોલવા લાગ્યો. ભગવંતે ખૂબ જ સ્વસ્થતાથી દરેક વાતનું સમાધાન કર્યું! પણ એ સમાધાન ગોશાલકને વધુ અકળાવનારું બનતું ચાલ્યું. ક્રોધનો અગ્નિ ભભૂક્યો! ક્ષમાના નીર એની સામે ઊછળવા લાગ્યા! પણ અગ્નિએ માઝા મૂકી દીધી.

સુનક્ષત્ર અને સર્વાનુભૂતિ નામના બે મુનિઓ આ આગઝાળને ન ખમી શકયા. વર્તુળની બહાર નીકળી ગયા. કઠોર શબ્દમાં ગોશાલકને શિખામણ આપી. ત્યાં જ........ ગોશાલકે તેજોલેશ્યા છૂટી મૂકી દીધી. "જ્ઞાતપુત્ર! હવે દહાડા ગણજે. ૭ માસમાં તું ખતમ થઈ જઈશ." આંખમાંથી આગ વરસી.......આગળ વધીને એ બે ય મુનિને ફરી વળી. એમને ભરખી ગઈ.

આખા નિર્ગ્રન્થગણમાં સન્નાટો બોલાઇ ગયો!

અકળાશો નહિ. ક્ષમા એ તો નિર્ગ્રન્થનું ભૂષણ છે. બધા આ વર્તુળની અંદર જ રહેજો."

થોડી જ વારમાં ગોશાલક ધમધમતો આવ્યો. એની પાછળ એના નગ્નસાધુઓનું ટોળું હતું. જાણે કે ગમે તે રીતે કિન્નાખોરી કરીને લડાઇ કરવા જ એ ટોળું આવ્યું હોય તેવું દૃશ્ય દેખાતું હતું.

ટોળા સાથે જઇ રહેલા ગોશાલકને જોઇને અજય-સંજય પણ સાથે જોડાઈ ગયા હતા.

ગોશાલકે આવતાવેંત જ ધડાકો કર્યો. ઉદ્ધતાઈભરી ભાષામાં પરમાત્મા મહાવીરદેવને જેમતેમ બોલવા લાગ્યો. ભગવંતે ખૂબ જ સ્વસ્થતાથી દરેક વાતનું સમાધાન કર્યું! પણ એ સમાધાન ગોશાલકને વધુ અકળાવનારું બનતું ચાલ્યું. ક્રોધનો અગ્નિ ભભૂક્યો! ક્ષમાના નીર એની સામે ઊછળવા લાગ્યા! પણ અગ્નિએ માઝા મૂકી દીધી.

સુનક્ષત્ર અને સર્વાનુભૂતિ નામના બે મુનિઓ આ આગઝાળને ન ખમી શક્યા. વર્તુળની બહાર નીકળી ગયા. કઠોર શબ્દમાં ગોશાલકને શિખામણ આપી. ત્યાં જ........ ગોશાલકે તેજોલેશ્યા છૂટી મૂકી દીધી. "જ્ઞાતપુત્ર! હવે દહાડા ગણજે. છ માસમાં તું ખતમ થઈ જઈશ." આંખમાંથી આગ વરસી......આગળ વધીને એ બે ય મુનિને ફરી વળી. એમને ભરખી ગઈ.

આખા નિર્ગ્રન્થગણમાં સન્નાટો બોલાઇ ગયો!

પરમકૃપાળુ પરમાત્મા બોલ્યા, "ગોશાલક! મારું આયુષ્ય તો હજી સોળ વર્ષનું બાકી છે. એને લેશ પણ ધક્કો લાગી શકે તેમ નથી. પણ તારું આયુષ્ય હવે ફક્ત સાત દિવસનું બાકી છે. જો, હાથના કર્યાં હૈયે વાગ્યા."

ગોશાલકના આખા શરીરમાં લ્હાય લ્હાય ઊઠી ચૂકી હતી. એ સત્વર ત્યાંથી નીકળી ગયો. એના એક ભક્તને ત્યાં એને લઇ જવામાં આવ્યો. ભક્તગણ ગોશાલકના દર્શન માટે ટોળે વળીને આવે છે. પણ કોણ દર્શન દે! શિષ્યવૃન્દ જૂઠી વાતો કરીને લોકોને પાછા વાળે છે. ભયાનક વેદનાનો ભોગ બની ગયો હતો ગોશાલો!

છ છ દિવસ પસાર થયા. નારકની વેદનાની વાનગી જેવી વેદના ભોગવી. સાતમો દિવસ ઊગ્યો. આજે ગોશાલકના જીવનનો અસ્ત થવાનો હતો, દિવસ અસ્ત પામે તે પહેલાં જ.

ભયંકર ચીસો પાડતાં ગોશાલકનો અંતરાત્મા એ દિવસે જાગ્યો. પોતાનો કાળો ઇતિહાસ યાદ કર્યો! હવે અંતર પણ પાપના પશ્ચાત્તાપના અગ્નિથી ભડકે બળવા લાગ્યું.

ગોશલકને પશ્ચાત્તાપ! શી રીતે બને? આ પરિવર્ત્તન શી રીતે સંભવે? કલ્પના જ કરવી હોય તો એમ કહી શકાય કે જે તેજોલેશ્યાની આગ દેવાધિદેવના દેહને વીંટળાઈ વળી હતી તે આગમાં દેવાધિદેવના દેહમાંથી સતત છૂટતાં પવિત્રતમ પરમાણુઓ પેસી ગયા. પછી તો આગ સાથે એ પરમાણુઓ ય ગોશાલકના દેહમાં પ્રવેશી ગયા!

પરમકૃપાળુ પરમાત્મા બોલ્યા, "ગોશાલક ! મારું આયુષ્ય તો હજી સોળ વર્ષનું બાકી છે. એને લેશ પણ ધક્કો લાગી શકે તેમ નથી. પણ તારું આયુષ્ય હવે ફક્ત સાત દિવસનું બાકી છે. જો, હાથના કર્યા હૈયે વાગ્યા."

ગોશાલકના આખા શરીરમાં લ્હાય લ્હાય ઊઠી ચૂકી હતી. એ સત્ત્વર ત્યાંથી નીકળી ગયો. એના એક ભક્તને ત્યાં એને લઈ જવામાં આવ્યો. ભક્તગણ ગોશાલકના દર્શન માટે ટોળે વળીને આવે છે. પણ કોણ દર્શન દે ! શિષ્યવૃન્દ જૂઠી વાતો કરીને લોકોને પાછા વાળે છે. ભયાનક વેદનાનો ભોગ બની ગયો હતો ગોશાલો !

૭ ૭ દિવસ પસાર થયા. નારકની વેદનાની વાનગી જેવી વેદના ભોગવી. સાતમો દિવસ ઊગ્યો. આજે ગોશાલકના જીવનનો અસ્ત થવાનો હતો, દિવસ અસ્ત પામે તે પહેલાં જ.

ભયંકર ચીસો પાડતાં ગોશાલકનો અંતરાત્મા એ દિવસે જાગ્યો. પોતાનો કાળો ઇતિહાસ યાદ કર્યો ! હવે અંતર પણ પાપના પશ્ચાત્તાપના અગ્નિથી ભડકે બળવા લાગ્યું.

ગોશલકને પશ્ચાત્તાપ ! શી રીતે બને ? આ પરિવર્ત્તન શી રીતે સંભવે ? કલ્પના જ કરવી હોય તો એમ કહી શકાય કે જે તેજોલેશ્યાની આગ દેવાધિદેવના દેહને વીંટળાઈ વળી હતી તે આગમાં દેવાધિદેવના દેહમાંથી સતત છૂટતાં પવિત્રતમ પરમાણુઓ પેસી ગયા. પછી તો આગ સાથે એ પરમાણુઓ ય ગોશાલકના દેહમાં પ્રવેશી ગયા !

"તો મારા મૃત્યુ બાદ મારા શબના બે ય પગને દોરડું બાંધજો. નગરના તમામ રસ્તા ઉપર મારું શબ દોરડું ખેંચીને ઢસડજો. એની ઉપર થૂંકજો, અને બોલજો, "આ ગુરુદ્રોહી પાપાત્મા મંખલિપુત્ર ગોશાલક છે." નાના બાળની જેમ ગોશાલક ધ્રુસકે ધ્રુસકે રડવા લાગ્યો.

પાપના પશ્ચાત્તાપની શુભલેશ્યામાં જ પ્રાણ નીકળી ગયા. છેલ્લે છેલ્લે કરેલી પાપની કબુલાતના ધર્મે એને બારમા દેવલોકનો દેવાત્મા બનાવ્યો!

ભક્તોએ ગોશાલકને આપેલું વચન પાળ્યું. પોતાના સ્થાનમાં જ રાજગૃહી નગરી દોરી. એના રસ્તા દોર્યા. ત્યાં જ ગોશાલકનું મડદું ફેરવ્યું. બોલવાનું હતું તે ધીમા સ્વરે બોલી દીધું. મનથી સંતોષ માણી લીધો.

અધર્મનો પ્રણેતા પાપનો એકરાર કરી જાય, ઉન્માર્ગ ત્યજી દે પણ એના જડસુ અનુયાયી એ જ ગાણું ગાયા કરે, પકડયું ગદ્ધાપુચ્છ ન છોડે તે ન જ છોડે. કર્મની ગતિ વિચિત્ર હોય છે.

આ બાજુ પરમાત્મા મહાવીરદેવને લાગેલી આગ-ઝાળને કારણે લોહીના ઝાડા થવા લાગ્યા. ભક્તોને જાણ થઈ. ત્રિલોકપતિનો દેહ શોષાતો ચાલ્યો. કેમે ય ઝાડા બંધ થાય નહિ. સર્વજ્ઞ–સર્વદર્શી તીર્થંકર પરમાત્માને માટે આ બીના આશ્ચર્યરૂપ હતી. જે જે ભક્તને આ વાતની જાણ થઈ તે તે ભક્ત ઉદાસ થયો. રે! મગધના બધા જ પ્રજા

"તો મારા મૃત્યુ બાદ મારા શબના બે ય પગને દોરડું બાંધજો. નગરના તમામ રસ્તા ઉપર મારું શબ દોરડું ખેંચીને ઢસડજો. એની ઉપર થૂંકજો, અને બોલજો, "આ ગુરુદ્રોહી પાપાત્મા મંખલિપુત્ર ગોશાલક છે." નાના બાળની જેમ ગોશાલક ધ્રુસકે ધ્રુસકે રડવા લાગ્યો.

પાપના પશ્ચાત્તાપની શુભલેશ્યામાં જ પ્રાણ નીકળી ગયા. છેલ્લે છેલ્લે કરેલી પાપની કબુલાતના ધર્મે એને બારમા દેવલોકનો દેવાત્મા બનાવ્યો!

ભક્તોએ ગોશાલકને આપેલું વચન પાળ્યું. પોતાના સ્થાનમાં જ રાજગૃહી નગરી દોરી. એના રસ્તા દોર્યા. ત્યાં જ ગોશાલકનું મડદું ફેરવ્યું. બોલવાનું હતું તે ધીમા સ્વરે બોલી દીધું. મનથી સંતોષ માણી લીધો.

અધર્મનો પ્રણેતા પાપનો એકરાર કરી જાય, ઉન્માર્ગ ત્યજી દે પણ એના જડસુ અનુયાયી એ જ ગાણું ગાયા કરે, પકડયું ગદ્ધાપુચ્છ ન છોડે તે ન જ છોડે. કર્મની ગતિ વિચિત્ર હોય છે.

આ બાજુ પરમાત્મા મહાવીરદેવને લાગેલી આગ-ઝાળને કારણે લોહીના ઝાડા થવા લાગ્યા. ભક્તોને જાણ થઈ. ત્રિલોકપતિનો દેહ શોષાતો ચાલ્યો. કેમે ય ઝાડા બંધ થાય નહિ. સર્વજ્ઞ-સર્વદર્શી તીર્થંકર પરમાત્માને માટે આ બીના આશ્ચર્યરૂપ હતી. જે જે ભક્તને આ વાતની જાણ થઈ તે તે ભક્ત ઉદાસ થયો. રે! મગધના બધા જ પ્રજા-

"હેં! મહારાગ, મુનિને રાગ ન હોય ત્યાં મહારાગની વાત! આપ શું કહો છો?" સંજયે ચકિત થઈને પૂછ્યું.

"હા ભાઈ હા. મહારાગ. હું જે બોલું છું તે સભાન અવસ્થામાં જ બોલું છું."

"પણ શેનો મહારાગ! કાંઈ સમજાતું નથી. અમે તો જાણ્યું છે કે વીતરાગ બનવા માટે રાગ તો ત્યાગવો જ પડે."

"હું કહું છું કે વીતરાગ બનવા માટે તો મહારાગી બનવું જ પડે. ભાઈ, તારી વાત સાચી એમ મારી વાત પણ સાચી છે. રમા-રામા-વગેરેના રાગ છોડવા જોઇએ, દેવ-ગુરુ પ્રત્યે તો મહારાગ કરવો જ રહ્યો. નહિ તો પેલો અશુભ રાગ ફરી પેસી જાય. ઘણાંયના જીવન આ રીતે એણે બરબાદ કરી નાંખ્યા છે. ચિત્તને રાગ વિના ચેન પડે તેમ નથી. પ્રશ્ન છે માત્ર રાગ ક્યાં કરવો કે જેથી આત્માનું હિત થાય?"

"તો પ્રભુ! એ મહારાગથી રાગ જાય પણ એ મહારાગ શેનાથી જાય? મહારાગ ન જાય, અને આત્મામાં ઘર કરી જાય તો ભલેને એ મહારાગ દેવ-ગુરુ ધર્મનો હોય તો ય આત્માનો મોક્ષ તો ન જ થાય ને?" અજયે પૂછ્યું.

"હા. જરૂર મોક્ષ ન થાય. પરન્તુ એ મહારાગ એરંડિયા જેવો છે. એરંડિયુ પેટના મળ કાઢી નાખે અને પછી પોતે તો જાતે જ નીકળી જાય ને? એને કાઢવા માટે વળી કોઈ વસ્તુ પેટમાં લેવાની જરૂર ન જ રહે.

"હેં! મહારાગ, મુનિને રાગ ન હોય ત્યાં મહારાગની વાત! આપ શું કહો છો?" સંજયે ચકિત થઈને પૂછ્યું.

"હા ભાઈ હા. મહારાગ. હું જે બોલું છું તે સભાન અવસ્થામાં જ બોલું છું."

"પણ શેનો મહારાગ! કાંઈ સમજાતું નથી. અમે તો જાણ્યું છે કે વીતરાગ બનવા માટે રાગ તો ત્યાગવો જ પડે."

"હું કહું છું કે વીતરાગ બનવા માટે તો મહારાગી બનવું જ પડે. ભાઈ, તારી વાત સાચી એમ મારી વાત પણ સાચી છે. રમા–રામા–વગેરેના રાગ છોડવા જોઈએ, દેવ–ગુરુ પ્રત્યે તો મહારાગ કરવો જ રહ્યો. નહિ તો પેલો અશુભ રાગ ફરી પેસી જાય. ઘણાંયના જીવન આ રીતે એણે બરબાદ કરી નાંખ્યા છે. ચિત્તને રાગ વિના ચેન પડે તેમ નથી. પ્રશ્ન છે માત્ર રાગ ક્યાં કરવો કે જેથી આત્માનું હિત થાય?"

"તો પ્રભુ! એ મહારાગથી રાગ જાય પણ એ મહારાગ શેનાથી જાય? મહારાગ ન જાય, અને આત્મામાં ઘર કરી જાય તો ભલેને એ મહારાગ દેવ–ગુરુ ધર્મનો હોય તો ય આત્માનો મોક્ષ તો ન જ થાય ને?" અજયે પૂછ્યું.

"હા. જરૂર મોક્ષ ન થાય. પરન્તુ એ મહારાગ એરંડિયા જેવો છે. એરંડિયુ પેટના મળ કાઢી નાખે અને પછી પોતે તો જાતે જ નીકળી જાય ને? એને કાઢવા માટે વળી કોઈ વસ્તુ પેટમાં લેવાની જરૂર ન જ રહે.

છે. મારા આયુષ્ય અંગે તમે ચિંતા ન કરો. હજી સોળ વર્ષ બાકી છે." પરમાત્મા બોલ્યા.

"પ્રભો! પણ આ દેહ કેટલો કૃશ થઈ ગયો છે? મારાથી તો જોયું જાતું નથી." કહીને વળી રડવા લાગ્યા.

"સિંહ! કર્મના ફળ તો સહુને ભોગવવા પડે."

"જી. પ્રભો! પરન્તુ કાંઈ ઔષધ વગેરે નિમિત્તોથી એ કર્મો ખસે પણ ખરા? જો અનિકાચિત હોય તો?"

"હા. જરૂર."

"તો પ્રભો! આપ ઔષધ સ્વીકારો!" પરમકૃપાળુના પગ પકડીને બાળકની જેમ રડતાં અણગાર સિંહે કહ્યું.... મારા પ્રભુ ઔષધ લેતા નથી માટે તો નગરની નારીઓએ બાળકોને ધવડાવવાનું છોડી દેવાનું નક્કી કર્યું છે." સિંહ બોલ્યા.

"સારું. ત્યારે એમ કરો. જાઓ રેવતીશ્રાવિકાને ત્યાં. એને ત્યાં બે પાક છે. એક કોળાપાક અને બીજો બીજોરા-પાક. તેમાં જે કોળાપાક છે તે લેતા આવજો. બીજોર-પાક ખાસ મારા માટે બનાવેલો છે તે આપણાથી ન લેવાય."

સિંહ અણગારની સાથે સાથે આવેલા અજયે આ વાત સાંભળી. એને ખૂબ આશ્ચર્ય થયું. જે વીતરાગ બન્યા છે એમને વળી 'પોતાના માટે બનાવેલુ" ન લેવાય! અને નિર્ગ્રન્થ સાધુની જેમ સહજ બનેલું જ લેવાય! એવો શું કાયદો હોઈ શકે? શું પોતાના માટે બનાવેલું લેવાથી

છે. મારા આયુષ્ય અંગે તમે ચિંતા ન કરો. હજી સોળ વર્ષ બાકી છે." પરમાત્મા બોલ્યા.

"પ્રભો! પણ આ દેહ કેટલો કૃશ થઈ ગયો છે? મારાથી તો જોયું જાતું નથી." કહીને વળી રડવા લાગ્યા.

"સિંહ! કર્મના ફળ તો સહુને ભોગવવા પડે."

"જી. પ્રભો! પરન્તુ કાંઈ ઔષધ વગેરે નિમિત્તોથી એ કર્મો ખસે પણ ખરા? જો અનિકાચિત હોય તો?"

"હા. જરૂર."

"તો પ્રભો! આપ ઔષધ સ્વીકારો!" પરમકૃપાળુના પગ પકડીને બાળકની જેમ રડતાં અણગાર સિંહે કહ્યું.... મારા પ્રભુ ઔષધ લેતા નથી માટે તો નગરની નારીઓએ બાળકોને ધવડાવવાનું છોડી દેવાનું નક્કી કર્યું છે." સિંહ બોલ્યા.

"સારું. ત્યારે એમ કરો. જાઓ રેવતીશ્રાવિકાને ત્યાં. એને ત્યાં બે પાક છે. એક કોળાપાક અને બીજો બીજોરા-પાક. તેમાં જે કોળાપાક છે તે લેતા આવજો. બીજોર-પાક ખાસ મારા માટે બનાવેલો છે તે આપણાથી ન લેવાય."

સિંહ અણગારની સાથે સાથે આવેલા અજયે આ વાત સાંભળી. એને ખૂબ આશ્ચર્ય થયું. જે વીતરાગ બન્યા છે એમને વળી 'પોતાના માટે બનાવેલું' ન લેવાય! અને નિર્ગ્રન્થ સાધુની જેમ સહજ બનેલું જ લેવાય! એવો શું કાયદો હોઈ શકે? શું પોતાના માટે બનાવેલું લેવાથી

વ્યાપી જાય ને? અજય, પોતાને કાંઈ નિસ્બત ન હોય છતાં બીજા માટે ય કેટલુંક કરવું પડે છે. માને બાળકની ધૂલિક્રીડામાં રસ ન હોવા છતાં બાળકોની ખાતર તે પણ ધૂલિક્રીડા કરે છે ને ?

વળી બીજી વાત એ છે કે જીવનભર જે વ્યવહાર આત્મસાત્ થઈ ગયો છે તે લગભગ ઘણો વ્યવહાર વીતરાગપદ મળ્યા પછી પણ જતો નથી. ફેર એટલો જ કે પૂર્વનો વ્યવહાર પ્રયત્નસાધ્ય હોય છે જ્યારે પછીનો વ્યવહાર સહજ રીતે થયા જ કરે છે.

'બે દુ ચાર' ગોખનાર બાળક એકવાર મોટો ગણિતી બને છે. ત્યારે પણ તે બે દુ ચાર જ કહેશે કે પછી, 'હવે મારે શા માટે બે દુ છ ન કહેવું ?' એમ વિચારીને 'બે દુ છ' કહેશે ? અજય.......ગમે તેવો ગણિતી બને તો ય જે પૂર્વે ગોખ્યું હતું તે જ તેને પછી યાદ રહે છે. પૂર્વનું પ્રયત્નથી અને પછીનું સ્વભાવથી.......એટલો જ ફેર.

ટૂંકમાં, (૧) જગતમાં દંભ ન વ્યાપે એ સહજ કરુણાથી, (૨) જગતના જીવોને વીતરાગ બનાવવા માટે જરૂરી જે હિતવચન આપવાનું છે તે પ્રથમ જાતમાં અમલી હોવું જ જોઈએ. અન્યથા બાળ જીવો બોધ પામી શકે જ નહિ. એ સત્યથી અને (૩) સાહજિકતાથી મહાપંથને પામેલા પુરુષો પણ વ્યવહારધર્મનું સેવન કરે જ છે.

એથીસ્તો સહજ રીતે કુમાર વર્ધમાને ગૃહત્યાગ કરી દીધો ને? શું રાજમહેલના શયનખંડમાં ય એમને કેવળજ્ઞાન ન જ થાત? પણ એ પ્રશ્ન જ અસ્થાને છે. જગતનું

વ્યાપી જાય ને ? અજય, પોતાને કાંઈ નિસ્બત ન હોય છતાં બીજા માટે ય કેટલુંક કરવું પડે છે. માને બાળકની ધૂલિક્રીડામાં રસ ન હોવા છતાં બાળકોની ખાતર તે પણ ધૂલિક્રીડા કરે છે ને ?

વળી બીજી વાત એ છે કે જીવનભર જે વ્યવહાર આત્મસાત્ થઈ ગયો છે તે લગભગ ઘણો વ્યવહાર વીત-રાગપદ મળ્યા પછી પણ જતો નથી. ફેર એટલો જ કે પૂર્વનો વ્યવહાર પ્રયત્નસાધ્ય હોય છે જ્યારે પછીનો વ્યવહાર સહજ રીતે થયા જ કરે છે.

'બે દુ ચાર' ગોખનાર બાળક એકવાર મોટો ગણિતી બને છે. ત્યારે પણ તે બે દુ ચાર જ કહેશે કે પછી, 'હવે મારે શા માટે બે દુ છ ન કહેવું ?' એમ વિચારીને 'બે દુ છ' કહેશે ? અજય.......ગમે તેવો ગણિતી બને તો ય જે પૂર્વે ગોખ્યું હતું તે જ તેને પછી યાદ રહે છે. પૂર્વનું પ્રયત્નથી અને પછીનું સ્વભાવથી.......એટલો જ ફેર.

ટૂંકમાં, (૧) જગતમાં દંભ ન વ્યાપે એ સહજ કરુણાથી, (૨) જગતના જીવોને વીતરાગ બનાવવા માટે જરૂરી જે હિતવચન આપવાનું છે તે પ્રથમ જાતમાં અમલી હોવું જ જોઈએ. અન્યથા બાળ જીવો બોધ પામી શકે જ નહિ. એ સત્યથી અને (૩) સાહજિકતાથી મહાપંથને પામેલા પુરુષો પણ વ્યવહારધર્મનું સેવન કરે જ છે.

એથીસ્તો સહજ રીતે કુમાર વર્ધમાને ગૃહત્યાગ કરી દીધો ને ? શું રાજમહેલના શયનખંડમાં ય એમને કેવળ-જ્ઞાન ન જ થાત ? પણ એ પ્રશ્ન જ અસ્થાને છે. જગતનું

[૧૬]

સાધ્વી મૃગાવતી

*

"અજય! વત્સ! તને ખબર મળ્યા કે છેલ્લી રાત્રિએ મહાસતી મૃગાવતીજી અને ચંદનબાળાજીના અંતરમાં કેવળ-જ્ઞાનનો પ્રકાશ પથરાયો?"

"હેં! બે ય ગુરુ-શિષ્યને? એક સાથે-એક જ રાતે!" અજયે આશ્ચર્ય પૂછ્યું.

"હા. એક જ રાતે! તેમાં ય ખૂબીની વાત તો એ બની કે પહેલું કેવળજ્ઞાન શિષ્યા મૃગાવતીને થયું. અને પછી ગુરુણી ચંદનબાળાજીને થયું. તે ય પાછું મૃગાવતીના જ નિમિત્તે!" સંજયે કહ્યું.

"શી રીતે ગુરુજી?"

"વાત એમ બની કે ગઈ કાલે પરમકૃપાળુ પરમાત્માની દેશના સાંભળવા સૂર્ય-ચંદ્ર દેવો પોતાના મૂળ વિમાન સાથે નીચે આવ્યા હતા. સૂર્યાસ્તનો સમય થઈ જવા છતાં વિમાન ત્યાં જ હતું એટલે તેના પ્રકાશને લીધે દેશના

[૧૬]

સાધ્વી મૃગાવતી

*

"અજય! વત્સ! તને ખબર મળ્યા કે છેલ્લી રાત્રિએ મહાસતી મૃગાવતીજી અને ચંદનબાળાજીના અંતરમાં કેવળ-જ્ઞાનનો પ્રકાશ પથરાયો ?"

"હેં! બે ય ગુરુ-શિષ્યને ? એક સાથે-એક જ રાતે !" અજયે આશ્ચર્ય પૂછ્યું.

"હા. એક જ રાતે! તેમાં ય ખૂબીની વાત તો એ બની કે પહેલું કેવળજ્ઞાન શિષ્યા મૃગાવતીને થયું. અને પછી ગુરુણી ચંદનબાળાજીને થયું. તે ય પાછું મૃગાવતીના જ નિમિત્ત!" સંજયે કહ્યું.

"શી રીતે ગુરુજી ?"

"વાત એમ બની કે ગઈ કાલે પરમકૃપાળુ પરમાત્માની દેશના સાંભળવા સૂર્ય-ચંદ્ર દેવો પોતાના મૂળ વિમાન સાથે નીચે આવ્યા હતા. સૂર્યાસ્તનો સમય થઈ જવા છતાં વિમાન ત્યાં જ હતું એટલે તેના પ્રકાશને લીધે દેશના

ભગવતી મૃગાવતીજીને તો હવે રાત ને દિવસ એ ય સરખા હતા. નજદીકમાં નાગ આવતાં જ ગુરુજીનો હાથ ઉપાડીને બાજુએ મૂક્યો. ચંદનબાળાજી એકદમ જાગી ગયા.

"શું છે?" એમણે પૂછ્યું.

"કાંઈ નહિ. એ તો નાગ અહીંથી પસાર થતો હતો એટલે હાથ ખસેડ્યો."

"કજ્જલશ્યામ રાત્રિમાં નાગ જોયો શી રીતે?' આશ્ચર્ય મુગ્ધ ચંદનબાલાજીએ પૂછ્યું.

"આપની કૃપાથી." શિષ્યાએ ઉત્તર વાળ્યો.

"પણ કૃપાએ કયું જ્ઞાન મળ્યું? પ્રતિપાતી કે અપ્રતિપાતી?" શંકાશીલ બનીને સફાળા બેઠા થઈ ગએલા ચંદનબાલાજીએ પૂછ્યું.!

"અપ્રતિપાતી" ટૂંકો ઉત્તર મળ્યો.

અને...... આર્યા ચંદના સઘળી પરિસ્થિતિ પામી ગયા. ક્યારે જ્ઞાન થયું હશે? ઠપકો આપ્યા પહેલા? તો તો........ કેવળજ્ઞાની ભગવંતની મેં આશાતના કરી? અરરર ....! પશ્ચાત્તાપનો મહાનલ પ્રગટ્યો. ઘનઘાતીના ઇંધનો સળગી ઊઠયાં, ચંદનબાલાજી પણ કેવળજ્ઞાન પામ્યા."

અજય બોલ્યો. "અદ્ભુત ગુરુજી! અદ્ભુત! કેવી આશ્ચર્યજનક બીના! એક દીપકે બીજા દીપકને જલાવ્યો!"

"અજય, ભગવાન મહાવીરના શ્રમણ–શ્રમણી સંઘમાં ગુરુવિનયને સૌથી મુખ્ય સ્થાન આપવામાં આવ્યું છે.

ગુરુવિનયથી જે ગુરુકૃપા મળે છે તે જ શ્રમણ–જીવનમાં સ્થિરતા આપે છે. તે જ મોહનીયકર્મોના ભુક્કા

ભગવતી મૃગાવતીજીને તો હવે રાત ને દિવસ બે ય સરખા હતા. નજદીકમાં નાગ આવતાં જ ગુરુજીનો હાથ ઉપાડીને બાજુએ મૂકયો. ચંદનબાળાજી એકદમ જાગી ગયા.

"શું છે?" એમણે પૂછયું.

"કાંઈ નહિ. એ તો નાગ અહીંથી પસાર થતો હતો એટલે હાથ ખસેડયો."

"કજ્જલશ્યામ રાત્રિમાં નાગ જોયો શી રીતે?' આશ્ચર્ય મુગ્ધ ચંદનબાલાજીએ પૂછયું.

"આપની કૃપાથી." શિષ્યાએ ઉત્તર વાળ્યો.

"પણ કૃપાએ કયું જ્ઞાન મળ્યું? પ્રતિપાતી કે અપ્રતિપાતી?" શંકાશીલ બનીને સફાળા બેઠા થઈ ગએલા ચંદનબાલાજીએ પૂછયું.!

"અપ્રતિપાતી" ટૂંકો ઉત્તર મળ્યો.

અને...... આર્યા ચંદના સઘળી પરિસ્થિતિ પામી ગયા. કયારે જ્ઞાન થયું હશે? ઠપકો આપ્યા પહેલા? તો તો....... કેવળજ્ઞાની ભગવંતની મેં આશાતના કરી? અરરર ....! પશ્ચાત્તાપનો મહાનલ પ્રગટયો. ઘનઘાતીના ઇંધનો સળગી ઊઠયાં, ચંદનબાલાજી પણ કેવળજ્ઞાન પામ્યા."

અજય બોલ્યો. "અદ્ભુત ગુરુજી! અદ્ભુત! કેવી આશ્ચર્યજનક બીના! એક દીપકે બીજા દીપકને જલાવ્યો!"

"અજય, ભગવાન મહાવીરના શ્રમણ–શ્રમણી સંઘમાં ગુરુવિનયને સૌથી મુખ્ય સ્થાન આપવામાં આવ્યું છે.

ગુરુવિનયથી જે ગુરુકૃપા મળે છે તે જ શ્રમણ–જીવનમાં સ્થિરતા આપે છે. તે જ મોહનીયકર્મોના ભુક્કા

[૧૭]

મહાશ્રાવિકા સુલસા

*

"પરિવ્રાજક અંબડ ! રાજગૃહી જવાના છો ને?" શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે પૂછ્યું. "જી હા. પ્રભો!" અંબડે જવાબ દીધો.

"તો ત્યાં નાગશ્રેષ્ઠીની ધર્મપત્ની શ્રાવિકા સુલસા રહે છે. તેને ધર્મલાભ કહેજો." પ્રભુએ કહ્યું.

"અવશ્ય પ્રભો !" કહીને અંબડ ચાલતો થયો.

એવી તે કેવી સુલસા હશે જેને યાદ કરીને ભગવાન મહાવીર પોતે ધર્મલાભ કહેવડાવે ! કેવી ભક્તિ વસી હશે એના અંતરમાં, શ્રદ્ધાની કેવી લતા ઊગીને ફુલીફાલી હશે એના જીવન ઉપવનમાં ! લાવને હું થોડી પરીક્ષા કરી લઉં." અંબડે મનોમન વિચારી લીધું.

"રાજગૃહીના પૂર્વના દરવાજે ભગવાન વિષ્ણુ પધાર્યા છે." એવી કર્ણોપકર્ણ વાત સાંભળી આખું ય નગર ઉમટ્યું. કોઈ બાકી નહિ હોય. લક્ષ્મીપતિ વિષ્ણુના દર્શન કરવામાં.... બાકી રહી હતી માત્ર સુલસા.

[૧૭]

મહાશ્રાવિકા સુલસા

*

"પરિવ્રાજક અંબડ! રાજગૃહી જવાના છો ને ?" શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે પૂછ્યું. "જી હા. પ્રભો!" અંબડે જવાબ દીધો.

"તો ત્યાં નાગશ્રેષ્ઠીની ધર્મપત્ની શ્રાવિકા સુલસા રહે છે. તેને ધર્મલાભ કહેજો." પ્રભુએ કહ્યું.

"અવશ્ય પ્રભો !" કહીને અંબડ ચાલતો થયો.

એવી તે કેવી સુલસા હશે જેને યાદ કરીને ભગવાન મહાવીર પોતે ધર્મલાભ કહેવડાવે ! કેવી ભક્તિ વસી હશે એના અંતરમાં, શ્રદ્ધાની કેવી લતા ઊગીને ફુલીફાલી હશે એના જીવન ઉપવનમાં ! લાવને હું થોડી પરીક્ષા કરી લઉં." અંબડે મનોમન વિચારી લીધું.

"રાજગૃહીના પૂર્વના દરવાજે ભગવાન વિષ્ણુ પધાર્યા છે." એવી કર્ણોપકર્ણ વાત સાંભળી આખું ય નગર ઉમટયું. કોઈ બાકી નહિ હોય. લક્ષ્મીપતિ વિષ્ણુના દર્શન કરવામાં.... બાકી રહી હતી માત્ર સુલસા.

[૧૭]

મહાશ્રાવિકા સુલસા

*

"પરિવ્રાજક અંબડ! રાજગૃહી જવાના છો ને?" શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે પૂછ્યું. "જી હા. પ્રભો!" અંબડે જવાબ દીધો.

"તો ત્યાં નાગશ્રેષ્ઠીની ધર્મપત્ની શ્રાવિકા સુલસા રહે છે. તેને ધર્મલાભ કહેજો." પ્રભુએ કહ્યું.

"અવશ્ય પ્રભો!" કહીને અંબડ ચાલતો થયો.

એવી તે કેવી સુલસા હશે જેને યાદ કરીને ભગવાન મહાવીર પોતે ધર્મલાભ કહેવડાવે! કેવી ભક્તિ વસી હશે એના અંતરમાં, શ્રદ્ધાની કેવી લતા ઊગીને ફુલીફાલી હશે એના જીવન ઉપવનમાં! લાવને હું થોડી પરીક્ષા કરી લઉં." અંબડે મનોમન વિચારી લીધું.

"રાજગૃહીના પૂર્વના દરવાજે ભગવાન વિષ્ણુ પધાર્યા છે." એવી કર્ણોપકર્ણ વાત સાંભળી આખું ય નગર ઉમટ્યું. કોઈ બાકી નહિ હોય. લક્ષ્મીપતિ વિષ્ણુના દર્શન કરવામાં.... બાકી રહી હતી માત્ર સુલસા.

[૧૭]

મહાશ્રાવિકા સુલસા

※

"પરિવ્રાજક અંબડ! રાજગૃહી જવાના છો ને?" શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે પૂછ્યું. "જી હા. પ્રભો!" અંબડે જવાબ દીધો.

"તો ત્યાં નાગશ્રેષ્ઠીની ધર્મપત્ની શ્રાવિકા સુલસા રહે છે. તેને ધર્મલાભ કહેજો." પ્રભુએ કહ્યું.

"અવશ્ય પ્રભો !" કહીને અંબડ ચાલતો થયો.

એવી તે કેવી સુલસા હશે જેને યાદ કરીને ભગવાન મહાવીર પોતે ધર્મલાભ કહેવડાવે ! કેવી ભક્તિ વસી હશે એના અંતરમાં, શ્રદ્ધાની કેવી લતા ઊગીને ફુલીફાલી હશે એના જીવન ઉપવનમાં ! લાવને હું થોડી પરીક્ષા કરી લઉં." અંબડે મનોમન વિચારી લીધું.

"રાજગૃહીના પૂર્વના દરવાજે ભગવાન વિષ્ણુ પધાર્યા છે." એવી કર્ણોપકર્ણ વાત સાંભળી આખુંય નગર ઉમટ્યું. કોઈ બાકી નહિ હોય. લક્ષ્મીપતિ વિષ્ણુના દર્શન કરવામાં.... બાકી રહી હતી માત્ર સુલસા.

સહુ ગયા. સુલસા ન જ ગઈ.

હવે તો અખંડ પરિવ્રાજક થાકયો. ઈન્દ્રજાળ સમેટી લીધી. સુલસાને ઘેર આવ્યો.

"મહાશ્રાવિકા ! આપને અંતરના ભાવભર્યા નમસ્કાર ! ભગવાન મહાવીરે પોતાના શ્રીમુખેથી આપને 'ધર્મલાભ' કહેવડાવ્યા છે."

'અહા ! ધન્ય દિવસ ! ધન્ય શ્રવણ ! આજે હું કૃતપુણ્યા બની ! શ્રાવિકાઓમાં અગ્રણી બની ! પરમકૃપાળુ પરમાત્માએ મને 'ધર્મલાભ' કહેવડાવ્યો.' સુલસા આનંદવિભોર બની ગઈ. એ આગંતુક શ્રાવકને વધાવવા સામે ગઈ. ભક્તિરસે ઓળઘોળ બની ગઈ.

પરિવ્રાજક અંબડે કહ્યું, "મહાશ્રાવિકા ! ભગવાન મહાવીરની એ વાત ઉપર પૂરો વિશ્વાસ બેસાડવા માટે મેં જ ચાર દિશામાં ચાર સ્વરૂપો ધારણ કર્યાં હતાં. આપ આકર્ષાઈને–મન મનાવીને આવો છો કે નહિ તે મારે જોવું હતું. પરંતુ ભગવતી ! આપ અડોલ રહ્યા છો. આપના ઉરમાં દેવાધિદેવ ભગવાન મહાવીર પ્રત્યેની આપની ભક્તિ સાચે જ અજોડ છે. મારી આપને પુનઃ પુનઃ વંદના !"

સ્મિત કરતા મહાશ્રાવિકા સુલસા બોલ્યા, "અંબડ, મારા તો રોમેરોમે વીર વસ્યા છે. અંતરના ખંડખંડમાં વીર બેઠા છે ! રાત ને દી મારા વીરને જ યાદ કરું છું. એની જ હું આરતિ ઉતારું છું. બત્રીસ પુત્રોના વિરહની મારે અગનઝાળ આપત્તિઓ આવી ત્યારે ય મારા વીરે

સહુ ગયા. સુલસા ન જ ગઈ.

હવે તો અખંડ પરિવ્રાજક થાકયો. ઈન્દ્રજાળ સમેટી લીધી. સુલસાને ઘેર આવ્યો.

"મહાશ્રાવિકા ! આપને અંતરના ભાવભર્યા નમસ્કાર ! ભગવાન મહાવીરે પોતાના શ્રીમુખેથી આપને 'ધર્મલાભ' કહેવડાવ્યા છે."

'અહા ! ધન્ય દિવસ ! ધન્ય શ્રવણ ! આજે હું કૃતપુણ્યા બની ! શ્રાવિકાઓમાં અગ્રણી બની ! પરમકૃપાળુ પરમાત્માએ મને 'ધર્મલાભ' કહેવડાવ્યો.' સુલસા આનંદવિભોર બની ગઈ. એ આગંતુક શ્રાવકને વધાવવા સામે ગઈ. ભક્તિરસે ઓળઘોળ બની ગઈ.

પરિવ્રાજક અંબડે કહ્યું, "મહાશ્રાવિકા ! ભગવાન મહાવીરની એ વાત ઉપર પૂરો વિશ્વાસ બેસાડવા માટે મેં જ ચાર દિશામાં ચાર સ્વરૂપો ધારણ કર્યાં હતાં. આપ આકર્ષાઈને–મન મનાવીને આવો છો કે નહિ તે મારે જોવું હતું. પરંતુ ભગવતી ! આપ અડોલ રહ્યા છો. આપના ઉરમાં દેવાધિદેવ ભગવાન મહાવીર પ્રત્યેની આપની ભક્તિ સાચે જ અજોડ છે. મારી આપને પુનઃ પુનઃ વંદના !"

સ્મિત કરતા મહાશ્રાવિકા સુલસા બોલ્યા, "અંબડ, મારા તો રોમેરોમે વીર વસ્યા છે. અંતરના ખંડખંડમાં વીર બેઠા છે ! રાત ને દી મારા વીરને જ યાદ કરું છું. એની જ હું આરતિ ઉતારું છું. બત્રીસ પુત્રોના વિરહની મારે અગનઝાળ આપત્તિઓ આવી ત્યારે ય મારા વીરે

સચ્ચિદાનંદમૂર્ત્તિ

*

ત્રિલોકપતિ પરમાત્માની વિશુદ્ધ જ્યોત સર્વત્ર ઘૂમતી હતી. એ પરાર્થજ્યોતિએ આશ્રિત આત્માઓને સ્પર્શ કર્યો. એમના અનંત અંધકાર ઊલેચી નાખ્યા.

એક દિવસ આવ્યો. પરાર્થમૂર્ત્તિ પણ અંતે તો અઘાતીકર્મના સંસારાવાસમાં ફસાએલા હતા. એની ઉપર કાળપુરુષનો કોરડો ફર્યો !

આસો વદ અમાવાસ્યાની એ અંધિયારી રાત વધુ અંધિયારી બની.

પરાર્થમૂર્ત્તિ પરામાત્માએ સોળ પ્રહરની દેશના દઈને વિનશ્વર દેહ ત્યાગી દીધો. યોગનિરોધ કરીને સિદ્ધશિલાએ પહોંચી ગયા ! અનંતાનંત કાળ માટે.

એ અપાપા (નગરી) પાપા બની.

સહુ આવ્યા. માનવો અને દેવો પણ આવ્યા; નરેન્દ્રો

સચ્ચિદાનંદમૂર્ત્તિ

*

ત્રિલોકપતિ પરમાત્માની વિશુદ્ધ જ્યોત સર્વત્ર ઘૂમતી હતી. એ પરાર્થજ્યોતિએ આશ્રિત આત્માઓને સ્પર્શ કર્યો. એમના અનંત અંધકાર ઉલેચી નાખ્યા.

એક દિવસ આવ્યો. પરાર્થમૂર્ત્તિ પણ અંતે તો અઘાતીકર્મના સંસારાવાસમાં ફસાએલા હતા. એની ઉપર કાળપુરુષનો કોરડો ફર્યો !

આસો વદ અમાવાસ્યાની એ અંધિયારી રાત વધુ અંધિયારી બની.

પરાર્થમૂર્ત્તિ પરામાત્માએ સોળ પ્રહરની દેશના દઈને વિનશ્વર દેહ ત્યાગી દીધો. યોગનિરોધ કરીને સિદ્ધશિલાએ પહોંચી ગયા ! અનંતાનંત કાળ માટે.

એ અપાપા (નગરી) પાપા બની.

સહુ આવ્યા. માનવો અને દેવો પણ આવ્યા; નરેન્દ્રો

શું સિદ્ધપરમાત્મા સાવ જ અક્રિય છે ! કશું ખાય નહિ, પીએ નહિ, પહેરે નહિ,... કાંઇ જ નહિ. તદ્દન ક્રિયાશૂન્ય ?

હા, ખાવાપીવામાં જ ક્રિયા દેખાતી હોય તો જરૂર ક્રિયાશૂન્ય. બાકી તો એમના જેટલી સક્રિયતા કોઇનામાં નથી. ચૌદ રાજલોકના કોઈ પણ આત્મામાં નથી.

જાણો છો ? એ ખાતા નથી પણ સહુને ખવડાવે છે, પીતા નથી પણ સહુને પીવડાવે છે. સૂતા નથી પણ સહુને શાંતિથી સુવડાવે છે. રે ! મુક્તિ પણ એ જ આપે છે. જે એમને નમે છે તે જ્યાં સુધી સંસારમાં રહે છે ત્યાં સુધી સુખે ખાય છે, પીએ છે, હરેફરે છે. અન્તે મુક્ત થાય છે. પરમાત્માના એ નમસ્કારે જ આ બધું આપ્યું માટે પરમાત્માએ જ આપ્યું કહેવાય.

સિદ્ધપરમાત્માની કેટલી બધી સક્રિયતા ! ન ખાવા, પીવા છતાં સહુને ખવડાવે, પીવડાવે.

જગતે ખાવા, પીવામાં જ સક્રિયતા માની ! ન ખાનાર ન પીનારમાં નિષ્ક્રિયતા જોઈ. પણ શું ખવડાવવું, પીવડાવવું એ ક્રિયા નથી ? સર્વને ખવડાવનાર, પીવડાવનાર વધુમાં વધુ સક્રિય છે.

આવી ઉત્કૃષ્ટ સક્રિયતા લાવવા માટે પોતે પોતાના માટે નિષ્ક્રિય બનવું જ રહ્યું. રે ! એ અક્રિયતામાં જ સક્રિયતા સમાએલી છે. જેટલી વધુ અક્રિયતા એટલો વધુ સૂક્ષ્મબળનો આવિર્ભાવ ! એટલી વધુ પ્રેરક ક્રિયાની ઉત્પત્તિ !

શું સિદ્ધપરમાત્મા સાવ જ અક્રિય છે ! કશું ખાય નહિ, પીએ નહિ, પહેરે નહિ,... કાંઇ જ નહિ. તદ્દન ક્રિયાશૂન્ય ?

હા, ખાવાપીવામાં જ ક્રિયા દેખાતી હોય તો જરૂર ક્રિયાશૂન્ય. બાકી તો એમના જેટલી સક્રિયતા કોઇનામાં નથી. ચૌદ રાજલોકના કોઈ પણ આત્મામાં નથી.

જાણો છો ? એ ખાતા નથી પણ સહુને ખવડાવે છે, પીતા નથી પણ સહુને પીવડાવે છે. સૂતા નથી પણ સહુને શાંતિથી સુવડાવે છે. રે ! મુક્તિ પણ એ જ આપે છે. જે એમને નમે છે તે જ્યાં સુધી સંસારમાં રહે છે ત્યાં સુધી સુખે ખાય છે, પીએ છે, હરેફરે છે. અન્તે મુક્ત થાય છે. પરમાત્માના એ નમસ્કારે જ આ બધું આપ્યું માટે પરમાત્માએ જ આપ્યું કહેવાય.

સિદ્ધપરમાત્માની કેટલી બધી સક્રિયતા ! ન ખાવા, પીવા છતાં સહુને ખવડાવે, પીવડાવે.

જગતે ખાવા, પીવામાં જ સક્રિયતા માની ! ન ખાનાર ન પીનારમાં નિષ્ક્રિયતા જોઈ. પણ શું ખવડાવવું, પીવડાવવું એ ક્રિયા નથી ? સર્વને ખવડાવનાર, પીવડાવનાર વધુમાં વધુ સક્રિય છે.

આવી ઉત્કૃષ્ટ સક્રિયતા લાવવા માટે પોતે પોતાના માટે નિષ્ક્રિય બનવું જ રહ્યું. રે ! એ અક્રિયતામાં જ સક્રિયતા સમાએલી છે. જેટલી વધુ અક્રિયતા એટલો વધુ સૂક્ષ્મબળનો આવિર્ભાવ ! એટલી વધુ પ્રેરક ક્રિયાની ઉત્પત્તિ !